

Yhdessä veljeskansoina

Näkemykset pohjoismaisesta aatteesta ja yhteistyöstä Pohjola-lehdessä vuosina
1941–1956

Oulun yliopisto

Historiatieteet

Tieteiden ja aatteiden historia

Pro gradu -tutkielma

12.05.2021

Maria Karjalainen

SISÄLLYS

JOHDANTO	3
1. POHJOISMAALAISUUS SOTA-AIKANA	12
1.1 Pohjolan määrittely	12
1.2 Sodan realiteetit	19
1.3 Kaipuu veljeskansojen luo	29
2. TYÖ POHJOISMAISEMMAN SUOMEN ETEEN	37
2.1 Pohjola-Nordenin pyrkimykset kansanliikkeeksi	37
2.2 Kansojen välistä ystävyyttä	44
2.3 Suomi lännen ja idän välissä	50
3. UUSIA TUULIA POHJOLASSA	59
3.1 Laajeneva Pohjola	59
3.2 Poliittisen ja epäpoliittisen raja	67
3.3 Kohti yhtenäisempää Pohjolaa	76
LOPPULAUSE	83
LÄHTEET JA TUTKIMUSKIRJALLISUUS	88
LIITTEET	91

JOHDANTO

*Milloin valkeneekaan se päivä, jolloin me kaikki voimme sanoa: Pohjola on yksi, Pohjola olemme me.*¹

Näin kirjoitti Suomen Norden-yhdistyksen² hallituksen jäsen Aili Wessberg pohjoismaalaisuudesta vuonna 1944. Ajatus yhtenäisestä Pohjolasta on ollut olemassa pitkään, ja viimeisen vuosisadan aikana pohjoismainen yhteistyö on lujittanut asemaansa. Niin virallisen kuin epävirallisen tason yhteistyö on kehittynyt ja saanut uusia muotoja. Norden-yhdistykset (*Föreningarna Norden*) perustettiin vuonna 1919 edistämään pohjoismaista yhteistyötä ja lisäämään pohjoismaisten kansojen yhteenkuuluvuutta. Suomessa tätä kansalaistason työtä on tehty vuodesta 1924 alkaen, kun Suomen Norden-yhdistys perustettiin.

Nykyään pohjoismaisesta yhteistyöstä ei juurikaan kiistellä ja se on vakiinnuttanut paikkansa, mutta toisaalta usein eurooppalainen ja kansainvälinen yhteistyö vievät suuremman huomion. Toisen maailmansodan jälkeistä aikaa voidaan puolestaan pitää yhtenä pohjoismaisen aatteen ja yhteistyön kultakautena. Norden-yhdistysten jäsenmäärä kasvoi 1950-luvulla yli 100 000 jäseneen Pohjolan laajuisesti, ja Suomessakin jäsenmäärä ylitti 20 000 rajan.³ Tämän saavuttamiseksi on Suomen Norden-yhdistyksellä eli Pohjola-Nordenilla täytynyt olla sanoma, joka on vedonnut moniin ihmisiin.

Tässä tutkimuksessa tarkastelen pohjoismaista yhteistyötä ja sen taustalla olevaa aatemaailmaa Suomessa 1940- ja 1950-luvuilla. Pohjola-Norden pohjoismaisena toimijana Suomessa tarjoaa hedelmällistä aineistoa siitä, miten pohjoismaisesta yhteistyöstä on puhuttu ja miten sen tärkeyttä on perusteltu eri aikoina. Pohjola-Norden on ollut ainoa epävirallinen taho Suomessa, jonka päätehtävänä on ollut pohjoismaisen yhteistyön vahvistaminen. Yhdistys on siis kerännyt toimintaansa juuri heitä, jotka ovat nähneet pohjoismaisen yhteistyön tärkeänä. Heidän ajatuksiaan tulee hyvin esille Pohjola-Nordenin *Pohjola*-jäsenlehdessä, joka tarjoaa mahdollisuuden seurata, millaista pohjoismaisesta yhteistyöstä kirjoittaminen on ollut eri vuosikymmeninä.

¹ Aili Wessberg ”Pohjoismaiden merkeissä” *Pohjola* 2/1944.

² Suomen Norden-yhdistys tunnetaan nykyään Pohjola-Nordenina. Kaksikielinen nimi tuli käyttöön vuonna 1946. Käytän molempia muotoja tutkielmassa ja niillä erotan ennen kaikkea kahta eri aikakautta yhdistyksen toiminnassa. Norden-yhdistys-muodolla tulen viittaamaan yhdistyksen aikaan ennen vuosien 1945–1946 muutosta keskusjärjestöksi, kun taas sitä myöhemmästä ajasta käytän Pohjola-Norden-muotoa.

³ Ks. liite 1; Andersson 1991, 111.

Suomen Norden-yhdistyksen puheenjohtaja Leo Ehrnrooth avasi ensimmäisessä lehdessä sen tarkoitusperiä: ”Tämän aikakausilehden tarkoituksena on olla ensi sijassa yhdistyksen jäsenlehti, yhdistävä elin kaikille niille, jotka liittymällä yhdistykseen ovat halunneet ilmaista elävän harrastuksensa Pohjolan asiaan, Pohjolan yhteyteen ja pohjoismaiseen yhteistyöhön.”⁴ *Pohjola* oli siis Pohjola-Nordenille keino tuoda jäsenillensä esille pohjoismaista yhteistyötä eri tekstien muodossa. Lehdessä pohjoismaisen yhteistyön kannattajat pääsivät jakamaan omia näkemyksiä toisillensa. Tämän myötä lehdessä olevat tekstit ovat oletettavasti hyvin myönteisiä pohjoismaiselle yhteistyölle, ja kielteisiä tekstejä ei juurikaan ole pohjoismaisuudesta.

Lehdessä ei siis tule esille kaikkien suomalaisten ajatuksia pohjoismaisesta yhteistyöstä, vaan se keskittyy juuri aatteen kannattajien näkökulmiin. Vaikka Pohjola-Nordenin toiminnassa on ollut paljon poliittisia henkilöitä mukana, yhdistys ei ole ollut osa virallista pohjoismaista yhteistyötä. Tulen käsittelemään ajatuksia pohjoismaisesta yhteistyöstä Pohjola-Nordenin ja yksittäisten kannattajien kautta, enkä valtioiden välisen virallisen tason tai poliittisten ryhmien kautta. Virallinen ja epävirallinen yhteistyö ovat kuitenkin eläneet rinnakkain, jolloin myös virallisempi yhteistyö on ollut läsnä *Pohjolassa*.

Epävirallisen ja arkipäiväisen pohjoismaisen yhteistyön tutkimisessa toimijat sekä heidän ajatuksensa ja motiivinsa tulisivat olla keskiössä. Heidi Haggrén ja Henrik Stenius ovat käsitelleet monipuolisesti epävirallisemman pohjoismaisen yhteistyön tutkimuksen elementtejä.⁵ Aihetta tutkiessa on hyvä tiedostaa epävirallisen yhteistyön sijainti eri tasoilla yhteiskunnassa. Lisäksi identiteetin rooli niin yhteenkuuluvuuden kuin kansallisuuden suhteen ovat hedelmällisiä lähestymistapoja. Kansojen välisen pohjoismaisen yhteistyön ja siihen liittyvän aatteen merkityksen selventämiseksi on kannattavaa syventyä motiiveihin, joita rajojen ylittävään yhteistyöhön on ollut.

Tulen lähestymään pohjoismaista yhteistyötä juuri Suomen kannalta, mutta samalla esiin tulee myös muiden Pohjoismaiden tilanne ja suhtautuminen yhteistyöhön. Pohjoismailla käsitan Suomen, Ruotsin, Tanskan, Norjan ja Islannin. Joissain tilanteissa myös Suomen ja Tanskan itsehallintoalueet eli Ahvenanmaa, Färsaaret ja Grönlanti voidaan nostaa viiden Pohjoismaan ohelle pohjoismaisen yhteistyön tekijöiksi. Norden-yhdistysten

⁴ Leo Ehrnrooth ”Taipaleelle lähdetäessä” *Pohjola* 1/1941.

⁵ Haggrén & Stenius, 2005, 80–91.

toiminnan pohjana ovat olleet Pohjolan kansat ja niiden välinen yhteistyö, jolloin toiminta ei ole rajoittunut valtioiden rajoihin. Esimerkiksi Islantiin perustettiin Norden-yhdistys vuonna 1922, ja maa itsenäistyi virallisesti vasta vuonna 1944. Lisäksi Norden-yhdistykset perustettiin Färsearille vuonna 1951 ja Ahvenanmaalle vuonna 1970.⁶

Itselleni pohjoismaisuudesta on muotoutunut vahva osa elämäni. Toimin itse tällä hetkellä Pohjola-Nordenin nuorisoliiton puheenjohtajana ja gradun teon aikana minut on myös valittu Pohjola-Nordenin liittohallituksen jäseneksi. Minulla on siis hyvinkin tiivis suhde graduni teemaan ja käsittelemääni järjestöön. Tiedostaen yhteyteni käsittelemääni aiheeseen pyrin siihen, että pystyn käsittelemään ja analysoimaan lähdeaineistoa ja teemaa mahdollisimman objektiivisesti. Toisaalta käytännön kokemus tämän päivän pohjoismaisesta yhteistyöstä antaa myös laajasti eri näkökulmia menneisyyden yhteistyön tutkimiseen.

Tutkimustehtävä ja rajaukset

Pro gradu -tutkielmassani selvitän, miten Pohjola-Nordenin julkaisemassa *Pohjola*-lehdessä käsiteltiin pohjoismaista yhteistyötä, aatetta ja Pohjoismaita vuodesta 1941 vuoteen 1956. Rajauksen suhteen vuosi 1941 on selkeä, koska *Pohjola* alkoi ilmestymään silloin. Suomi liittyi Pohjoismaiden neuvostoon vuonna 1955 ja osallistui vuonna 1956 ensimmäisen kerran sen istuntoon. Näen, että saadakseni paremman kuvan Pohjoismaiden neuvostoon liittyvistä mielipiteistä, ovat vuoden 1956 lehdet vielä tarpeellisia. Pohjoismaiden neuvoston perustaminen ja Suomen mukaantulo siihen voidaan nähdä yhtenä pohjoismaisen yhteistyön vahvistumisen kulmakivenä.

Jotta saisin kuvan, miten pohjoismaiseen aatteeseen ja yhteistyöhön suhtauduttiin, pyrin selvittämään millaisia arvoja ja käsitteitä pohjoismaisesta aatteesta tuodaan esiin lehdessä ja miten pohjoismaista yhteistyötä perustellaan. Suomen sisäinen ja ulkoinen tilanne muuttuivat ajanjaksona, joten tutkin muuttuivatko myös perustelut pohjoismaisuuden korostamiselle 1940- ja 1950-luvuilla. Ajanjakso on myös hedelmällinen Pohjoismaiden määrittelyn tarkasteluun. Maantieteellisellä ja hallinnollisella tasolla tuli muutoksia, kun sodan jälkeen Islanti itsenäistyi lopulta Tanskasta ja myös Färsearet saivat pian sodan jälkeen vahvan itsehallinnon. Suomi nähdään osana Pohjoismaita, mutta millä perusteella? *Pohjola* perustettiin jakamaan tietoa pohjoismaisuudesta kiinnostuneille Norden-yhdistyksen jäsenille, jolloin kuva Pohjoismaista on oletettavasti melko

⁶ Andersson 1991, 105.

positiivinen ja sitä kautta melko yksipuolinen. Tämä on kuitenkin tietoinen rajaus, ja tutkielma keskittyy pohjoismaiseen yhteistyöhön ja aatteeseen juuri suomalaisen Norden-yhdistyksen näkökulmasta.

Keskeisimmät tutkimuskysymykseni ovat:

1. Millainen kuva lehdessä annettiin pohjoismaisesta yhteistyöstä vuosien 1941 ja 1956 välillä?
2. Millaisena kokonaisuutena Pohjoismaat nähtiin *Pohjola*-lehdessä?
3. Mitä perusteluita ja määritteitä pohjoismaiselle aatteelle annettiin?
4. Miksi pohjoismainen aate nähtiin tärkeänä Suomessa?

Lähteet ja metodit

Päälähteenä tutkimukselle toimii *Pohjola*, joka on ollut Pohjola-Nordenin jäsenlehti vuodesta 1941 alkaen aina tähän päivään asti. Lehteä julkaistiin alussa sekä suomeksi nimellä *Pohjola* että ruotsiksi nimellä *För Norden*, kunnes vuonna 1969 siirryttiin yhteen kaksikieliseen versioon *Pohjola-Norden*. Kieliversiot ovat tietoni mukaan käännöksiä toisistaan, ja tutkielman rajallisuuden myötä en lähde tarkastelemaan mahdollisia eroja. Tulen käyttämään vuosien 1941–1956 suomenkielistä lehteä lähteenäni. Lehteä on julkaistu jatkuvasti tuona ajankohtana sodasta huolimatta ja pääasiassa sitä julkaistiin neljä kertaa vuodessa. Norden-yhdistykset julkaisivat yhteisiä vuosikirjoja ja muita julkaisuja 1920- ja 1930-luvuilla, mutta toinen maailmansota lopetti yhteisjulkaisun. 1940-luvulla monet kansalliset Norden-yhdistykset perustivat oman jäsenlehden tuomaan esille heidän toimintaansa ja tarkoitusta.

Pohjolan lukijakunta koostui pitkälti Suomen Norden-yhdistyksen jäsenistä, ja jokainen yhdistyksen jäsen sai lehden ilmaisena. Lehti toimi eräänlaisena jäsenetuna, jolla uusia jäseniä houkuteltiin. Vuonna 1941 Suomen Norden-yhdistyksellä oli noin 1 250 jäsentä ja 2 paikallisosastoa, kun taas vuonna 1956 jäseniä oli noin 18 500 ja paikallisosastoja 112. Lehden painatusmäärä ja levikki mukailivat melko pitkälti jäsenmäärän muutoksia. Vuoden 1956 alusta alkaen lehti tuli kuitenkin maksulliseksi myös jäsenille, koska sen kulut olivat niin suuret. Lehteä oli voinut jo sitä ennen ostaa irtonumeroina tai vuosikertana, jos ei ollut jäsen.

Pohjolaan tekstejä kirjoittivat monet yhdistyksen tai paikallisosastojen hallitusten jäsenet sekä yhdistyksen työntekijät. Joidenkin keskeisten henkilöiden taustaa tulen avaamaan enemmän, mutta en tule tekemään laajaa taustoitusta kaikista kirjoittajista, koska kaikkien lehteen tarkasteluaikana kirjoittaneiden lukumäärä on sen verran suuri. Kuitenkin oman arvioni mukaan tuon esille sellaisia henkilöitä, jotka vaikuttivat merkittävästi yhdistyksen ja lehden toimintaan. Esimerkiksi Veikko Karsma (alun perin Koskinen) toimi vuodesta 1950 alkaen jäsenlehden päätoimittajana sekä yhdistyksen sihteerinä 1946–1951 ja myöhemmin pääsihteerinä. Toinen jäsenlehden kannalta keskeinen henkilö oli suomenruotsalainen toimittaja J. O. (Jarl Olof) Tallqvist, joka kuului *Pohjolan* toimituskuntaan alusta alkaen ja toimi sen vastaavana toimittajana ennen Karsmaa. Tallqvist istui myös Suomen Norden-yhdistyksen hallituksessa 1940-luvulla.

Pohjola-lehden ohella halusin ottaa vielä toiseksi lähteeksi Suomen Norden-yhdistyksen vuonna 1944 julkaiseman kirjan *Suomi kuuluu Pohjolaan* (ruotsiksi *Finland för Norden*). Kirja on täynnä perusteluita eri näkökulmista, miksi Suomi on osa Pohjolaa. Kirjan tekstit ovat kirjoitettu vuoden 1943 aikana ja viimeistään vuoden 1944 alussa. J. O. Tallqvist toimi kirjan toimittajana, ja kirjaan tekstejä kirjoitti moni henkilö, joka kirjoitti myös jäsenlehteen. Täten kirjan voi nähdä samana jatkumona kuin *Pohjola*, jolloin se voi tuoda esille tutkimuksen kannalta keskeisiä näkemyksiä jäsenlehden ohella.

Tutkimuksen metodeja ovat lähiluku ja kontekstualisointi. Tutkimuksessani pyrin ymmärtämään, miten pohjoismaisuutta kannattaneet näkivät pohjoismaisen yhteistyön ja aatteen. Näiden näkemysten suhteuttaminen yhteiskunnallisiin tapahtumiin auttaa hahmottamaan laajempaa kontekstia, johon kirjoitukset ajallisesti ja paikallisesti sijoittuivat. Markku Hyrkkänen on määritellyt, että kontekstualisointi on tekstien, mutta myös kontekstien tulkintaa. Näitä yhdistämällä voi luoda kokonaisemman kuvan siitä, miten historiassa ihmiset ovat käsittäneet asiat, ja mikä kaikki on siihen vaikuttanut.⁷ Hyödynnän lähiluvun keinoja käydä lähdeaineistoa mahdollisimman tarkasti läpi sekä nostaa keskeisiä yksityiskohtia ja niiden merkitystä kokonaisuudelle. Erilaisten näkökulmien huomioinen eri lukukerroilla voi tuoda uusia huomioita ja auttaa tulkitsemaan merkityksiä.

Käsitteet

⁷ Hyrkkänen 2002, 72–73, 199–202.

Tutkimuksen kannalta keskeisimmät käsitteet ovat pohjoismainen aate ja pohjoismainen yhteistyö. Pohjoismaiseen aatteeseen sisältyy ajatus tiiviistä pohjoismaisesta yhteistyöstä. Pohjoismaisella aatteella ei juurikaan ole yleistynyttä suomenkielistä käsitettä. Ruotsiksi *nordism* on yleisesti käytetty käsite, mutta suomeksi nordismi ei ole niin yleinen, vaan se on käännetty esimerkiksi pohjoismaalaisuudeksi⁸. Lähdeaineistossa puhutaan muun muassa Pohjolan aatteesta, Pohjola-Norden-aatteesta kuin pohjoismaisesta aatteesta. Itse tulen ensisijaisesti puhumaan pohjoismaisesta aatteesta, mutta hyödynnän myös muita mainittuja muotoja tilanteen mukaan.

Pohjoismaisen aatteen määrittelyssä keskiössä on yhteenkuuluvuus Pohjolan maiden välillä. Esimerkiksi Monika Janfelt määrittelee sen ideologiana, jonka tavoitteena on edistää yhteistyötä ja lähentymistä maiden välillä, jotka kunakin aikana ovat laskettu kuuluvan Pohjolaan. Siihen sisältyy ajatus esimerkiksi yhteisestä kielestä, historiasta ja kulttuurisesta identiteetistä.⁹ Osa voi myös nähdä poliittisen yhdentymisen ja jopa liittovaltion osana nordismia, mutta eri aikoina ja eri ajattelijoiden näkemykset aatteen sisällöstä ovat vaihdelleet. Nordismi nähdään usein pohjautuvan skandinavismiin, jonka tavoitteena oli 1800-luvulla yhdistää Skandinavian maita ja lisätä yhteistyötä heidän välillään. Myöhemmin on alettu puhua nordismista, kun mukaan tuli myös Suomi.¹⁰ Nykyään nordismin voidaan nähdä jakautuvan kahteen: poliittiseen ja kulttuuriseen nordismiin.¹¹

Norden-yhdistyksiä tutkineet Monika Janfelt ja Jan A. Andersson tuovat esiin, kuinka Pohjolassa nordismi on rinnastunut nationalismiin. Kuitenkin pohjoismaisen yhteistyön pohjana on ollut kansallinen itsenäisyys, jolloin laajennettu nationalismi on toiminut Norden-yhdistysten voimana. Nationalismi ja nordismi sisältävät molemmat ajatuksen yhdestä kansasta, yhteisestä kielestä, yhteisestä historiasta ja yhteisestä kulttuurisesta identiteetistä, joita tulisi säilyttää ja puolustaa. Norden-yhdistykset loivat omaa näkemystä pohjoismaisesta aatteesta ja alueellisesta yhteisöllisyydestä kansallisten rajojen yli aikana, jolloin kansallisvaltiot olivat vahvasti ajatuksena.¹²

Bo Stråth ja Øystein Sørensen korostavat, että pohjoismainen ideologia on ennen kaikkea vahvistava elementti Pohjoismaiden kansallisessa identiteetissä. Tämä tulee vahvemmin

⁸ Ks. Wilén 2020.

⁹ Janfelt 2005, 93.

¹⁰ Andersson 1991, 11–15.

¹¹ Wilén 2019, 6.

¹² Janflet 2005, 17–19, 40, 239.

esiin Pohjolan vanhoissa valtioissa Ruotsissa ja Tanskassa kuin mitä taas uudemmissa valtioissa. Pohjoismainen ominaisuus on noussut vahvistavana elementtinä kansalliselle identiteetille erityisesti kriittisinä aikoina. Kuitenkaan pohjoismainen elementti ei ole koskaan ollut itsenäinen suhteessa kansallisiin identiteetteihin, vaan on aina pysynyt täydentävänä elementtinä. Pohjoismainen ideologia esiintyy Stråthin ja Sørensenin mukaan vain mahdollisuutena ja tietyissä historiallisissa tilanteissa mobilisoivana tekijänä vahvistamassa kansallisia identiteettejä.¹³

Tutkimustilanne ja keskeinen kirjallisuus

Pohjoismaista yhteistyötä ja aatetta on tutkittu jonkin verran, mutta suomenkielinen tutkimus on ollut melko vähäistä. Myöskään Pohjola-Nordenia järjestönä ei ole tutkittu kovin paljoa, joten näen tässä hyvän mahdollisuuden yhdistää näiden kahden asian tutkimusta. Skandinaviassa tehdyissä tutkimuksissa on yleensä käsitelty myös Suomen osuutta, mutta vain muiden maiden ohella ja melko pintapuolisesti. Oma lähestymistapani aiheeseen on vahvasti aatehistoriallinen ja keskittyy toimijoiden näkemyksiin.

Yleisesti Norden-yhdistyksiä on tutkittu jonkin verran, ja erityisesti Jan A. Anderssonin väitöskirja sekä juhlateos yhdistysten 70-vuotisesta taipaleesta ovat vahva pohja Norden-yhdistyksiä tutkittaessa. Andersson keskittyi väitöskirjassaan *Nordiskt samarbete: Aktörer, idéer och organisering 1919–1953* pohjoismaisen yhteistyön ideologiaan ja tekijöihin pitkälti ruotsalaisesta näkökulmasta. Norjan Norden-yhdistystä on puolestaan tutkinut Svein Olav Hansen kirjassaan *Drømmen om Norden : den norske Foreningen Norden og det nordiske samarbeidet 1919-1994*. Monika Janfeltin teos *Att leva i den bästa av världar. Föreningarna Nordens syn på Norden 1919–1933* on samankaltainen tämän tutkimuksen kanssa, mutta ajallinen ja maantieteellinen raja-alue ovat erilaisia.

Näiden ohella olen perehtynyt tutkimuksiin, jotka käsittelevät Pohjola-käsitettä ja siihen liittyvää ajatusmaailmaa. Tästä aiheesta on kirjoittanut useampikin tutkija, mutta muutamina niminä voisi sanoa Øystein Sørensenin ja Bo Stråhin, jotka ovat myös toimittaneet muun muassa kirjan *The Cultural Construction of Norden*. Lisäksi Peter Stadius on kirjoittanut pohjoismaisesta yhtenäisyyden ajatuksesta toisen maailmansodan aikana ”Kristid och väckelse : Den nordiska enhetstanken under andra världskriget” -

¹³ Stråth & Sørensen 1997, 22–23.

artikkelissa sekä myös Norden-yhdistysten historiallisesta kehityksestä yhdistysten 100-vuotisjuhlakirjassa *Meningen med föreningen*.

Oman tutkielmani kautta pyrin tuomaan esille, miten pohjoismainen yhteistyö, aate ja suhtautuminen Pohjolaan alueena näyttäytyivät Suomessa sodan aikana ja sen jälkeisinä vuosina. Aiemmissa tutkimuksissa näitä teemoja on jonkin verran käsitelty, mutta ei tällä ajallisella ja maantieteellisellä rajauksella. Norden-yhdistysten toimintaan on perehdytty, mutta silloin Suomen yhdistys on ollut vain yksi niistä, jolloin käsittely suomalaisesta näkökulmasta on ollut vähäistä. Pyrinkin luomaan syvemmän katsauksen siitä, millainen Suomen rooli oli epävirallisessa pohjoismaisessa yhteistyössä ja miten Suomessa yhteistyöhön suhtauduttiin. Tutkimuksen kautta voi mahdollisesti saada myös uusia näkökulmia pohjoismaisen aatteen määrittelyyn.

Tutkielma jakaantuu kolmeen eri päälukuun, jotka noudattavat pitkälti kronologista etenemistä. Ensimmäisessä pääluvussa käsittelen pohjoismaalaisuutta sota-aikana eli vuosien 1941–1944 välillä niin Pohjolan määrittelyn, maiden suhteiden kuin aatteen määrittelyn kautta. Toisessa pääluvussa tutkin sodan jälkeistä aikaa vuosien 1945–1949 välillä ennen kaikkea Suomen kontekstissa selvittäen millaisia näkemyksiä pohjoismaalaisuudesta oli ja miten se heijastui toimintaan. Kolmannessa ja viimeisessä pääluvussa käsittelen Pohjoismaiden suhteita ja pohjoismaisen aatteen toimintamuotojen kehittymistä kohti Pohjoismaiden neuvoston perustamista ja toimintaa vuosien 1950–1956 välillä.

Historiallinen tausta

Yhteispohjoismaisen historian voidaan nähdä olevan pitkä. Kuitenkin ajatus yhteistyöstä lähti liikkeelle ennen kaikkea 1800-luvulta eteenpäin, kun Skandinavian maiden kesken syntyi yhtenäisyyttä korostava skandinavismi, mutta sekin oli pääosin vain tiettyjen piirien ylläpitämää ja sai myös vastustusta.¹⁴ Ensimmäisen maailmansodan jälkeen pohjoismainen yhteistyö lähti vahvasti liikkeelle, ja vuonna 1919 Skandinavian maat perustivat Norden-yhdistykset joka maahan edistämään pohjoismaista yhteenkuuluvuutta. Järjestöjen perustaminen sai paljon kannatusta, mutta esimerkiksi Norjassa oli pelkoa Ruotsin vaikutusvallan kasvusta ja itsenäisyyden heikkenemisestä, ennen kuin järjestö saatiin perustettua. Vuonna 1922 Islantiin perustettiin oma yhdistys.

¹⁴ Andersson 1991, 15.

Suomi liittyi tähän ryhmään vuonna 1924, kun Suomen Norden-yhdistys perustettiin.¹⁵ Suomessa Norden-yhdistyksen perustamisessa oli omat haasteensa erityisesti kielikiistojen takia, mutta parin vuoden vääntämisen jälkeen myös Suomessa löytyi konsensus yhdistyksen perustamisesta. Norden-yhdistysten perustamisen taustalla olivat eri maissa yhteiskuntaeliitin jäsenet, joilla oli halua pohjoismaiseen yhteistyöhön. Vaikka mukana oli poliitikkoja, ei Norden-yhdistyksillä ollut selkeitä siteitä valtioon, vaan alun perin se toimi kohtaamispaikkana eliitille pohjoismaisissa asioissa. 1930-luvun puolivälissä pohjoismainen suuntaus vahvistui Suomessa, kun ulkopoliitiikan tavoitteeksi otettiin pohjoismainen yhteistyö Suomen ja Skandinavian välillä sekä puolueettomuuden turvaaminen. Pohjoismainen yhteistyö vahveni lisäksi sen myötä, kun Kansainliiton uskottavuus kansainvälisten kiistojen selvittäjänä heikkeni.¹⁶ Tämä kehitys nosti kiinnostusta pohjoismaisuuteen Suomessa ja vaikutti positiivisesti myös suomalaisen Norden-yhdistyksen toimintaan.

Kuitenkin sodan syttyessä 1939 suunnitelmat yhä syvemmästä yhteistyöstä keskeytyivät. Toisen maailmansodan alettua Pohjoismaat kokivat sodan eri tavoin. Loppuvuonna 1939 Suomi joutui sotaan Neuvostoliittoa vastaan ja talvisota kesti keväälle 1940. Pian tämän jälkeen Saksa miehitti Tanskan ilman suurempaa sotilaallista vastarintaa ja pari kuukautta myöhemmin myös Norjan, joka oli taistellut miehitystä vastaan. Saksa alisti Norjan melko tiukasti allensa, kun taas Tanska toimi enemmän huoltoreittinä Norjaan, jolloin Tanskan tilanne oli hieman vapaampi. Myöskään puolueettoman Ruotsin tilanne tässä vaiheessa ei ollut helpoin, kun sekä liittoutuneet että Saksa havittelivat Pohjois-Ruotsin malmivaroja. Islannin liittoutuneet miehittivät niin islantilaisten kuin tanskalaisten yllätykseksi, kun liittoutuneet halusivat estää Saksaa miehittämästä Islantia. Sodan aikana Islanti oli ensin Iso-Britannian ja sitten Yhdysvaltojen miehittämä.¹⁷

¹⁵ Andersson 1991, 22–25.

¹⁶ Hentilä & Krötzl & Pulma 2002, 261.

¹⁷ Reimaa. 2015, 29–33, 120–127; Hentilä & Krötzl & Pulma 2002, 268–269.

1. POHJOISMAALAISUUS SOTA-AIKANA

Pohjoismainen yhteistyö joutui toisen maailmansodan aikana kovien haasteiden kohteeksi. Pohjola oli sodassa mukana kahdelta eri suunnalta, jolloin myös Pohjolan sisäiset suhteet ja yhteenkuuluvuus olivat koetuksella. Jatkosodan alettua 1941 siirtyi Suomi Saksan aseveljeksi, mikä loi ristiriitaa pohjoismaiseen yhteistyöhön ja katkaisi suhteita Pohjoismaiden välillä. Vasta jatkosodan loputtua vuonna 1944 Pohjoismaiden valtiollisia suhteita voitiin vähitellen alkaa parantamaan.

Sota-aika sekä yhdisti että erotti pohjoismaisia kansoja toisistaan. Valtioiden ja kansalaisten halu yhteistyöhön oli erilainen. Valtioiden välillä jännitteet olivat suuret, kun sotilaallista apua ei maiden välillä annettu. Toisaalta muunlainen avustustyö oli keskiössä, ja kansojen välinen solidaarisuus synnytti huomaamaan kansojen yhteenkuuluvuuden. Norden-yhdistysten tasolla sota-aikana luotiin pohja toiminnalle, joka saavutti myöhemmin laajat ryhmät Pohjolassa.

1.1 Pohjolan määrittely

*Norjaa, Ruotsia ja Islantia ei himoitse kukaan. Niiden itsenäisyys on taattu. Vaikka tätä ei voidakaan sanoa samassa määrin kahdesta muusta pohjoismaasta (Tanska ja Suomi), on kuitenkin totta, että ne ovat kaikki Euroopan kunnianhimoisen ja kateellisen politiikan päävirtausten ulkopuolella. Ne kuuluvat Eurooppaan, mutta ovat oikeastaan kaukana siitä.*¹⁸

Näin *Pohjola*-lehdessä kerrottiin englantilaisen valtiomiehen Cecil of Chelwoodin arvioineen Pohjolan tilannetta pari vuotta ennen toisen maailmansodan alkua. Tämä on harvoja ulkopuolisen tekemiä arvioita Pohjolasta, joita tuotiin esille *Pohjolassa*. Vaikka Chelwoodin arviot osoittautuivat vääriksi sodan puhjettua, voi arviosta saada kuvan siitä, kuinka Pohjola nähtiin muualla Euroopassa ennen sotaa. Pohjoismaista oli muotoutunut omanlainen ryhmä, joka oli enemmän omissa oloissaan ja pyrki edistämään rauhaa.

Chelwoodin arviosta tulee myös esille, kuinka Pohjolan riskialttiimmiksi alueiksi nähtiin Tanska ja Suomi, jotka osaltaan toimivat Pohjolan rajoina. Niiden ulkopuolella olivat

¹⁸ Jaakko Riihikallio ”Islannin koululaitos” *Pohjola* 3/1942.

Saksa ja Venäjä, joiden toimet ovat historian aikana muokanneet Pohjolan tilannetta ja toimia. Monika Janfelt kuvaa tutkimuksissaan, kuinka 1900-luvun alkupuolella Pohjolan rajoilla Saksa edusti valtaa, kun taas Venäjä edusti sivistymättömiä raakalaisia.¹⁹ Siispä ulkopuolinen uhka ja siitä muodostunut vastakkainasettelu vahvistivat omakuvaa ja yhteyttä Pohjoismaiden välillä. Ennen sotaa 1930-luvulla olivat Stalinin ja Hitlerin toimet vahvistaneet Suomessa halua suuntautua pohjoismaisesti, ja tätä halua esiintyi myös Skandinavian maissa.²⁰ Uffe Østergårdin mukaan Norden-yhdistykset saivatkin lisää kannattajia 1930-luvulla pohjautuen yleiseen pelkoon Saksaa ja Neuvostoliittoa kohtaan.²¹ Erityisesti Suomen kohdalla Stalinin uhka painoi Suomen pohjoismaiseen yhteyteen.²² Puolestaan Tanskassa Saksan suunnalta tullut paine lisäsi Tanskan halua yhteistyölle. Tämä paine Saksasta oli saanut Tanskan jo 1800-luvulla havittelemaan yhteistyötä Skandinavian maiden välillä.

Pohjoismaiden välillä halu yhteistyölle on perinteisesti ollut suurempi silloin, kun uhka on tullut heitä kohti ulkoapäin. Kuopion paikallisosaston puheenjohtaja Eino Sormunen korosti *Pohjolassa* alkuvuodesta 1941, että yhteisen arvoperinnön sekä taloudellisen ja sivistyksellisen alan yhteistyön kannattavuuden ohella ”yhteiset valtiolliset vaarat painavat meitä lähelle toisiamme.”²³ Pohjolan maiden itsenäisyyden ja yhteisen arvopohjan turvaaminen nähtiin yhdistävän Pohjoismaita, jotka näkivät Pohjolan ulkopuolisten maiden uhkaavan heitä. Muun Euroopan aggressiivinen toiminta vahvisti kuvaa yhtenäisestä alueesta, joka erosi muusta Euroopasta.

Ulkopuolisen määrittelyn sijaan, keskityttiin *Pohjola*-lehdessä vahvasti luomaan kuvaa Pohjolasta sisältäpäin. Maiden omat näkemykset alueesta ja sen määritteistä tulivat *Pohjolassa* esille ennen kaikkea suomalaisten kautta. Lehdessä ja Suomen Norden-yhdistyksen toiminnassa perusoletuksena oli Skandinavian maiden eli Ruotsin, Norjan ja Tanskan kuuluminen Pohjolaan. Näiden maiden kuulumista Pohjolaan ei nähty tarpeellisenä perustella millään tavalla lehden sivuilla, mikä on osaltaan ymmärrettävää, koska Pohjoismaat on nähty laajennettuna versiona Skandinaviasta.

Skandinavian ulkopuolisten maiden ja alueiden suhteen toimittiin puolestaan hieman eri tavalla. *Pohjolan* ollessa Suomen Norden-yhdistyksen jäsenlehti, myös Suomi nähtiin

¹⁹ Janfelt 2005, 231–232.

²⁰ Stråth & Sørensen 1997, 16.

²¹ Østergård 1997, 44.

²² Andersson 1994, 52–53.

²³ Eino Sormunen ”Norden-yhdistyksen paikallisosastojen tehtävästä” *Pohjola* 2/1941.

osana Pohjoismaita. Mutta koska lehdessä perusteltiin hyvin paljon sitä, miksi Suomi oli Pohjoismaa, voi päätellä, että ainakaan kaikille Suomen kuulumisen Pohjolaan ei ollut selviö. Norden-yhdistyksillä oli ollut pidempäänkin tarve perustella Suomen kuulumista Pohjolaan, mutta tätä samaa ei ollut esimerkiksi Islannin suhteen.²⁴

Suomen Norden-yhdistyksen tarve korostaa Suomen kuuluvan Pohjolaan tulee hyvin esille esimerkiksi vuonna 1944 julkaistussa kirjassa *Suomi kuuluu Pohjolaan*. Kirjan alkusanoissa muotoiltiin, että tavoitteina oli tuoda esille pohjoismaiset intressit, levittää tietoa suhteista muihin Pohjoismaihin, syventää yhteenkuuluvuutta ja valmistella mielipiteitä syvempään yhteistyöhön. Kirjalla pyrittiin vaikuttamaan suomalaisiin ja heidän näkemyksiinsä pohjoismaisesta yhteydestä. Sota-aikana kiinnostus pohjoismaiseen yhteistyöhön oli kasvanut, ja tätä Norden-yhdistys toi esille myös *Pohjolassa*. Yhdistyksen hallitus esitti vuoden 1943 alussa vetoamuksen²⁵ suomalaisille yhdistykseen liittymisestä, mikä sijoittui samaan aikaan, kun *Suomi kuuluu Pohjolaan* -kirjaa alettiin työstämään.

Kirjalla haluttiin mahdollisesti näyttää muille maille, että Suomi halusi yhä tehdä yhteistyötä Skandinavian kanssa. Jatkosodan aikana Skandinavian mailla oli osittain jopa negatiivinen suhtautuminen Suomeen, jolloin suomalaisilla oli suurempi tarve todistella, että he olivat samalla puolella. Suomen rooli oli esillä muissa Pohjoismaissa, ja Norden-yhdistykset näkivät tärkeäksi perustella Suomen pohjoismaisuutta. Vielä sodan jälkeenkin aihe oli esillä, kun esimerkiksi Ruotsin Norden-yhdistys julkaisi *Nordisk samhörighet en realitet* -kirjan vuonna 1946, jossa perusteltiin myös Suomen roolia Pohjolassa. *Pohjola*-lehdessä käytyä keskustelua Suomen kuulumisesta Pohjolaan tulen avaamaan enemmän tulevaisuuden alaluvuissa.

Skandinaviassa Islanti nähtiin melko selvänä osana Pohjoismaita, kun taas Suomessa Islannin rooli oli selvästi etäisempi. *Pohjolassa* tuotiin esille, että Islanti oli nähty omana kansana jo pitkään huolimatta unionista Tanskan kanssa. Islannin valtiopäivät myös julistivat maan itsenäiseksi vuonna 1941 kesken maailmansodan, mistä kirjoitettiin myös *Pohjolassa*. Ragnar Ölander avasi tekstissään, kuinka Islannin itsenäistyminen oli nähty tulevan, mutta itsenäisyysjulistuksen ajankohta oli herättänyt Pohjoismaiden sisällä arvostelua, koska haluttiin korostaa yhtenäisyyttä eikä eriytymistä.²⁶ Lehdessä ei

²⁴ Janfelt 2005, 15.

²⁵ ”Vetoamus yleisöön” *Pohjola* 1/1943.

²⁶ Ragnar Ölander ”Katsaus Skandinaviaan” *Pohjola* 2/1941.

itsessään otettu selkeää kantaa itsenäisyysjulistuksen ajankohtaan ja sopimattomuuteen, mutta itsenäistyminen nähtiin positiivisena kehityksenä. Tässä Suomen oma itsenäistyminen saattoi vaikuttaa taustalla, kun Islannin itsenäisyydestä iloittiin. Islannin itsenäisempi asema epävirallisessa pohjoismaisessa yhteistyössä oli vahvistunut vuonna 1922, kun Islantiin perustettiin Norden-yhdistys. Vuodesta 1918 alkaen Islannilla oli ollut virallisestikin hieman itsenäisempi asema Tanskan alla, kun siitä tuli kuningaskunta, tosin personaaliunionissa Tanskan kanssa.²⁷

Islanti itsenäistyi Tanskasta virallisesti vasta vuonna 1944, ja vuosien 1941–1944 aikana Islanti oli hieman eri rooleissa *Pohjola*-lehden sivuilla. Näiden vuosien aikana Islantia vaihtelevasti sekä mainittiin että ei mainittu Pohjoismaiden listauksissa. Syynä tähän voi olla erot eri kirjoittajien välillä, mutta siitä voi myös päätellä, että selkeää linjaa Islannin itsenäisestä roolista muiden Pohjoismaiden rinnalla ei ollut. Norden-yhdistyksien toimintaan liittyvissä teksteissä Islanti oli säännöllisesti mukana, mutta eri alojen pohjoismaiseen yhteistyöhön liittyvissä teksteissä Islanti saattoi helposti jäädä pois.²⁸ Tätä taas voi selittää se, että jollain tietyllä alalla ei välttämättä ollut islantilaisia yhteyksiä, ja sodan keskellä uusia suhteita ei voinut vielä luoda.

Vuoden 1944 alussa Suomen Norden-yhdistyksen puheenjohtaja Bruno Suviranta²⁹ oli Ruotsin Norden-yhdistyksen 25-vuotisjuhlilla toivonut yhdistyksen saavuttavan tavoitteensa, että Pohjola koostuisi viidestä vapaasta ja samanarvoisesta veljesmaasta.³⁰ Kansojen tasolla islantilaiset nähtiin siis omana kansana ja Islanti omana maana. Tosin Suomen näkökulmasta Islanti oli etäinen ja sen merkitys Pohjoismaiden välisessä yhteistyössä ei kaikkien kannalta ollut niin merkittävä. Lehdestä tulee esille, kuinka Islantia maana ei tunnettu kovin hyvin, mikä osaltaan heikensi myös sen esille nostamista.

Sodan aikana pohjoismaiset itsehallintoalueet eivät juurikaan nousseet esille *Pohjolassa*. Joitakin mainintoja kuitenkin löytyy, mikä viittaa siihen, että niillä nähtiin olevan jonkinlainen oma roolinsa Pohjolassa. Esimerkiksi Färsaaret nostettiin muiden Pohjoismaiden rinnalle runoudesta puhuttaessa, ja sekä Grönlanti että Färsaaret tulivat

²⁷ Hentilä & Krötzl & Pulma 2002, 243.

²⁸ Ks. Kaisu Valkama ”Lotta Svärd-järjestö ja Pohjoismaat” *Pohjola* 1/1941; Antero Rinne ”Pohjoismaiden osuustoiminnallinen yhteistyö” *Pohjola* 3/1941.

²⁹ Bruno Suviranta toimi Suomen Norden-yhdistyksen puheenjohtajana vuosina 1943–1950. Suviranta toimi uransa aikana muun muassa kansantaloustieteen professorina.

³⁰ ”Yhdistyksen uutiset” *Pohjola* 1/1944.

esille napaseutujen tutkimusta käsitelleessä tekstissä.³¹ Sen sijaan autonomista Ahvenanmaata ei käsitelty lehdessä sodan aikana. Tähän syynä voi olla, että Ahvenanmaan nostaminen olisi voinut synnyttää esimerkiksi rikkonaisuutta Suomessa suomen- ja ruotsinkielisten välille. Vielä 1930-luvulla kielikiista oli ollut läsnä, vaikka vuosikymmenen loppua kohti se oli laimentunut.³² Toisaalta ennen talvisodan alkua keväällä 1939 olivat Suomi ja Ruotsi suunnitelleet yhteistä linnoitushanketta Ahvenanmaalle, mutta se oli kuitenkin jäänyt toteutumatta Neuvostoliiton vastustuksen myötä.³³ Ahvenanmaan esiin nostaminen olisi saattanut herättää näin enemmän keskustelua, jolloin mahdollisesti nähtiin paremmaksi välttää koko aihetta täysin.

Sodan rikkoessa Pohjoismaiden välistä harmoniaa, pyrittiin *Pohjolassa* korostamaan Pohjolan maiden tasa-arvoista asemaa toisiansa kohtaan. Lehdessä maista ja kansoista puhutaan veljinä ja muista Norden-yhdistyksistä sisarjärjestöinä. Jo siis sanallisella tasolla pyrittiin luomaan kuva tasa-arvoisesta ja -painoisesta kokonaisuudesta. Maiden suvereenisuutta arvostettiin, eikä lähdetty arvostelemaan muiden maiden toimia. Esimerkiksi Islannin itsenäisyysjulistuksen suhteen Norden-yhdistyksen puolelta ei kritisoitu Islannin pyrkimyksiä irtautua Tanskasta, vaikka ainakin jossain piireissä tätä oli kritisoitu. *Pohjolan* kirjoitusten pohjalta tulee vaikutelma, että Suomessa ei nähty oikeutta arvostella muiden päätöksiä tai vaatia muutoksia. Suomi oli itse tehnyt päätöksiä, jotka olivat rikkoneet pohjoismaista yhtenäisyyttä sodan aikana, jolloin muiden arvostelu olisi voitu nähdä tekopyhänä.

Suomalaisten maltillisuuden taustalla voi myös nähdä alemmuudentunteen muuta Pohjolaa ja erityisesti Ruotsia kohtaan. Suomalaisten näkemyksiin omasta asemasta Pohjolassa saattoivat vaikuttaa esimerkiksi epäilyt Suomen kuulumattomuudesta Pohjolaan, jotka osaltaan pidättelivät Suomea nousemasta Skandinavian maiden tasolle. Myös Suomen Norden-yhdistys oli toisen maailmansodan aikana nuorin sisarjärjestöistä ja maailmansotien välisenä aikana yhdistyksen toiminta oli ollut melko pientä. Monika Janfelt on arvioinut, että maailmansotien välisenä aikana Norden-yhdistyksien toiminnassa Skandinavia muodosti toiminnan keskuksen, kun taas Suomi ja Islanti olivat reuna-alueita. Hänen mukaansa sekä Suomi että myös Norja kokivat alemmuutta Ruotsia

³¹ J. O. Tallqvist ”Eräs pohjoismainen runoantologia” *Pohjola* 1/1941; Kaarlo Hildén ”Pohjoismaat ja napaseutujen tutkimus” 2/1941.

³² Meinander 2017b, s. 210.

³³ Meinander 2017b, s. 213.

kohtaan.³⁴ Ajattelun ja toiminnan taustalla vaikuttivat maiden historialliset suhteet, vaikka ulospäin *Pohjolassakin* haluttiin korostaa maiden samanarvoisuutta.

Maiden paremmuuden esiin tuominen ei ollut osa pohjoismaista yhteistyötä. Täten *Pohjolassa* ei käsitelty millään tavalla aluekiistoja, joita mailla oli ollut pääasiassa 1920- ja 1930-luvuilla, ja jotka osittain nousivat myös sodan aikana esille. Esimerkiksi Norjassa sodan aikana natsi-Saksan tukemalla pääministeri Quislingilla oli toiveita saada Norjan vanhat pohjoismaiset alueet takaisin ja luoda suur-Norja. Toisaalta Suomelle saksalaiset olivat lupailleet johtoasemaa Pohjolassa. Suomen poliittisessa johdossa asiaa ei kuitenkaan nähty näin, vaan Pohjoismaat nähtiin enemmän tasa-arvoisina.³⁵ Sodan aikana Pohjolan alueiden omistus oli esillä oleva puheenaihe, mutta *Pohjolassa* sitä ei tuotu esille.

Aluekiistat olivat aiemminkin luoneet huonoa ilmapiiriä ja vähentäneet Pohjoismaiden halua tehdä yhteistyötä. Esimerkiksi Norjassa Suomi oli nähty uhkana pohjoisessa, kun Suomessa itsenäistymisen jälkeen oli suur-Suomi-suunnitelmia.³⁶ Valtioiden välillä tämä oli vähentänyt Norjan halua ottaa Suomea aktiivisemmin mukaan pohjoismaiseen yhteistyöhön. Suomen välit Ruotsin kanssa taas olivat huonot 1920-luvulle tultaessa, kun maat kamppailivat Ahvenanmaan hallinnasta. Tämä kiista osaltaan hidasti Suomen yhteistyötä muiden Pohjoismaiden kanssa. Myös vielä 1930-luvulla Tanska ja Norja olivat kamppailleet Itä-Grönlannin omistuksesta. Norden-yhdistysten julkaisussa (*Nordens kalender*) asiasta mainittiin, mutta Norden-yhdistykset eivät halunneet siitä erityisemmin puhua.³⁷ Valtioiden väliset kiistat olivat rikkomassa yhtenäisyyttä, jolloin niistä ei mielellään puhuttu myöskään *Pohjola*-lehdessä.

Vaikka Pohjoismaiden tasa-arvoa korostettiin, *Pohjolassa* tiedostettiin myös Ruotsin keskeinen rooli, kun puhuttiin Suomen pohjoismaisesta yhteistyöstä. Juuri Suomen kannalta Ruotsi nähtiin avaimena pohjoismaiseen yhteistyöhön, ja monesti pohjoismainen yhteistyö oli yhtä kuin yhteistyö Ruotsin kanssa. Ruotsilla oli keskeinen rooli ihan maantieteellisestikin pohjoismaisessa yhteistyössä, jolloin se toimi Suomen ensi askeleena laajempaa yhteistyöhön. Suomella oli myös pitkä yhteinen historia Ruotsin kanssa, mikä osaltaan vaikutti Ruotsin antamaan laajaan apuun Suomelle. *Pohjolassa*

³⁴ Janfelt 2005, 140–145.

³⁵ Reimaa 2015, 160–193.

³⁶ Egman 1994, 62.

³⁷ Janfelt 205, 119.

tuotiin esille, kuinka suomalaiset olivat sodan aikana huomanneet yhteyden muuhun Pohjolaan, ennen kaikkea Ruotsiin.³⁸ Turun paikallisosaston hallituksessa istunut G. O. Rosenqvist kuvasti maiden välejä näin:

*Ihmiselämässä ja historiassa on yhteyksiä ja on tehtäviä, jotka ovat niin syvälle juurtuneita historiallisesti määrättyyn, ettei niistä voi irtaantua. Sellainen on Ruotsin ja Suomen välinen yhteys, sellaisia ne tarkoitusperät, joita pohjoismainen yhteys aiheuttaa. Nämä kaksi Pohjanlahden kummankin puolella olevaa kansaa eivät voi pettää toisiansa pettämättä itseänsä.*³⁹

Ruotsi oli Suomen kannalta ensimmäinen ja tärkein aste pohjoismaisessa yhteistyössä. Ruotsi pyrki ottamaan vahvan roolin Pohjolassa ja ulkoapäinkin pohjoismainen malli identifioitui juuri Ruotsiin. Bernd Henningsen arvioi Pohjola-käsitteen olevan hyvin tiiviissä yhteydessä Ruotsiin historian kautta, mikä on vaikuttanut siihen, että pohjoismaisuus ja ruotsalaisuus voidaan nähdä lähes synonyymeina.⁴⁰ Ruotsin merkitys oli suuri ennen kaikkea Suomelle, koska se toimi lähimpänä esimerkkinä ja vertailukohtana pohjoismaisesta yhteiskunnasta.

Jos Ruotsi nähtiin olevan yhteistyön keskiössä, niin Suomen rooli määriteltiin olevan Pohjolan ja länsimaisen kulttuurin itäisenä etuvartiona. *Pohjolassa* painotettiin länsimaisen kulttuurin rajan loppuvan Suomeen Pohjois-Euroopassa. Suomessa taistelua Neuvostoliitto vastaan ei nähty vain Suomen, vaan myös Pohjolan vapauden puolustamiseksi.⁴¹ Eino Sormusen korosti *Pohjolassa*, että tämä tilanne oli ollut sama koko Suomen kansan olemassaolon aikana.⁴² Sormunen halusi sodan haastavina aikoina korostaa Suomen kuuluvan länsimaihin pohjoismaisen yhteyden kautta. Suomen pohjoismaisuutta käytettiin todisteena siitä, että Suomi kuului länsimaiden demokratioihin, jolloin se ei saanut joutua Neuvostoliiton alle. Sotiessaan Saksan rinnalla Suomella oli tarve korostaa olevansa arvokas Pohjoismaille, jolloin Suomi haluttiin näyttää pohjoismaisissa piireissä Pohjolan puolustajana, joka esti Neuvostoliiton tulemistä Pohjolaan.

³⁸ ”Suomi kuuluu Pohjolaan” *Pohjola* 3/1944.

³⁹ G. O. Rosenqvist ”Ruotsin ja Suomen väliset suhteet” *Pohjola* 3/1944.

⁴⁰ Henningsen 1997, 92–93, 116–120.

⁴¹ ”Pohjoismainen suuntautuminen on säilytettävä” *Pohjola* 4/1941.

⁴² Eino Sormunen ”Norden-yhdistyksen paikallisosastojen tehtävästä” *Pohjola* 2/1941.

Max Engman on käsitellyt kysymystä, onko Suomi pohjoismainen maa. Suomen historian ja muiden vaikuttavien asioiden ohella Engman nostaa esille pohdinnan siitä, mikä on pohjoismaista. Hänen mukaansa Pohjola voidaan jakaa historiallisiin ja maantieteellisiin osiin, joiden pohjalta Suomi voidaan nähdä pohjoismaisena.⁴³ Nämä eri osat tuovat myös esille, millaisia sisäisiä jakoja Pohjolan alueelta löytyy. Pohjoismaisuuden korostamisessa esimerkiksi jako uusiin ja vanhoihin valtioihin näyttää, että Ruotsi ja Tanska vanhempina valtioina ovat innokkaammin edistäneet pohjoismaisuutta, kun taas uudemmissa valtioissa kansallinen identiteetti on ollut vahvemmassa roolissa.

Pohjolan määrittelyssä tulee esille Suomen Norden-yhdistyksen aktiivien tarve liittää Suomi osaksi Pohjolaa. Pohjoismaisen aatteen kautta Suomi tuli osaksi Pohjolaa, mikä myös liitti maan vahvemmin länsimaihin. Pohjolan määrittely alueena sulki osaltaan pois ne alueet, jotka eivät kuuluneet samaan yhteyteen. Ne olivat ennen kaikkea Neuvostoliitto ja Saksa. Pohjoismaat näkivät tärkeänä korostaa itsenäisyyttä ja arvopohjaa diktatuureja vastaan. Kuitenkaan Pohjolan sisällä ei mitään maata haluttu nostaa muiden yläpuolelle, vaan yhteistyössä haluttiin kaikkien olevan samanarvoisia. Käytännössä eri Pohjoismailla oli kuitenkin erilaiset mahdollisuudet ja roolit pohjoismaisessa yhteistyössä erityisesti sota-aikana.

1.2 Sodan realiteetit

*Vasta tämä kova aika on opettanut meidät oivaltamaan sen pohjoismaisen perinnön arvon, joka on meidän vapaan valtakuntamme perustana – opettanut meidät arvostamaan lakien ja tapojen, demokraattisen yhteiskuntamuodon ja kulttuurin perintöä, kulttuurin, joka pohjautuu yksilön ihmisarvon kunnioittamiseen. Puolustaessamme vapauttamme meillä on tukena varmuus siitä, että Pohjola on takanamme.*⁴⁴

Suomi kuuluu Pohjolaan -kirjan alkusanoissa tiivistetään hyvin se, miten Suomen Norden-yhdistys halusi esittää sota-ajan. Jatkosota nähtiin ennen kaikkea Suomen ja Pohjolan puolustussotana, jolla pyrittiin turvaamaan pohjoismaiset yhteiskunnat. Suomen kannalta tilanne tuotiin *Pohjola*-lehdessäkin esille niin, että Suomi oli pakotettu sotaan, jolloin se vain puolusti omia oikeuksiaan ja vapauttaan. Jatkosotaan viitattiin

⁴³ Engman 1994, 77.

⁴⁴ J. O. Tallqvist 1944, 5–6.

puolustusotana, mikä osaltaan vahvasti kuvaa jatkosodan pakottavuudesta ja oikeuttamisesta.⁴⁵ Suomen aktiivista roolia Saksan rinnalla ei juurikaan tuotu esiin. Sen sijaan korostettiin, kuinka Suomi Pohjolan itävaltana pyrki pitämään idän uhan pois tilanteesta, johon se oli joutunut ilman omaa tahtoaan.

Vaikka toinen maailmansota oli käynnissä lehden alkuvuosina, eivät sodan eteneminen, oikeuttaminen tai analysointi olleet keskiössä *Pohjola*-lehdessä. Lehdessä keskityttiin pohjoismaiseen yhteistyöhön, jolloin sota tuli kuitenkin epäsuoremmin esille lehden sivuilla. *Pohjolan* alettua ilmestymään vuoden 1941 alussa, olivat kaikki Pohjoismaat osaltaan kiinni sodassa, vaikka Ruotsi olikin puolueeton. Lehden sivuilla ei suoraan otettu kantaa toisen maailmansodan liittoutumien välillä. Neuvostoliitto tosin tuotiin esille vihollisena ja voimana, jota vastaan taisteltiin. Talvisodan jälkeistä rauhaa pidettiin rankkana, ja esimerkiksi Lauri Pihkalan teksti pohjoismaisesta urheiluelämästä piti sisällään käsitteen ”Moskovan pakko- ja valerauha”.⁴⁶ Kuitenkaan mitään säännöllistä mustamaalausta Neuvostoliittoa kohtaan ei ollut, vaikka se tuotiinkin esille perivihollisena.⁴⁷

Leo Ehrnrooth⁴⁸, joka toimi Suomen Norden-yhdistyksen puheenjohtajana, puolusti ruotsalaisuuden päivänä vuonna 1941 pohjoismaista suuntautumista. Hänen mukaansa sillä oli Suomen kansan tuki ja riippumatta, miten sodassa kävisi, olisi yhteydet muihin Pohjoismaihin pidettävä vahvoina ja kehittyvinä. Päivän teemaan sopien oli hän myös korostanut suomenruotsalaisten roolia suomenkielisen Suomen ja Pohjolan yhdistäjänä. Mitä sotaan tuli, näki hän, että pohjoismainen suuntaus ei tullut olla este muille suhteille, kuten taisteluihin Saksan rinnalla. Ehrnrooth korosti, että taistelu perivihollista Neuvostoliittoa kohtaan ei koskenut vain Suomen vapautta, vaan myös koko Pohjolan vapautta.⁴⁹

Tästä tulee hyvin esiin se, että ainakin osa kirjoittajista näki yhteistyön Saksan kanssa keskeisenä Neuvostoliiton vastustamiseksi. Edistyspuoleen kansanedustajanakin toiminut Eero Rydman kirjoitti, kuinka idän uhka veti Suomea mukaan suurvaltojen kiistoihin, jolloin kannatti tehdä yhteistyötä toisen suurvallan kanssa, jos tavoitteet olivat

⁴⁵ ”Yhdistyksen uutiset” *Pohjola* 3/1941.

⁴⁶ Lauri Pihkala ”Pohjolan urheiluelämän yhteisiä ja erikoispiirteitä” *Pohjola* 4/1941.

⁴⁷ Ks. Ragnar Ölander ”Katsaus Ruotsiin” *Pohjola* 3/1941.

⁴⁸ Leo Ehrnrooth (1877–1951) toimi Suomen Norden-yhdistyksen puheenjohtajana vuosina 1938–1943. Ehrnrooth lakitieteen tohtorina toimi uransa aikana muun muassa RKP:n kansanedustajana, senaattorina ja ministerinä. Hän toimi myös *Pohjola*-Nordenin pääsihteerinä vuosina 1948–1951.

⁴⁹ Leo Ehrnrooth ”Pohjoismainen suuntautuminen on säilytettävä” *Pohjola* 4/1941.

amat.⁵⁰ Tämän voi nähdä oikeutuksena sille, miksi Suomi teki Saksan kanssa yhteistyötä. Toisaalta lehdessä tuotiin paljon esiin sympatiaa Norjaa ja Tanskaa kohti, jotka olivat Saksan miehittämiä. Tasapainoilu Suomen oman sotatilanteen ja puolestaan Skandinavian sotatilanteen välillä tuli esiin lehdessä.

Pohjolan sivuilla tuotiin esille sodan myötä tulleet realiteetit ja kuinka pohjoismainen yhteistyö oli keskeytynyt. Tässä viitataan oletettavasti juuri valtiolliseen ja alakohtaiseen yhteistyöhön. Norden-yhdistyksen hallituksen jäsen Eino Kilpi arvioi vuonna 1941, että ”Sellaista yhteistä Pohjolaa, jota elämän eri aloilla äskettäisinä vuosina pyrittiin luomaan, ja joka kaikissa Pohjolan kansoissa tapasi kiitollisen kaikupohjan, ei tällä kertaa ole olemassa”. Tähän kirjoittaja lisäsi, kuinka pohjoismaisen yhteistyön kritisointia oli esiintynyt ympäri Pohjolaa tietyissä piireissä ja siihen oli saatu tukea poliittisesta tilanteesta.⁵¹ Sodan myötä maat olivat joutuneet erilleen, ja toimittaja Ragnar Ölanderin mukaan ”Pohjola on toisin sanoen hajonnut maailmantapahtumien myrskyaallokossa”.⁵² Lehdessä arvioitiin, että pohjoismainen yhteys oli kokenut tappion, koska hallitukset eivät kerenneet syventämään yhteistyötä niin paljon, että esimerkiksi sotilaallinen yhteistyö olisi ollut mahdollista.⁵³

Kuten tutkija Markku Reimaa on esittänyt, nähtiin Suomessa sodan myötä pohjoismaisen suuntauksen heikkeneminen laajemmassa mittakaavassa.⁵⁴ Tästä huolimatta suomalainen Norden-yhdistys pyrki pitämään pohjoismaisen yhteyden vahvana. Sotatoimet eri puolilla Pohjolaa luonnollisesti vaikuttivat merkittävästi Norden-yhdistysten yhteistyöhön, ja esimerkiksi yhteydenpito järjestöjen välillä oli osittain katkennut sodan myötä.⁵⁵ Kuitenkin esimerkiksi avustuskeräyksiä tehtiin Norden-yhdistysten kautta ja tätä Suomen Norden-yhdistys arvosti hyvin paljon.

Yhtenä toimintamahdollisuutena Suomen Norden-yhdistykselle oli *Pohjola*-lehti, joka pysyi aktiivisena julkaisuna koko sota-ajan, vaikka välillä olikin huomattavissa, että lehden sisältö oli melko suppea. Lehden sisältö vaihteli pohjoismaisen teeman alla kulttuurista alakohtaisiin yhteistyön kuvauksiin ja Norden-yhdistyksen oman toiminnan esittelyyn. Vaikka sota oli menossa, Norden-yhdistykset eri Pohjoismaissa pyrkivät

⁵⁰ Eero Rydman ”Pohjolan elinkysymys” *Suomi kuuluu Pohjolaan (SKP)*.

⁵¹ Eino Kilpi ”Vastatulessa?” *Pohjola* 3/1941.

⁵² Ragnar Ölander ”Katsaus Ruotsiin” *Pohjola* 3/1941.

⁵³ Ebba Pontan-Munsterhjelm ”Lapsemme Tanskassa” *Pohjola* 1/1942.

⁵⁴ Reimaa 2015, s. 32.

⁵⁵ Leo Ehrnrooth ”Taipaleelle lähdetäessä” *Pohjola* 1/1941.

järjestämään erilaista toimintaa ja tapaamisia, mikäli siihen oli vain mahdollisuus. Lehdessä tuotiin esiin kaiken tyyppistä pohjoismaista yhteistyötä, jota sota-aikana Suomessa ja suomalaisten myötä tapahtui.⁵⁶

Suomen Norden-yhdistys pyrki jäsenlehtensä kautta vaikuttamaan jäsentensä kuvaan Pohjoismaista. Vaikka lehdessä oli hyvin paljon eri taustaisia kirjoittajia, yhdisti lehden tekstejä positiivinen kuvaus Pohjoismaista. Kaikki kirjoittajat eivät itse olleet Norden-yhdistyksen aktiiveja, mutta Norden-yhdistys on selvästikin voinut allekirjoittaa tekstien sanoman, kun he ovat tekstit lehdessä julkaisseet. Myös *Suomi kuuluu Pohjolaan* -kirja oli osa vaikuttamistyötä, jota Norden-yhdistys teki. Kirjan alkusanoissa tuotiin esille, kuinka yhdistyksellä oli halu avata pohjoismaisen yhteistyön edellytyksiä, sen ajankohtaista merkitystä kuin myös sen mahdollisuuksia tulevaisuudessa. Kuten Norden-yhdistysten julkaisemat vuosikirjat olivat ennen sotaa pyrkineet vahvistamaan pohjoismaista identiteettiä ja yhteyttä⁵⁷, myös *Pohjola*-lehdellä oli sama tavoite.

Sodan haasteiden myötä kansojen välinen yhteistyö ei ollut helppoa, mutta vuonna 1943 J. O. Tallqvist korosti painetun sanan merkitystä sodan aikana tiedon välityksessä naapurimaiden välillä. Hän perusteli, että vaikka sota oli eristänyt pohjoismaiset veljeskansat, pystyi tämän odotusajan hyödyntämään lisäämällä tietouttaan veljeskansoista ja sodan jälkeen kansat voisivat sitten olla yhtä. Lehdessä haluttiin siis sodan aikana vahvistaa lukijoiden tuntemusta naapurimaista, jotta suhtautuminen Skandinaviaan ei huononisi. Esimerkiksi vuoden 1942 toisessa numerossa oli keskitytty vahvasti Norjaan ja esiteltiin maata usealta kantilta. Tallqvistin mukaan Suomessa sota oli synnyttänyt syvemmän pohjoismaisen kiinnostuksen samalla, kun sota oli eristänyt veljeskansat ja katkaissut heidän luonnollisen kanssakäymisen. Samoin hänen mukaansa suomalaiset eivät olleet unohtaneet heitä, vaikka kiinnostus Norjaan ja Tanskaan ei ollut näkyvissä.⁵⁸

Samanlainen pohjoismaisen yhteyden tärkeyden korostaminen sekä Norjan ja Tanskan sympatisointi olivat vahvasti esillä jatkosodan aikana Suomen ulkopolitiikkaa vastustaneiden joukossa. He pyrkivät pitämään yllä yhteyksiä eri Pohjoismaihin ja tuomaan esille heidän vastustuksensa sen aikaiseen Suomen ulkopolitiikkaan ja yhteistyöhön Saksan kanssa. He pyrkivät myös saamaan Suomi-kuvan muissa

⁵⁶ Ks. esim. ”Muu pohjoismainen yhteistyö” *Pohjola* 2/1944.

⁵⁷ Janfelt 2005, 17.

⁵⁸ J. O. Tallqvist ”Tanskan tuntemusta” *Pohjola* 3/1943.

Pohjoismaissa paremmaksi, jotta yhteydet eivät täysin katkeaisi sodan jaloissa. Tätä positiivista suhtautumista Suomeen pyrkivät edistämään erityisesti suomalaiset sosiaalidemokraatit. Esimerkiksi K.-A. Fagerholm⁵⁹ ja Eino Kilpi tekivät matkoja Ruotsiin tavatakseen Ruotsin työväenpuolueen edustajia tämä tavoitteena.⁶⁰ Kilpi oli aktiivinen Suomen Norden-yhdistyksessä tuossa vaiheessa, kun taas Fagerholm tuli aktiiviseksi vasta sodan jälkeen.

Tutkija Jan A. Andersson on esittänyt, että Suomen Norden-yhdistys muodostui jatkosodan aikana kokoontumispaikaksi niille, jotka olivat oppositiossa Suomen ulkopoliittikan suhteen ja näkivät aseveljeyden natsi-Saksan kanssa huonona asiana. Tämä rauhanoppositioksi kutsuttu ryhmä yhdisti poliitikkoja yli puoluerajojen, mutta ennen kaikkea SDP:n ja RKP:n edustajia.⁶¹ Heikki Viitalan rauhanoppositiota käsittelevän tutkimuksen pohjalta on selvää, että samoja henkilöitä oli sekä rauhanoppositiossa että myös Norden-yhdistyksen toiminnassa.⁶² Kuitenkaan *Pohjola*-lehden sivuilla ei tule esille selvää Saksa-vastaisuutta jatkosodan aikana, erityisesti jos vertaa muihin lehtiin, joihin rauhanoppositiossa olleet henkilöt kirjoittivat. Sota Saksan rinnalla oli enemmän vaiettu teema *Pohjolassa*, ja sen sijaan sympatiaa Tanskaa ja Norjaa kohti tuotiin esiin. Pohjoismaiset kansat haluttiin esittää mahdollisimman yhtenäisenä ryhmänä, eikä tuoda esiin sitä, että maiden välillä olisi suuria ongelmia. Suomen oma taistelu itsenäisyydestä rajoitti osittain tietynlaista toimintaa ja kirjoittelua, joka olisi ollut vahvemmin saksavastaista.

Vaikka suora saksalaisvastaisuus ei ollut läsnä *Pohjolassa*, toimivat taustalla samat henkilöt, jotka toivat samaa asiaa esille muissa lehdissä. Esimerkiksi *Pohjolan* toimituskunnassa ollut J. O. Tallqvist toimi sotien aikana *Svenska Pressenin* toimittajana. Sodan aikana sosiaaliministerinä toimineen K. A. Fagerholmin kritiikki Norjan miehittämisestä herätti saksalaisten puolelta vaatimuksia Fagerholmin toiminnan rajoittamiseksi. Norjan ja Tanskan sympatisointi johti vuoden 1943 lopussa siihen, että Fagerholm vapautettiin sosiaaliministerin roolista. Suomen virallisen linjan ollessa Saksan politiikalle myönteinen, ei Fagerholmin pohjoismainen solidaarisuus sopinut

⁵⁹ Karl-August Fagerholm (1901–1984) toimi Pohjola-Nordenin puheenjohtajana vuosina 1950–1966 ja varapuheenjohtaja 1946–1950. Fagerholm toimi uransa aikana muun muassa SDP:n kansanedustajana, Alkon pääjohtajana, pääministerinä ja eduskunnan päämiehenä. Pohjola-Nordenin puheenjohtajana olleessaan Fagerholm toimi useampaan otteeseen sekä eduskunnan puhemiehenä että pääministerinä.

⁶⁰ Andersson 1991, 44–60.

⁶¹ Andersson 1991, 43–45.

⁶² Viitala 1969, passim.

kuvaan. Fagerholmin linjaa toivat esiin *Svenska Pressen* kuten myös sosiaalidemokraattien molemman kieliset lehdet.⁶³

Julkinen Tanskan ja Norjan sympatisointi oli ristiriidassa saksalaissuuntauksen kanssa, jolloin *Pohjolassakaan* ei suoraan hyökätty Saksaa vastaan. Sen sijaan korostettiin demokratiaa, rauhaa ja yhteistyötä, mitkä olivat vastakkain Natsi-Saksan toiminnan kanssa. Tanskan ja Norjan sympatisointi oli läsnä *Pohjolassa* alusta alkaen. Esimerkiksi toimittaja Ragnar Ölanderin katsauksissa Skandinaviaan käsiteltiin Norjassa suuria koettelemuksia natsimyönteisten noustua valtaan. Koska siinä vaiheessa Saksalla meni sotatoimissa hyvin, Ölander nosti pohdintaa siitä, kuinka Norjalle kävisi, jos Saksa voittaisi sodan ja päätyisikö Norja Saksan vaikutusvallan alle ilman vapautta. Lehdessä oli negatiivinen suhtautuminen kansallissosialisteihin ja erityisesti Norjan suhteen tuotiin esiin, kuinka he eivät olleet kunnioittaneet norjalaisten kansallistunnetta ja arvoja.⁶⁴

Juuri arvot olivat yksi asia, joka nähtiin sitovan Suomea muuhun Pohjolaan. Sodan myötä Saksan ja Neuvostoliiton diktatuurit olivat vastakohta, johon Pohjolaa verrattiin ja korostettiin omaa arvopohjaa. Tämä tulee esille esimerkiksi Erik Ahlmanin tekstissä, jossa hän korosti, kuinka pohjoismaalaisilla oli vahva itsekunnioitus, jolloin he eivät olleet valmiita alistumaan sortoon tai mielivaltaan. Henkisesti Pohjolan kansat olivat hänen mielestään korkealla, jolloin he jopa ”edustavat henkisesti korkeinta inhimillistä tasoa”.⁶⁵ Pohjola haluttiin nostaa henkisellä tasolla korkeammalle kuin muu Eurooppa, ennen kaikkea Saksa tai Neuvostoliitto.

Samaan liittyen ennen kaikkea vapauden korostaminen tuli vahvasti esiin niin *Pohjolan* kuin *Suomi kuuluu Pohjolaan* kirjoituksissa. Vapaus ja sen mahdollistavat lait ja yhteiskunta nostettiin yhteispohjoismaiseksi perinnöksi, jonka puolesta kannatti taistella. Tämä pohjoismainen perintö nähtiin ainutlaatuiseksi maailmassa ja se vahvisti Pohjolan omanlaatuisuutta ja yhteenkuuluvuutta.⁶⁶ Saman yhteisen perinnön ja rakenteiden puolustamiseksi nähtiin myös Norjan ja Tanskan taistelut.⁶⁷ Haluttiin siis luoda kuva yhtenäisestä Pohjolan puolustuksesta, vaikka käytännössä tilanne oli hyvin erilainen.

⁶³ Reimaa 2015, 248–249, 256; Fagerholm 1977, 136–152.

⁶⁴ Ragnar Ölander ”Katsaus Skandinaviaan” *Pohjola*, 1941/1.

⁶⁵ Erik Ahlman ”Suhteemme Pohjolaan” *SKP*.

⁶⁶ Eino Sormunen ”Norden-yhdistyksen paikallisosastojen tehtävästä” *Pohjola* 2/1941.

⁶⁷ ”Pohjola-Nordenin kansanjuhla” *Pohjola* 1–2/1945.

Pohjolassa korostuivat humanismin aatteet, joita pohjoismaiset kansat nähtiin yhdessä noudattavan, ja ne olivat ”hengenlaatu, yhteiskunta-, oikeus- ja valtiojärjestys, kulttuuriolot sekä henkinen elämä”. Erik Ahlman korosti, että Pohjolassa oli aina kunnioitettu oikeutta sekä yhteiskunnallista, valtiollista ja henkistä vapautta.⁶⁸ Sodan aikana vapaus korostui, koska pelättiin Neuvostoliiton voittavan ja valloittavan Suomen, vaikka sitä ei suoraan sanottukaan. Toisaalta Skandinaviassa oli samanlainen pelko Saksan suhteen.

*Kaikkialla ovat samat pohjoismaiset arvot joutuneet uhatuiksi: ei ole ollut kysymys vain vapauden korkeimmasta ilmenemismuodosta, valtiollisesta itsenäisyydestä, vaan myös peritystä yhteiskuntajärjestyksestä, oikeusturvasta, sanan ja omantunnon vapaudesta, humanisuuden periaatteesta kansakuntien sisällä ja ulkonaisissa suhteissa.*⁶⁹

Näin linjasi Norden-yhdistyksen puheenjohtaja Bruno Suviranta vuonna 1943. Hänen mukaansa Suomi oli saanut tämän perinnön Ruotsin kautta, ja perintö oli selvinnyt myös venäläiskauden ja itsenäistymisen epävarmuudet. Korkeimmat arvot olivat lait ja vapaus sekä humanismin aatteet, jolloin jokaisella kansalaisella oli omatunto ja hengen vapaus sekä oikeusturva ja sosiaalinen oikeudenmukaisuus. Näiden arvojen turvaamiseksi oli taisteltu useamman kerran, eikä Suviranta nähnyt sen aikaisen sodan siitä eroa.⁷⁰

Ruotsin Norden-yhdistyksen puheenjohtaja Torsten Nothin korosti yhdistyksen 25-vuotisjuhlassa vuonna 1944, kuinka pohjoismainen yhteistunne kesti, vaikka maat menisivätkin eri suuntiin väliaikaisesti. Pohjoismaiden perustana oli oikeus ja kansanvapaus, kun taas rotuviha ja sorto ei kuuluneet Pohjolaan. Nothin myös nosti esiin, että Pohjoismaat olisivat yhdessä turvassa paremmin kuin erikseen, mikäli rauha ei kestäisi. Maiden samanlaiset arvot vapaasta kansallisesta itsehallinnosta, sama tunne laista ja oikeudesta kuin myös persoonallisen vapauden uskonnon, ajatuksen ja tutkimuksen vapauden suhteen, toivat Pohjoismaita yhteen.⁷¹

Lehdessä nostettiin esiin, miten sodan myötä Pohjoismaissa isänmaan ja Pohjolan puolustaminen nähtiin keskeisenä, mutta sitä ei nähty ahdasmielisenä nationalismina,

⁶⁸ Erik Ahlman ”Humanismin asema nykyhetkellä” *Pohjola* 1/1944.

⁶⁹ Br. Suviranta ”Norden-yhdistyksen toiminta ja päämäärät” *Pohjola* 2/1943.

⁷⁰ [Torsten Nothin] ”Pohjoismainen avustustyö” *Pohjola* 4/1941; Br. Suviranta ”Norden-yhdistyksen toiminta ja päämäärät” *Pohjola* 2/1943.

⁷¹ ”Yhdistyksen uutiset” *Pohjola* 1/1944.

vaan vapautena, joka antoi toivoa ja voimaa.⁷² Suomen Norden-yhdistys heijasti nordismin osittain nationalismiin ja käytti pohjoismaista ulottuvuutta vahvistamaan isänmaallisuutta. Norden-yhdistyksiä tutkinut Jan A. Andersson korostaa, kuinka erityisesti Tanskassa sota-aikana saksalaismiehityksen vastustus oli yhteydessä nationalismiin ja nordismiin.⁷³ Saksa oli miehittänyt maan ilman suurempaa vastarintaa, mutta juuri pohjoismaisuudesta tuli tanskalaisten tapa tuoda esiin saksalaisvastustusta ja korostaa pohjoismaisia arvoja. Myös *Pohjola*-lehdessä tuotiin esille, kuinka Tanskassa pohjoismaainnostuksen pohjalla oli ollut itsesäilymishalu eteläisen isomman maan vieressä.⁷⁴ Tämä myös korreloitui Tanskan Norden-yhdistyksen merkittävänä jäsenkasvuna sota-aikana.

Halu puolustaa Pohjolan maiden itsenäisyyttä, koskemattomuutta ja arvopohjaa oli läsnä, mutta lopulta sotilaallisesti apua ei juurikaan annettu maiden välillä. *Pohjolassa* ei suoraan otettu kantaa yhteistyön epäonnistumisen syihin, mutta esimerkiksi vuonna 1941 lehdessä esiteltiin Halvar G. F. Sundbergin kirja *Den nordiska frågan*, jossa Sundberg arvioi nordismin epäonnistumista. Hän esitti, että syinä olivat olleet muun muassa maiden ”pelastukoon ken voi” -mentaliteetti kuin myös haluttomuus ottaa kantaakseen yhteisiä vaaroja ja sotilaallista rasitusta.⁷⁵ Tässä kansallinen etu oli voittanut pohjoismaisen yhteyden, kuten se oli aiemminkin tehnyt.

Pohjoismaiden kansallinen etu ja haluttomuus auttaa muita valtion tasolla nousi esille erityisesti Ruotsin kohdalla. Talvisodan alettua Ruotsi oli julistautunut sotaa käymättömäksi maaksi, eikä muidenkaan Pohjoismaiden puolesta tullut sotilaallista apua. Suomen johto kritisoi julkisesti Ruotsia ja Norjaa talvisodan loputtua, koska ne eivät olleet auttaneet Suomea, joka kuitenkin puolusti länsimaista kulttuuria.⁷⁶ Sama kritiikkiä ennen kaikkea Ruotsia kohtaan oli olemassa laajemminkin Suomessa, mutta *Pohjolassa* ei esitetty kritiikkiä muita Pohjoismaita kohti, vaikka muut Pohjoismaat eivät valtiollisella tasolla olleet olleet halukkaita puolustamaan Suomea sotilaallisesti.

Pohjolan sivuilla sotilaallisen avun puuttuminen ei tullut esille. Sen sijaan esimerkiksi Ruotsin puolustuksen nähtiin vahvistaman myös Suomen asemaa sotilaallisesti ja

⁷² J. O. Tallqvist ”Eräs pohjoismainen runoantologia” *Pohjola* 1/1941.

⁷³ Andersson 1994, 107.

⁷⁴ Stella Kornerup ”Pohjolan kielet etäännyvät toisistaan nopeasti” *Pohjola* 1/1950.

⁷⁵ Bruno Suviranta ”Kirjallisuutta” *Pohjola*, 3/1941.

⁷⁶ Meinander 2017, 104–108.

poliittisesti.⁷⁷ Lehden kautta pyrittiin pitämään yllä positiivista kuvaa niin Ruotsista kuin muista Pohjoismaista keskittymällä hyviin teemoihin, mitä Pohjoismaiden välillä oli saatu sodan aikana, kuten kansojen välinen solidaarisuus ja humanitaarinen auttaminen. Ruotsissa jatkosota oli kuitenkin herättänyt ristiriitaisia tunteita. Talvisodan myötä vahvistuneen sympatian ohelle jatkosodan aikana tuli kriittinen suhtautuminen Suomeen, joka oli lähtenyt taistelemaan Saksan rinnalle, joka puolestaan oli alistanut Norjan. Tämä oli ruotsalaisille vaikea ymmärtää, koska yhteys norjalaisiin oli niin vahva.⁷⁸ Tämä on sinänsä mielenkiintoista, koska sekä Suomi että Norja ovat olleet osa Ruotsia. Suomi on ajallisesti ollut pidempään osa Ruotsia, mutta toisaalta Norja itsenäistyi Ruotsista vasta vuonna 1905.

Ruotsissa Suomen talvisotaan suhtautumisessa oli ollut selvä ero kansalaisten ja poliittisen johdon välillä. Ruotsin puolueettomuuslinja esti virallisen sotilaallisen avun, kun taas kansalaisten joukossa syntyi ”Finlands sak är vår” -kansanliike keräämään apua suomalaisille. Suomessa sotilaallisen avun saamattomuuteen oltiin hyvin tyytymättömiä, ja Suomen poliittinen johto toi esiin pettymyksen niin Ruotsia kuin muihin Pohjoismaita kohti. Kuitenkin talvisodan aikana saadut kansalaisavustukset saivat kiitosta myös Suomen poliittiselta johdolta. Talvisodan jälkeen Suomessa välirauha nähtiin liian ankarana, mutta Ruotsi taas ei nähnyt hyvänä, jos Suomi havittelisi menetettyjä alueita takaisin. Ruotsi pyrki pysymään väleissä Neuvostoliiton kanssa ja muutenkin Saksa näyttäytyi pahempana uhkana. Jatkosodan alettua ja sen edetessä Suomen ja Ruotsin viralliset välit huononivat yhä heikommiksi.⁷⁹

Vuoden 1944 G. O. Rosenqvistin puheessa tuli esille Suomen sisällä olevan eri näkökulmia pohjoismaiseen yhteistyöhön sekä Ruotsiin suhtautumiseen. Hänen mukaansa suomenruotsalaisilla oli positiivinen suhtautuminen siihen pitkälti kielen ja kulttuurin kautta. Hän toi myös esiin, kuinka työväenliikkeessä oli kannatusta pohjoismaisuudelle, ja että suomalaisten porvarien joukosta löytyi monia pohjoismaisesti orientoituneita. Sen sijaan suomalaiskansallisissa piireissä ilmeni selkeää vastustusta ja epäluuloa erityisesti Ruotsin suuntaan, mikä heikensi myös näkemystä pohjoismaiseen yhteistyöhön. Tähän oli vaikuttamassa paljon se, että Ruotsi ei auttanut Suomea

⁷⁷ Ragnar Ölander ”Katsaus Skandinaviaan” *Pohjola*, 1/1941.

⁷⁸ Ragnar Ölander ”Katsaus Ruotsiin” *Pohjola* 3/1941.

⁷⁹ Reimaa 2015, s. 18–24.

sotilaallisesti talvisodan aikana ja kuinka jatkosodan alettua Ruotsista kuului myös kritiikkiä Suomen linjasta Saksan rinnalla. Rosenqvist avasi tilannetta näin:

Suomen kansa on pitänyt taisteluansa samana kuin talvisodassa. Kaukana lännessä on sitä vastoin huomio suuntautunut etupäässä muuttuneisiin edellytyksiin, jotka eivät varsinaisesti riippuneet meistä, vaan suurpoliittisista muutoksista. Suomen ”aseveljet” ovat saattaneet huonoon huutoon maamme. Päivittäiset tiedot Norjasta ja Tanskasta ovat luoneet Ruotsissa mielialan, joka syrjäytti vanhan myötätunnon, yhteenkuuluvaisuudentunteen Suomeen, joka taisteli Saksan rinnalla.⁸⁰

Pohjolan kirjoituksissa ei suoraan tule esille suomalaisten kriittisiä ääniä pohjoismaiselle yhteistyölle. Lehdessä tulee kuitenkin ilmi, että Suomen Norden-yhdistyksestä ja pohjoismaisesta yhteistyöstä käytiin Suomessa julkistaa keskustelua, kun esimerkiksi helmikuussa 1943 Norden-yhdistyksen hallitus avasi lehdessä yhdistyksen toimintaa, koska yhdistys oli saanut huomiota julkisuudessa. Lehdessä ei kuitenkaan tuotu tarkemmin esiin, millaista keskustelua oli käyty. Norden-yhdistyksen hallitus vetosi ihmisiä kannattamaan aktiivisesti Norden-yhdistyksen toimintaa:

Aktiivijäseneksensä kutsuu yhdistys jokaisen kansalaisen, jolle pohjoismainen yhteistyö ja Pohjolan yhteys eivät ole vain kauniita ajatuksia, vaan toteuttavissa oleva välttämättömyys. Täten tuetaan myös sitä työtä, joka luopi mahdollisuudet poliittiseen yhteistoimintaan ja viitoittaa tien Pohjolan valoisampaan tulevaisuuteen.⁸¹

Tässä viitataan mahdollisuuden kehittää pohjoismaista yhteistyötä poliittisella puolella. Suomen Norden-yhdistys ei kuitenkaan oman toiminnan määrittelyn mukaan edistänyt poliittista yhteistyötä. Lehdessä tuotiin vuonna 1944 esille, kuinka Ruotsin Norden-yhdistys oli ainoa sisarjärjestö, joka työskenteli myös poliittisen yhteistyön ja yhtenäisyyden hyväksi.⁸² Poliittinen yhteistyö Pohjoismaiden välillä oli melko sivutettu aihe *Pohjola*-lehdessä. Tämä sopii hyvin siihen, että Norden-yhdistykset korostivat toimialanaan pohjoismaisten kansojen sivistyksellisiä ja taloudellisia suhteita ja niiden edistämistä.⁸³ Tähän kokonaisuuteen ei kuulunut pohjoismainen ulkopoliittikka.

⁸⁰ G. O. Rosenqvist ”Ruotsin ja Suomen väliset suhteet” *Pohjola* 3/1944.

⁸¹ ”Vetoamus yleisöön” *Pohjola* 1/1943.

⁸² ”Torsten Nothin” *Pohjola* 1/1944.

⁸³ Leo Ehrnrooth ”Taipaleelle lähdetäessä” *Pohjola* 1/1941.

Kuitenkin puheenjohtaja Ehrnrooth oli esittänyt ruotsalaisuudenpäivän puheessaan vuonna 1941, että pohjoismainen yhteys tuli olla Suomen poliittinen kirkas johtotähti.⁸⁴

Norden-yhdistys ei siis virallisesti ollut poliittinen toimija, mutta sen sisällä hyvin moni hallituksen jäsenistä olivat poliitikkoja, jopa entisiä tai tulevia ministereitä. Puoluepoliittisia keskusteluja lehdessä ei kuitenkaan käyty ja Suomen Norden-yhdistyksen toimijoiden puoluetaustat olivat melko moninaiset. Norden-yhdistys oli jo alusta alkaen toiminut eri puoluetaustaisia toimijoita keräävänä tahona ja mahdollisti yhteistyön heidän kesken. Sota-aikanakin pohjoismainen suuntaus yhdisti monia, kun haluttiin korostaa länsimaisuutta, rauhaa ja pohjoismaisia arvoja.

Sodan alkupuolella poliittinen yhteistyö oli ollut melko mahdoton ajatus, mutta selvästi vuoden 1943 vetoomukseen tultaessa, kun Saksan sotamenestys oli kääntynyt, alettiin ainakin Suomen Norden-yhdistyksen puolella luomaan toiveita tulevaisuudelle. Vaikka sota-aika oli repinyt pohjoismaisia suhteita rikki, nähtiin tärkeäksi korostaa pohjoismaista suuntaa. Suomen Norden-yhdistys pyrkikin haastavassa tilanteessa näyttämään pohjoismaisuuden tienä parempaan tulevaisuuteen sodasta huolimatta.

1.3 Kaipuu veljeskansojen luo

Lehdessä toistuvana teemana sodan aikana oli toive siitä, että Suomi voisi olla yhdessä toisten Pohjoismaiden kanssa, mutta sota oli estänyt tämän hartaan toiveen. Eino Kilpi toi eräässä tekstissään esille, kuinka jokaisella Pohjoismaalla oli erilainen tilanne päällä sodan aikana: ”miehitetty Norja, alistettu Tanska, vapaa Ruotsi ja taisteleva Suomi”. Kirjoittajat korostivat, että vaikka sillä hetkellä ei ollut mahdollisuutta auttaa toista Pohjoismaata, halua siihen silti olisi kyllä ollut. Talvisodan aikana muilta Pohjoismailta saadun avun myötä Moskovon rauhan aika oli hyvin hedelmällistä Suomen Norden-yhdistykselle. Yhdistyksen jäsenkasvu oli merkittävää ja kiinnostus Pohjoismaihin kasvamassa. Norden-yhdistyksessä nähtiin, että ”kansan suuret joukot tajuavat entistä selvemmin yhteisen Pohjolan merkityksen ja tehtävät”. Kilpi korosti, että Suomessa yhä ajateltiin lämpimästi Skandinaviasta sodasta huolimatta. Vaikka sota olikin vahvasti päällä, toi Kilpi esiin, että rauhaa silmällä pitäen pohjoismaisen yhteistyön muotoja pohdittiin jo.⁸⁵

⁸⁴ Leo Ehrnrooth ”Pohjoismainen suuntautuminen on säilytettävä” *Pohjola* 4/1941.

⁸⁵ Eino Kilpi ”Vastatuulella?” *Pohjola* 3/1941.

Pohjolassa katsottiin tulevaisuuteen myös positiivisesti, vaikka pohjoismaisen yhteistyön haasteet vaikuttivat suurilta. Ulkopoliittiset suhteet Pohjoismaiden välillä olivat erilaiset ja esillä oli pohdintaa petturuudesta, mutta silti Norden-yhdistyksen hallituksessa istunut Kilpi uskoi ihmisillä olevan halua yhteistyölle syvällä sisimmissään, vaikka se ei ulos näkyisi. Sillä hetkellä ollut tilanne ei vastannut Kilven mielestä todellista tahtoa, vaan yhteistyöhalu oli olemassa. Suomen ja Pohjolan puolesta sykkivä sydän oli olemassa ja esimerkiksi talvisodan apu oli siitä todisteena.⁸⁶ Ragnar Ölander arvioi vuonna 1941, että ”kaikki ne hankaukset ja loukkaukset, jotka viime aikoina ovat olleet eroittamassa Pohjolan kansoja toisistaan, ovat Pohjolan historiassa vain ohimeneviä myrskyjä, jotka eivät saa himmentää katsetta tulevasta yksimielisestä ja yhtenäisestä Pohjolasta.”⁸⁷

Vaikka sota oli heikentänyt Pohjoismaiden välisiä suhteita, erityisesti Suomen kannalta, haluttiin Pohjola nähdä toimivana kokonaisuutena. Sodan aikana ja sen jälkeen katsottiin tulevaisuuteen ja arvioitiin, että Pohjoismaiden yhteistyö ja rauha vanhojen vihollisten välillä olisi hyvä esimerkki sodan sekoittaneen maailman jälleenrakennuksessa. Tässä siis viitattiin siihen, että Pohjoismaat ovat aiempina vuosisatoina taistelleet toisia vastaan. Vaikka jatkosota oli menossa, toi Eino Kilpi tekstissään esiin, että vapailla Pohjoismailla olisi annettavaa maailman rauhaan sodan jälkeen. Hän uskoi, että Pohjolan kansoilla yhdessä olisi myös tulevaisuudessa tärkeä tehtävä Euroopassa.⁸⁸

Usko yhteispohjoismaiseen tulevaisuuteen oli siis läsnä, vaikka sotatilanne oli epävarma. Sodan aikana näkemykset Pohjoismaiden kohtalonyhteydestä ja yhteenkuuluvuudesta vahvistuivat, mikä innoitti monia myös sodan aikana kaavailemaan Pohjolan tulevaisuutta. Sodan aikana kirjoitettiin paljon erilaisia pamfletteja ja kirjoituksia yhteispohjoismaisesta tulevaisuudesta. Tähän sisältyi ajatuksia liittovaltiosta tai edes valtioliitosta maiden välillä esimerkiksi puolustuksen suhteen. Peter Stadius on käsitellyt yhtenäisyysajatusta ja pohjoismaista heräämistä toisen maailmansodan aikana sekä tutkinut, miten pohjoismainen ajatus tuli esiin erilaisissa kirjoituksissa. Sodan aikana ensimmäisenä pohjoismaisesta liittovaltiosta puhuttiin Skandinaviassa, mutta aihe levisi myös Suomeen. Esimerkiksi Atos Wirtasen *Yhtynyt Pohjola : huomispäivän*

⁸⁶ Eino Kilpi ”Vastatuulessa?” *Pohjola* 3/1941.

⁸⁷ Ragnar Ölander ”Katsaus Ruotsiin” *Pohjola* 3/1941.

⁸⁸ Eino Kilpi ”Vastatuulessa?” *Pohjola* 3/1941.

*välttämättömyys*⁸⁹ vuodelta 1943 pyrki vakuuttamaan, miksi valtioiden välinen yhteistyö oli keskeistä sodan jälkeen.⁹⁰

Atos Wirtanen kuului rauhanoppositioon ja istui myös muutama vuosi myöhemmin Pohjola-Norden hallituksessa, mutta *Yhtynyt Pohjola* -kirjaa ei tuotu esille *Pohjolassa* sen ilmestymisen jälkeen. Lehden tekijät ovat varmasti olleet tietoisia kirjasta, mutta ilmeisesti eivät ole nähneet sopivana esitellä sitä ja sen sisältöä lehdessä. Norden-yhdistysten toimijoilla saattoi olla toiveita liittovaltiosta ja poliittisesta yhteistyöstä, mutta ainakaan *Pohjolassa* niitä ei tuotu kovin vahvasti esille. Poliittisen yhteistyön edistäminen ei kuulunut Norden-yhdistyksen tehtäviin, eikä toiveissa ollut kansallisvaltion vaihtoehdoksi olevan kokonaisuuden luominen. Kansallinen suvereenisuus oli vahvasti läsnä Norden-yhdistysten välisessä yhteistyössä.

Tulevaisuuden skenaariot nousivat kuitenkin vahvemmin esille, mitä heikommaksi Saksan sotamenestys oli käynyt. Norden-yhdistyksen ympärillä oli pohdintoja Pohjolan valtioiden toimista sodan jälkeen, vaikka poliittisia julkilausumia ei aiheesta annettu. *Suomi kuuluu Pohjolaan* -kirjassa Eino Jutikkala arvioi, että itsenäisyyden saatua Suomi ei voi vapaaehtoisesti tulla toisen valtion osaksi, mutta sen suvereenisuus ei estäisi liittymästä vanhaan veljeskansaansa esimerkiksi puolustusliiton muodossa. Samalla hän myös näki, että Pohjoismaiden yhteistyö olisi suositeltavampaa kuin suurvaltojen piiriin meneminen.⁹¹ Tulevaisuuden suunnitelmat loivat sodan keskellä toivoa paremmasta tulevaisuudesta, mutta niiden konkreettisuus ja laajuus vaihtelivat paljon.

Jutikkalan arvio nostaa esille sen, että ainakaan Suomen kohdalla pohjoismainen yhteistyö ei voinut ylittää kansallisvaltion rajoja. Täydellinen valtiollinen sulautuminen muiden Pohjoismaiden kanssa nähtiin mahdottomana. Vaikka Pohjoismaiden kanssa nähtiin tarpeellisenä tehdä yhteistyötä, oli sillä omat rajansa, joita ei voinut ylittää. Suomessa kuten myös Norjassa itsenäisyyden merkitys oli hyvin korkealla, jolloin liian syvälle menevä yhteistyö nähtiin uhkana itsenäisyydelle. Nämä rajat olivat selvät myös Suomen Norden-yhdistykselle, jonka esitykset yhteistyön laajentamisesta pysyivät näiden rajojen sisällä. Yhdistys keskittyikin enemmän luomaan vahvempia suhteita kansojen välille, mikä vahvistaisi yhteyksiä käytännöllisellä tasolla.

⁸⁹ Kirja julkaistiin alun perin ruotsiksi vuonna 1942 nimellä *Ett enat Norden: Morgondagens nödvändighet*.

⁹⁰ Stadius 2020, 211–213.

⁹¹ Eino Jutikkala ”Ennen ja nyt” *SKP*.

Ajatus yhteisestä Pohjolasta tuli sodan aikana lehdessä esiin hyvin paljon avustustyön kautta. Norden-yhdistykset toimivat yhtenä keskeisenä järjestönä avun saamiseksi muista Pohjoismaista Suomeen.⁹² Erityisesti Tanskan apua Suomelle tuotiin paljon esille jäsenlehdessä. Suomen tuntemaa kiitollisuutta Tanskan kansaa kohti korostettiin ja tuotiin esiin, kuinka paljon Tanska oli Suomea auttanut niin varojen keräämisen, lähetettyjen tavaroiden ja elintarvikkeiden kuin suomalaislapsille kodin antamisen kautta. Esimerkiksi Tanskan Norden-yhdistys oli heti talvisodan alettua alkanut keräämään varoja suomalaisten auttamiseksi.⁹³

Pohjolassa painotettiin, että vaikka jatkosodan alettua Suomi soti Tanskan miehittäjän rinnalla, löytyi tanskalaisilta halua auttaa esimerkiksi suomalaislapsia myös jatkosodan aikana. Lehdessä kirjoitettiin esimerkiksi suomalaislasten tilanteesta Tanskassa kesällä 1942.⁹⁴ Vaikka sota oli valtioiden tasolla katkonut suhteita Suomen ja Tanskan välillä, kansojen välillä sympatiaa ja auttamisenhalua oli. Tähän teemaan *Pohjola*-lehdessä haluttiin pitää huomio maiden välisissä suhteissa.

Myös Ruotsin suunnalta tulevaa apua arvostettiin hyvin paljon. G. O. Rosenqvist näki, että talvisodan apu Ruotsilta oli vahvistanut Suomen ja Ruotsin kansoja uudella tavalla paljon tiiviimmiksi. Erityisesti lasten myötä oli syntynyt vahva side veljeskansojen välille. Pohjoismaiden eri tilanteet tekivät auttamisen eri tasoilla mahdolliseksi. Ruotsi, joka sodan aikana oli puolueeton, pystyi auttamaan naapurimaitansa eri tavoin, esimerkiksi ottamalla pakolaisia muista maista, mutta myös avustusten kautta. Tanskassa Saksan valvonta ei ollut yhtä järjestelmällistä kuin Norjassa, jolloin he pystyivät auttamaan jonkin verran esimerkiksi Suomea ja Norjaa. *Pohjolassa* haluttiin myös nostaa esille, että Suomea olivat auttaneet myös Norja sekä Islanti niin kauan kuin vain olivat pystyneet.⁹⁵

Pohjoismaiden välisten suhteiden heikennyttyä virallisella tasolla, halusivat Norden-yhdistykset korostaa sitä yhteenkuuluvuuden tunnetta ja sympatiaa, mitä pohjoismaiset kansat olivat toisiaan kohtaan alkaneet tuntea sodan sytyttyä. Norden-yhdistysten välillä veljesrakkaus vaikutti olevan yhä vahvana, vaikka muuten Suomen valintaa sotia Saksan rinnalla oli kritisoitu. Esimerkiksi Tanskan Norden-yhdistyksen puheenjohtajan C. V.

⁹² Kaukiainen 1997, 204.

⁹³ K. Hautamäki ”Tanskan apu Suomelle” *Pohjola* 1/1942.

⁹⁴ ”Suomalaisten lasten huoltovalvojana Eteläjäyllannissa kesällä 1942” *Pohjola* 4/1942.

⁹⁵ G. O. Rosenqvist ”Ruotsin ja Suomen väliset suhteet” *Pohjola* 3/1944; ”Suomi kuuluu Pohjolaan” *Pohjola* 3/1944.

Bramsnaesin puhe tanskalais-suomalaisessa illassa toi esiin, kuinka muut Pohjoismaat olivat Suomen veljeskansoja, joilla oli halua auttaa Suomea. Tämä tuli esiin muun muassa Suomiavun perustamisesta Tanskassa suomalaisten avustamiseksi ja kuinka suomalaisia lapsia oli lähetetty turvaan Tanskaan. Bramsnaesilla oli toive, että lapsille jäisi positiivinen muisto pohjoismaisesta veljesrakkaudesta eli siitä, mitä kaikkea apua Tanska on antanut Suomelle.⁹⁶ Myöhemmässä tutkimuksessa on juuri korostettu sitä, kuinka lasten myötä maiden väliset tunnesiteet vahvistuivat sodan aikana.⁹⁷

Erityisesti sotien aikana *Pohjola*-lehdessä tuli esiin paljon yhteenkuuluvuuden tunteen korostamista. Vaikka sota oli vienyt pohjoismaalaiset erilleen, heitä lehden mukaan yhdisti moni asia, joiden myötä yhteenkuuluvaisuuden tunne oli olemassa. Lehdessä painottui, että sodasta huolimatta pohjoismainen yhteistyö ei ollut kuollut, vaan ihmisillä Pohjolassa oli syvällä tunne yhteisistä tehtävistä, joita kaikkien oli tehtävä onnellisemman ja voimakkaamman Pohjolan hyväksi.⁹⁸ Nähtiin, että yhteisten pohjoismaisten arvojen ja ihanteiden ympärille oli syntynyt ryhmittymiä ja halua yhteistyöhön. Nämä arvot toivat yhteen ihmisiä pohjoismaisellakin tasolla. Puheenjohtaja Suviranta arvioi, että ”Pohjoismainen ajatus ei ole kuollut, vaan se elää ja se elää tällä hetkellä voimakkaammin kuin koskaan aiemmin.”⁹⁹ Sen sijaan arvioitiin, että kansojen eristäytyminen oli vahvistanut halua saavuttaa tiiviimpi yhteys pohjoismaisten kansojen piiriin, johon suomalaisten nähtiin kuuluvan.¹⁰⁰

Niin *Pohjolassa* kuin *Suomi kuuluu Pohjolaan* -teksteissä tuotiin esille syitä suomalaisten yhteenkuuluvuudesta Pohjolan kansojen välillä. Pohjoismaiden yhteenkuuluvuuden yhtenä keskeisenä ulottuvuutena nähtiin Suomen kulttuurillinen yhteys muuhun Pohjolaan. *Pohjola*-lehdessä Suomen kulttuuria määriteltiin hengeltään ja rakenteeltaan länsimaiseksi, mutta samalla pohjoismaiseksi ja kansallissuomalaiseksi.¹⁰¹ Suomalaisen kulttuurin pohjoismaisuuden ja länsimaisuuden korostaminen yhtyy siihen, että Suomi haluttiin nähdä vahvasti osana länttä eikä itää, jota vastaan silloin sodittiin. Norden-yhdistyksen puheenjohtaja Leo Ehrnrooth näki pohjoismaisen yhteenkuuluvuustunteen taustalla niin historialliset suhteet, yhtäläisyydet maiden yhteiskunnallisissa laitoksissa

⁹⁶ C. V. Bramsnaes ”Juhlapuhe” *Pohjola* 1/1942.

⁹⁷ Meinander 2017, 111.

⁹⁸ Ebba Pontan-Munsterhjelm ”Lapsemme Tanskassa” *Pohjola* 1/1942.

⁹⁹ Bruno Suviranta ”Norden-yhdistyksen toiminta ja päämäärät” *Pohjola* 2/1943.

¹⁰⁰ ”Suomi kuuluu Pohjolaan” *Pohjola* 3/1944.

¹⁰¹ Eino Sormunen ”Norden-yhdistyksen paikallisosastojen tehtävästä” *Pohjola* 2/1941.

kuin myös sivistyksen ja ajattelutapojen samankaltaisuudessa.¹⁰² Hänen seuraajansa Bruno Suviranta toi hyvin samankaltaisia asioita esiin, kun hän näki maantieteellisen naapuruuden, historialliset perinteet ja sukulaisuudet kulttuurin, yhteiskunnan ja valtioiden välillä tuovan Suomea lähemmäs muuta Pohjolaa.¹⁰³ Tähän yhdistyy vahvasti myös sama uskonto, luterilaisuus, maiden välillä.

Yhteenkuuluvuudessa korostui suhde Ruotsin kanssa ja yhteinen historia, jonka kautta samanlaiset tavat olivat siirtyneet Suomeen. Ragnar Ölander kirjoitti, kuinka poliittiset muutokset eivät riko yhteyttä, joka Pohjolassa oli muun muassa kielen, kulttuurin ja samanlaisten olosuhteiden kautta.¹⁰⁴ Suomenruotsalaisilla korostui juuri kielellinen yhteys, mutta myös konkreettiset sukulaissuhteet Suomen ja Ruotsin yhdistävinä tekijöinä.¹⁰⁵ Kun yhteenkuuluvuudesta muuhun Pohjolaan puhuttiin, oli Ruotsi ensimmäinen ja tärkein vertailukohde.

Yhteenkuuluvuutta toivat myös arvot ja yhteiskunnallinen perintö, jonka Pohjoismaat jakoivat. Demokratia, kansalaisten vapaudet ja oikeusjärjestys olivat samaa ympäri Pohjolaa kirjoittajien mukaan. Näiden myötä pohjoismainen yhteenkuuluvuus nähtiin olevan syvällä kansojen sieluissa.¹⁰⁶ Suomeen ja Pohjoismaihin liitettäviä arvoja ja käsitteitä tuotiin esiin positiivisessa valossa ja korostettiin hyvyyttä. Kuinka Suomi oli demokraattinen maa, jossa oli uskonnon ja sananvapaus sekä oikeusturva. Nämä samat arvot olivat myös muiden Pohjoismaiden valtiopohjan muoto.¹⁰⁷

Pohjoismainen yhteenkuuluvuus sisälsi myös käsityksen perheestä ja veljeydestä. Pohjoismaiden samankaltaisuutta korostettiin ja niitä verrattiin hyvin usein veljeksiin. Mats Wickströmin mukaan pohjoismaisen aatteen sisältämä veljeys pohjautuu skandinavismien veljeyskäsitykseen, mutta sillä erolla, että Suomi on mukana. Skandinavismissa Skandinavien maat (sisältäen Islannin) esitettiin veljeksinä, jotka jakoivat saman kulttuurin ja kieliperinnön. Kielen, uskonnon ja maantieteen kautta maat jakoivat keskenään etnokulttuurisen veljeyden. Wickström tuo esiin, kuinka maailmansotien välisenä aikana länsimaissa rodullinen ja nationalistinen ideologia oli vahvasti esillä, mikä näkyi myös Skandinaviassa. Skandinaavit nähtiin olevan hyvin

¹⁰² [Leo Ehrnrooth] ”Pohjoismainen suunta on säilytettävä” *Pohjola* 4/1941.

¹⁰³ Brono Suviranta ”Norden-yhdistyksen toiminta ja päämäärät” *Pohjola* 2/1943.

¹⁰⁴ Ragnar Ölander ”Katsaus Ruotsiin” *Pohjola* 3/1941.

¹⁰⁵ Henrik Antell ”Ruotsalaisen kansanpuolueen suhteet Ruotsiin” *Pohjola* 1/1944.

¹⁰⁶ ”Suomi kuuluu Pohjolaan” *Pohjola* 3/1944.

¹⁰⁷ ”Suomen Norden-yhdistyksen jäsenille” *Pohjola* 2/1944; ”Suomi kuuluu Pohjolaan” *Pohjola* 3/1944.

puhdasta pohjoista rotua ja tämä biologinen ylemmyys tuotiin esiin. Tähän pohjoiseen rotuun eivät kuuluneet suomalaiset. Kuitenkin sodan aikana pohjoismaisen yhteenkuuluvuuden määritteet muuttuivat ja Suomi nähtiin osana Pohjolan veljesryhmää. Erityisesti sodan jälkeen pohjoismaisessa yhteistyössä korostui kulttuurisesti ja poliittisesti oleva samankaltaisuus ihmisten välillä, jotka jakoivat samanlaisen kansalaisuusmallin. Veljeyskäsitys painottui nyt kansalaispohjaiseksi, ei etnokulttuuriseksi tai rodulliseksi.¹⁰⁸

Sodasta huolimatta yhdistyksen sisällä pidettiin yllä pohjoismaista yhteishenkeä ja luotettiin pohjoismaisen ajatuksen suuruuteen ja tulevaisuuteen.¹⁰⁹ Missään vaiheessa sota-aikaa ei tuotu esille selvää lannistumista, vaan pohjoismainen yhteys nähtiin voimana jaksaa eteenpäin. Alkusyksystä vuonna 1944 G. O. Rosenqvist oli pitänyt Norden-yhdistyksen edustajainkokoukselle puheen Suomen ja Ruotsin välisestä suhteesta, josta osia julkaistiin myös *Pohjolassa*. Hän näki, että talvisodan myötä esiin tullut yhteys maiden välillä tuli vahvistaa erilaisilla käytännöllisillä keinoilla ja pyrkiä karsimaan esteet pohjoismaisen aatteen kannatuksen tieltä. Tässä Norden-yhdistyksellä oli tärkeä pyrkimys poistaa epäluuloja ja kehittää maiden välisiä suhteita. Hän näki, että suomenruotsalaisten rooli oli merkittävä, jotta suomenkieliset massat saataisiin mukaan. Hän myös korosti henkilökohtaisia suhteita ja ystävyyksiä maiden kansalaisten välillä, ja tässä esimerkiksi yhdistyksen tekemät matkat olivat tärkeitä.¹¹⁰ Norden-yhdistyksellä olisi siis tärkeä rooli tuoda ihmisiä yhteen ja mahdollistaa ystävyyksien luomisen.

Rosenqvist näki, että yhteistyö tietyn alan ammattilaisten välillä oli myös luonnollinen ja hyvä tapa vahvistaa yhteyksiä maiden välillä. Hän korosti myös nuorison mukaan tuleamisen tärkeyttä, koska nuoruusajan vaikutukset olivat häneen mukaansa merkittäviä. Sodan loputta olisi suomalaisten ja ruotsalaisten kohdattava toisensa ja opittava toisistaan, jotta jatkosodan aikainen eriytyminen ei jatkuisi. Myös sisäiset ongelmat Suomen sisällä, kuten kielikiista, olisi saatava pois, jotta Suomi olisi yhtenäinen ja yhteistyö Ruotsin kanssa toimisi. Hänestä kiitollisuus Ruotsia kohtaan tulisi olla kantavana voimana Norden-yhdistyksen työssä.¹¹¹

¹⁰⁸ Wickström 2017, 676–690.

¹⁰⁹ ”Vuosisikertomus 1943” *Pohjola* 1/1944.

¹¹⁰ G. O. Rosenqvist ”Ruotsin ja Suomen väliset suhteet” *Pohjola* 3/1944.

¹¹¹ Ibidem

Vuoden 1944 lopussa korostettiin, että vaikka Suomen pohjoismainen yhteistyö ja yhteistunto olivat keskittyneet Ruotsiin, olivat Norja ja Tanska sydämissä. Sen sijaan Islantia ei mainita lainkaan. Siinä osaltaan vaikutti luultavasti se, että Islanti oli liittoutuneiden alla, ei Saksan. Tässä vaiheessa jatkosota oli jo ohi, mutta suomalaiset taistelivat Lapin sodassa ja Tanska ja Norja olivat yhä Saksan miehittämiä. Kuitenkin tilanne näytti positiiviselta ja lehdessä avattiin, kuinka ”Odotamme aikaa, jolloin Pohjolan kansat jälleen vapaina, itsenäisinä valtioina voivat kohdata toisensa”.¹¹² Vuoden 1945 puolella Norjan ja Tanskan vapauduttua pohjoismaisesti ajatelleet suomalaiset olivat riemuinneet tästä, koska sodan aikana poliittisen tilanteen takia ei ollut voinut sanoa asioita niin vapaasti, kuin olisi toivonut.¹¹³

Pian sodan jälkeen korostettiin sota-ajan tiivistäneen yhteyttä muihin veljeskansoihin eli Pohjoismaihin ja vahvistaneen yhteenkuuluvuuden tunnetta niiden välillä. Tässä esimerkiksi humanitaarinen apu oli ollut merkittävässä roolissa. Norden-yhdistyksen puheenjohtaja näki, että Suomi joutui vastakkaiselle puolelle suurvaltojen taistelun jaloissa eli ei oman tahdon kautta.¹¹⁴ Jälkikäteen haluttiin siis oikeuttaa sodan aikana tehtyjä päätöksiä ja korostaa, kuinka pohjoismainen yhteistyö oli selvinnyt sodan jälkeiseen aikaan. Pahimman uhan poistuttua haluttiin painottaa, että Suomi oli ollut muiden Pohjoismaiden rinnalla, vaikka kaikki toimet eivät siltä vaikuttaneet. Myöskään muiden päätöksiä ei haluttu kritisoida, ja esimerkiksi Porin paikallisosaston puheenjohtajan Mikko Nordquistin mukaan ei voitu ajatella, että Ruotsin velvollisuus olisi ollut auttaa Suomea. Maiden välisen ystävyyden arvo oli nimittäin hänen mukaansa henkisellä tasolla.¹¹⁵

Läpi sota-ajan *Pohjolassa* korostettiin suomalaisten olevan muiden pohjoismaisten kansojen veljeskansa, joka halusi päästä takaisin heidän joukkoonsa. Suurvaltojen läsnäolo Pohjolassa synnytti rikkonaisuutta Pohjoismaiden välillä, mutta sen vastavoimana pyrittiin korostamaan maiden yhteenkuuluvuutta monella eri asialla, ja esimerkiksi kansojen välinen solidaarisuus vahvisti tätä kuvaa. Taisteluhenkeä pyrittiin pitämään yllä ja samalla luomaan kuva, että sodasta selvittyä tilanne olisi toinen, kun kaikki Pohjoismaat voisivat olla luomassa parempaa ja rauhaisampaa maailmaa.

¹¹² ”Sihteeri vaihtuu” *Pohjola* 4/1944.

¹¹³ Niilo A. Mannio ”Asemamme” *Pohjola* 1–2/1945; ”Pohjola-Nordenin kansanjuhla” *Pohjola* 1–2/1945.

¹¹⁴ Bruno Suviranta ”Pohjola-Norden-yhdistyksen toiminnan tarkoituksiperät” *Pohjola* 3/1945.

¹¹⁵ Mikko Nordquist ”Pohjola-Nordenin yhdistyksen tehtävästä” *Pohjola* 4/1945.

2. TYÖ POHJOISMAISEMMAN SUOMEN ETEEN

Sodan jälkeen Norden-yhdistyksissä tapahtui muutoksia, kun eri maissa alettiin perustamaan paikallisosastoja Norden-yhdistyksen alle. Tämä laajensi toimintaa maanlaajuiseksi ja lisäsi selvästi jäsenmäärää. Tämä muutos tapahtui myös Suomessa, kun Suomen Norden-yhdistys muuttui kaikkien paikallisyhdistysten keskusjärjestöksi ja muutti nimensä Pohjola-Nordeniksi. Muutoksen kautta pohjoismainen aate levisi yhä laajempien ihmisryhmien joukkoon.

Kuitenkin uusi ulkopoliittinen tilanne toi mukanaan omia rajoitteita, jolloin toiveet yhä laajemmasta yhteenkuuluvuudesta joutuivat koetukselle. Kuitenkin sodan synnyttämä yhteisöllisyys oli herättänyt laajempaa kiinnostusta Pohjoismaihin Suomessa, ja Pohjola-Norden teki paljon töitä, jotta yhä useampi suomalainen tulisi mukaan toimintaan ja loisi henkilökohtaisia pohjoismaisia suhteita. Juuri pohjoismaisten kansojen yhteen tuominen ja ymmärryksen lisääminen heidän välillään nähtiin keinoina vahvistaa yhteistyötä. Tässä pääluvussa tulen käsittelemään ennen kaikkea vuosien 1945–1949 välistä toimintaa, mutta osa teemoista laajenee myös 1950-luvulle. Vuosi 1949 merkitsi myös Pohjola-Nordenille 25 vuotisen toiminnan arviointia.

2.1 Pohjola-Nordenin pyrkimykset kansanliikkeeksi

Vuonna 1945 pääsivät kaikkien Norden-yhdistysten edustajat jälleen kokoustamaan yhdessä ja arvioimaan pohjoismaisen yhteistyön tulevaisuutta. Kokouksessa nähtiin, että pohjoismainen yhteistyö oli rakennettava osana kansainvälistä edistystyötä ja jonka pohjana oli kielellinen, sivistyksellinen ja historiallinen yhteenkuuluvaisuus. Tätä oli vahvistettava henkilökohtaisilla tapaamisilla esimerkiksi matkojen, kokousten tai kurssien kautta. Näin ennen sotaa kasvanut yhteenkuuluvuuden tunne voitaisiin luoda uudelleen ja vahvistaa sitä. Se taas oli pohjoismaisten kansojen yhteistyön laajentamiselle ehdoton edellytys edustajainkokouksen mukaan.¹¹⁶

Yhteispohjoismaiset tavoitteet ja toimet sisäistettiin myös Suomessa. Vuoden 1945 keväällä Suomen Norden-yhdistys muutti nimensä Pohjola-Nordeniksi ja samalla siitä

¹¹⁶ ”Pohjolan yhteenkuuluvaisuus” *Pohjola* 3/1945.

tuli keskusjärjestö, jonka alla olivat paikallisjärjestöt ja järjestöjäsenet¹¹⁷. Tässä vaiheessa yhdistyksen tarkoituksena oli ”syventää ja kehittää pohjoismaiden kansojen välistä yhteenkuuluvaisuutta ja yhteistoimintaa kaikilla aloilla.”¹¹⁸ Vaikka Pohjola-Norden näki itsenä pohjoismaisen yhteistyö keskusliittona, se ei halunnut monopoliksi pohjoismaisuudessa, vaan yhteistyöelimeksi kaikkien tekijöiden suhteen.¹¹⁹ Järjestö myös päivitti sääntöjä ja muotoaan sen mukaan, kun toiminta kasvoi.

Sota-aikana jäsenkasvu oli ollut huomattava, mutta samalla tavoitteet tulevaisuutta varten asetettiin hyvin korkealle vuonna 1945. Yhdistyksen puheenjohtaja Bruno Suviranta lausui seuraavaa yhdistyksen edustajakokouksessa: ”Lähimmäksi 5-vuotissuunnitelmaksi on asetettava vähintään 100 paikallisosastoa ja niissä yhteensä 100 000 jäsentä. Vasta silloin Pohjola-Norden-yhdistys edustaa sellaista kansanliikettä, jollaiseksi sen toivoisimme kasvavan ja jollaisena se todella voi muodostua voimakkaaksi kulttuuritekiijäksi rakentaessaan kansallemme onnellisempaa tulevaisuutta.”¹²⁰ Sodan jälkeen Suomen väkiluku oli vajaan neljä miljoonaa asukasta, jolloin 100 000 suomalaisen jäsenyys olisi vastannut noin vajaan kolmen prosentin osuutta koko kansasta.

Tavoitteet olivat siis kunnianhimoiset, kun keskeisenä tavoitteena oli 1940- ja 1950-luvuilla laajentaa yhdistyksen toiminta käsittämään koko kansaa. Yhdistyksen alku oli ollut melko suppea, kun lähinnä vain Helsingin akateemisia piirejä edustaneet henkilöt olivat ryhmittäytyneet ja perustaneet Suomen Norden-yhdistyksen.¹²¹ Sodan aikana paikallisosastoja oli perustettu ympäri Suomea ja nähtiin, että Norden-yhdistyksestä oli muodostunut pohjoismaisen harrastuksen ja Pohjolan maiden yhteistyön keskuselin.¹²² Vuonna 1949 yhdistyksen 25-vuotiskertomuksessa arvioitiin, että vaatimattoman alun jälkeen Pohjola-Nordenista oli tullut koko maata käsittävä liike ja laajentunut yhteiskunnan laajempiin piireihin.¹²³ Maanlaajuisen toiminnan tavoitteet olivat olleet sodan aikana vahvasti tavoitteena, ja sodan jälkeen tämä tavoite saavutettiin.

¹¹⁷ Paikallisosastoja perustettiin ympäri Suomea edistämään Pohjola-Nordenin toimintaa paikallisesti. Järjestöjäsenet (joskus myös jäsenjärjestöt) olivat puolestaan valtakunnallisia järjestöjä, jotka jäsenyyden kautta halusivat edistää pohjoismaisuutta. Ennen vuotta 1946 erilaiset järjestöt tai osakeyhtiöt olivat voineet olla Norden-yhdistyksen kannattavia jäseniä, mutta niitä en ole maininnut liitteen 1 kaaviossa. Ks. liite 1.

¹¹⁸ ”Omat uutiset” *Pohjola* 1–2/1945; ”Käännekohdassa” *Pohjola* 4/1945.

¹¹⁹ [Bruno Suviranta] ”Pohjola-Norden-yhdistyksen toiminnan tarkoitusperät” *Pohjola* 3/1945.

¹²⁰ Ibidem

¹²¹ ”Käännekohdassa” *Pohjola* 4/1945.

¹²² ”Suomen Norden-yhdistyksen jäsenille” *Pohjola* 2/1944.

¹²³ Leo Ehrnrooth ”Katsaus Pohjola-Norden yhdistyksen 25-vuotiseen toimintaan” *Pohjola* 4/1949.

Puheenjohtaja Suvirannan vahvana näkemyksenä oli, että yhdistys laajenee kansanliikkeeksi.¹²⁴ Tämä voidaan nähdä olleen Pohjola-Nordenin tavoite sodan jälkeiselle ajalle. Vuoden 1951 Pohjolan päivänä Pohjola-Norden korosti tavoitettaan saada koko kansa omakohtaisesti mukaan pohjoismaiseen yhteistyöhön. Pohjolan päivän mottona silloin olikin ”Pohjola-Norden yhdistyksestä kansanliikkeeksi!”.¹²⁵ Päivää varten haluttiin ihmisten nostavan lipun salkoon, jolla näytettäisiin koko kansan olevan mukana pohjoismaisessa yhteistyössä.¹²⁶ Pohjola-Norden näki sen tärkeänä tehtävänä kehittää pohjoismaista yhteistyöajatusta ja levittää sitä yhä laajempiin piireihin. Pohjola-Nordenille pohjoismainen yhteistyöajatus oli elävä ja voimakas.¹²⁷

Norden-yhdistykset olivat perustettu aikana, jolloin Pohjoismaissa oli menossa paljon yhteiskunnallisia uudistuksia ja kansainliikkeitä oli syntynyt edistämään tiettyä teemoja. Kansanliikkeet ovat olleet tyypillisiä juuri Pohjoismaille, ja sitä kautta myös Suomi on nähty olevan samaa kokonaisuutta muun Pohjolan kanssa. Tasokas kansansivistys oli mahdollistamassa laajojen kansankerrosten osallistumisen yhteiskunnallisiin liikkeisiin, joita on ollut esimerkiksi raittiusliike, työväenliike ja osuustoimintaliike. Samalla kun yhteiskunnalliset liikkeet yleistyivät, alkoi myös raja kansalaisyhteiskunnan ja valtion välillä hämärtyä.¹²⁸ Suomen Norden-yhdistys ja sen toiminta menee tähän epävirallisen ja virallisen toiminnan rajalle.

Pohjolan sivuilla kansanliiketavoitteen saavuttamiseksi ei tuotu esille juuri muuta kuin mittava jäsenkasvu ja toiminnan laajentaminen maan laajuiseksi. *Pohjoismaiden historia* -kirjassa määritellään suurten kansanliikkeiden yhteispiirteiksi seuraavaa: yhtenäinen aatemaailma ja siihen perustuva ohjelma, itsenäisyys suhteessa valtioon ja muuhun yhteiskuntaan, jäsenistön yhteenkuuluvuus ja keskinäinen solidaarisuus, järjestön sisäisen päätöksenteon demokraattisuus, keskitetty järjestö rakenne, suuri jäsenmäärä ja laaja alueellinen levinneisyys sekä toiminnan jatkuvuus ja pitkäaikaisuus.¹²⁹ Yhdistyksen toiminnan uudistukset veivät Pohjola-Nordenia näiden määritteiden suuntaan, ja sääntöjen mukainen tehtävä asetti pohjan yhdistyksen toiminnalle. Vaikka toiminnan

¹²⁴ ”Omat uutiset” *Pohjola* 3/1945.

¹²⁵ Veikko Koskinen ”Ajatuksia Pohjolan päivänä” *Pohjola* 3/1951.

¹²⁶ Veikko Koskinen ”Liput salkoon Pohjoismaiden kansallispäivinä!” *Pohjola* 2/1951.

¹²⁷ K.-A. Fagerholm ”K.-A. Fagerholm yhdistyksemme puheenjohtajaksi” *Pohjola* 2/1950.

¹²⁸ Hentilä & Krötzel & Pulma 2002, 221.

¹²⁹ Hentilä & Krötzel & Pulma 2002, 222.

keskeiset linjat ovat löydettävissä *Pohjolassa*, mistään konkreettisesta ohjelmasta ei löydy mainintoja lehdestä.

Pohjola-Norden-aatetta, joka määritteli yhdistyksen merkitystä ja toimia, tuotiin kuitenkin esille eri teksteissä. Vuonna 1945 lehdessä julkaistiin Martti J. Ekblomin edustajakokouksessa pitämä alustus siitä, kuinka Pohjola-Norden-aate saataisiin kaikkien kansankerrosten omaksi. Ekblom näki, että Pohjola-Norden-aate oli kaikille. Potentiaalia aatteen leviämislle oli, koska pohjoismaista harrastuneisuutta oli nähtävissä laajoilla alueilla ja Pohjoismaiden yhtenäisyys nähtiin tärkeänä, vaikka se ei ollutkaan vielä lähtenyt leviämään niin näkyvästi. Ekblom korosti puheessaan, että Pohjola-Norden-aate sopi melkein päälle kenelle tahansa säätyyn, arvoon tai poliittiseen kantaan katsomatta. Hän myös määritteli aatteen olevan isänmaan tunnistamista ja sen hyväksi toimimista. Pohjoismaainen demokratia oli tässä tärkeää. Puheessa tuli myös esiin, että mahdollisuudet olivat sodan jälkeen paremmat, koska sodan aikana muu Pohjola auttoi Suomea ja syntyi kohtalonyhteys maiden välillä, vaikka Suomi joutuikin Norjaa ja Tanskaa vastaan sodan aikana.¹³⁰

Ekblom avasi yhdistyksen alkuvaiheita, ja kuinka Pohjola-Nordenin toiminta oli ollut vahvaa piireissä, jotka olivat vahvasti valtiollisella, kaupallisella tai kulttuurisella puolella mukana. He olivat nähneet hyötyjä pohjoismaisessa yhteistyössä, eikä kielikään ollut heille ongelma.¹³¹ Pohjola-Norden oli alusta alkaen ollut kaksikielinen yhdistys, mikä osaltaan oli melko harvinaista sotaa edeltäneenä aikana, jolloin monet järjestöt ja kansanliikkeet olivat pilkkoutuneet suomen- ja ruotsinkielisiin yhdistyksiin. Henrik Meinander on arvioinut, että pohjoismaisuuden korostamisessa ruotsin- ja kaksikieliset korostuivat maan muuhun väestöön verrattuna, koska he asuivat rannikkoseuduilla ja olivat säännöllisemmin yhteydessä länteen.¹³²

Jo sota-aikana yhdistys oli pyrkinyt laajempaan jäsenkantaan, mutta kehitys laajempiin kansankerroksiin oli ollut hidasta. Suomen Norden-yhdistyksellä oli jo silloin ollut pyrkimys pohjoismaiseksi keskuselimeksi ja toiveena tytäryhdistysten perustaminen ympäri Suomea, jotta se tulisi todella koko Suomen omaksi. Tässä tärkeänä nähtiin maaseudun nuorison ja työväen mukaan saaminen.¹³³ Sama ajatus oli läsnä myös sodan

¹³⁰ ”Miten saada Pohjola-Norden-aate kaikkien kansankerrosten omaksi” *Pohjola* 4/1945.

¹³¹ Ibidem

¹³² Meinander 2017, 90, 95–96.

¹³³ Bruno Suviranta ”Norden-yhdistyksen toiminta ja päämäärät” *Pohjola* 2/1943.

jälkeen. Ekblom korosti puheessaan vuonna 1945, että Pohjola-Norden-aate ei ollut vain eliitin vaan koko kansan. Toisaalta hän näki tärkeänä varmistaa, että aiemmin mukaan yhteistyöhön tulleita ei loukattaisi, jolloin Pohjola-Norden-aatteen olemus ei saanut muuttua. Tulevaisuuden kannalta Ekblom näki muissa Pohjoismaissa asuneet suomalaislapset oivallisena jäsenmateriaalia Pohjola-Nordenille, koska heillä oli henkilökohtaisia kokemuksia toisesta Pohjoismaasta. Aatteen vahvistamisen ja levittämisen puolesta hän näki keskeisinä keinoina muun muassa poliittisten puolueiden lehtiin olevat kirjoitukset ja mainokset, kummikuntatoiminnan sekä nuorison mukaan saamisen.¹³⁴

Juuri nuoret haluttiin mukaan yhdistyksen toiminnan ja pohjoismaisen yhteistyön piiriin, jolloin esimerkiksi koulujen välinen yhteistyö oli tavoiteltavaa. Anders Collinin tekstissä vuodelta 1945 nuorison mukaan saamisesta hän toi esille, että suomenkielinen nuorempi akateeminen polvi oli ottanut positiivisen suhtautumisen pohjoismaiseen suuntaukseen. Lisäksi hän arvioi pohjoismaisen harrastuksen yleistyneen Skandinavian maiden avustusten vaikutuksesta ja siitä, että monet suomalaisnuoret olivat olleet Tanskassa ja Ruotsissa.¹³⁵ Lehdessä oltiinkin hyvin positiivisia, kun eri paikallisosastojen alle alettiin perustamaan nuorisajaostoja. Tämä oli kehitys, jota todella yhdistyksen puolelta toivottiin.¹³⁶ Myös muissa Pohjoismaissa oli ollut samanlaista nuorisotoimintaa kehittymässä sisarjärjestöjen alla.¹³⁷ Muutakin rajojen ylittävää nuorisojärjestöjen yhteistyötä oli ollut ja *Pohjolassa* tuotiin vahvasti esille, kuinka nuorilla oli kiinnostusta pohjoismaiseen yhteistyöhön. Samassa korostettiin, kuinka Helsingin paikallisosaston nuorisajaosto oli saanut lyhyessä ajassa 300 jäsentä ”ilman suurempaa propagandaa”.¹³⁸

Nuorison ohella työväki nähtiin tärkeänä kohteena, koska heillä oli valmiiksi vahvat siteet pohjoismaisiin sisarjärjestöihin. Yhdistyksen puheenjohtaja Bruno Suviranta harmitteli vuonna 1945 sitä, että työväeltä oli Pohjola-Norden jäänyt löytämättä, jolloin olisi hyvin tärkeää saada heidät mukaan.¹³⁹ Tämän voi nähdä jatkona keskustelulle, joka sosiaalidemokraattien puolella nostettiin esille Suomessa vuonna 1943. He näkivät, että Norden-yhdistyksen oli uudistauduttava ja jollain keinolla saatava työväki mukaan pohjoismaiseen yhteistyöhön. Vaihtoehtoina he näkivät työnväenliikkeen johtohahmon

¹³⁴ ”Miten saada Pohjola-Norden-aate kaikkien kansankerrosten omaksi” *Pohjola* 4/1945.

¹³⁵ A. Collin ”Nuoriso mukaan pohjoismaiseen yhteistyöhön” *Pohjola* 3/1945.

¹³⁶ ”Pohjoismaisia yhteistyökysymyksiä pohdittu” *Pohjola* 4/1948.

¹³⁷ ”Nuorisotoiminta” *Pohjola* 1/1948.

¹³⁸ ”Nuoriso mukaan pohjoismaiseen yhteistyöhön” *Pohjola* 4/1946.

¹³⁹ [Bruno Suviranta] ”Pohjola-Norden-yhdistyksen toiminnan tarkoituksiperät” *Pohjola* 3/1945.

mukaan tuleminen Norden-yhdistyksen hallitukseen tai kansanliikkeen luomisen, jossa kaikki kansan osat olisivat edustettuina, eritoten työväenluokka.¹⁴⁰ Yhdistystä lähdettiinkin uudistamaan tähän suuntaan, jolloin lopulta sosiaalidemokraatit vaikuttivat yhdistyksen suuntaan sodan jälkeen. Toki samankaltaista kehitystä oli tapahtunut myös muiden Pohjoismaiden Norden-yhdistyksissä.

Pohjolassa julkaistiin useampaan kertaan yhdistyksen vetoamus tai toivomus suomalaisille siitä, että he liittyisivät jäseniksi ja antaisivat tukensa pohjoismaiselle yhteistyölle.¹⁴¹ Vuonna 1945 tuotiin esiin yhdistyksen toivomus, että ”pohjoismainen aate paisuisi valtavaksi pohjoismaiseksi kansanliikkeeksi, joka leviäisi kaikkiin kansankerroksiin”.¹⁴² Jotta yhtä useampi saataisiin yhdistyksen toimintaan mukaan, nähtiin yhdistyksen sisäisen työn tärkeänä. ”Yhdistyksemme on kehitettävä todella huomattavaksi tekijäksi pohjoismaisessa yhteistyössä. Tässä mielessä paikallisyhdistysten tehokas ohjaaminen ja tukeminen, mikä työ samalla koituu kaikkien jäsentemme hyväksi, on keskushallituksen tulevia tärkeitä tehtäviä. Ja täten on samalla yhä useammat kansalaisryhmät saatettava yhdistyksemme piiriin.”¹⁴³

Läpi 1940- ja 1950-lukujen oli jäsenkasvu keskeisessä roolissa Pohjola-Nordenin tavoitteissa ja tämä tuli vahvasti esiin myös *Pohjolan* sivuilla. Tämä osaltaan on ymmärrettävää, koska lehti toimi jäsenten välisenä alustana ja ennen kaikkea yhdistyksen keinona olla yhteydessä jäseniinsä. Mahdollisesti kasvun esittämisen haluttiin toimivan innoittajana jäsenille luomaan uusia paikallisosastoja ja saamaan uusia jäseniä yhdistykselle. Lehdessä tuotiin myös selvästi esiin, kuinka journalismi ja kirjallisuus nähtiin keskeisinä keinoina vaikuttaa siihen, miten Pohjolasta ja veljeskansoista ajateltiin ja kirjoitettiin. Samalla se oli ensisijainen muoto laajentaa suomalaisten tietoutta näistä veljeskansoista ja niiden oloista.¹⁴⁴

Aiemman keskusjärjestöuudistuksen tultua, oli myös liikelaitosten tai muiden taloudellisten yhtymien ollut mahdollista tulla kannatusjäseniksi kuin myös eri järjestöjen liittyä järjestöjäseneksi Pohjola-Nordeniin. Myös näiden määrää tuotiin esiin ja pyrittiin laajentumaan. Esimerkiksi vuonna 1954 korostettiin, että vaikka henkilöjäseniä oli reilut 14 000, järjestöjäsenien jäsenmäärän lisäämällä toiminnan alla oli satoja tuhansia

¹⁴⁰ Andersson 1994, 137.

¹⁴¹ Esimerkiksi ”Pohjolan päivänä 1956” *Pohjola* 3/1956.

¹⁴² ”Pohjola-Norden yhdistyksen tehtävästä” *Pohjola* 4/1945.

¹⁴³ ”Käännekohdassa” *Pohjola* 4/1945.

¹⁴⁴ ”Arvostelu ja asiallisuus” *Pohjola* 1/1947; ”Ruotsalainen kirjailijavierailu” *Pohjola* 4/1953.

suomalaisia.¹⁴⁵ Omaa merkittävyyttä haluttiin korostaa tuomalla esiin, kuinka paljon toiminnan piirissä oli henkilöitä, vaikka he eivät aktiivisesti olisikaan olleet siinä mukana.

Vaikka kasvua ja kiinnostusta pohjoismaisuuteen oli, näki Pohjola-Norden, että paljon oli vielä tehtävänä Pohjolan kansojen yhteistyön edistämiseksi ja sitä haittaavien esteiden purkamiseksi.¹⁴⁶ Toiminnassa oli myös useita haasteita. *Pohjolassa* tuotiin esille, kuinka esimerkiksi kaksikielisyys vaati lisätöitä verrattuna sisarjärjestöjen toimintaan. Kielikysymys nähtiin haastavana, koska pääosin vain sivistyneistö puhui ruotsia. Toiminnan laajennettua maaseuduille oli toiminta haastavampaa, kun pohjoismaiseen kommunikointiin ei ollut kielitaitoa. Lisäksi tuotiin esiin haastava taloustilanne sodan jälkeen kuin myös Suomen ulkopoliittinen asema.¹⁴⁷

Toiminnan laajenemista verrattiin paljon myös pohjoismaisten sisarjärjestöjen toimintaan. Suomen Norden-yhdistys ei halunnut missään nimessä jäädä jälkeen sisarjärjestöjen kehityksestä, vaikka haasteita olikin esimerkiksi talouden suhteen.¹⁴⁸ Sodan jälkeen paikallisosastojen perustamisessa Suomi oli aika lailla samassa tahdissa. Vertailussa mentiin pitkälti Skandinavian maiden kanssa, koska Islanti oli väestöltään paljon pienempi. Esimerkiksi vuonna 1951 tuotiin esille, kuinka jäsenmäärässään Suomi oli melko samassa Norjan kanssa (reilut 10 000 jäsentä), mutta Ruotsissa jäseniä oli kaksinkertaisesti ja Tanskassa lähes viisinkertaisesti.¹⁴⁹

Pohjolan sivuilta tulee esille Suomen yhdistyksen halu olla samalla tasolla muiden Skandinavian maiden järjestöjen kanssa. Oli kyse sitten omasta kurssipaikasta, jäsenkasvusta tai taloudellisesta tilasta, niin rivien välistä tulee esille halu näyttää olevansa muiden tasolla. Suomen yhdistys oli perustettu muita Pohjoismaita myöhemmin ja lehdenkin sivuilla tulee esille, kuinka ennen sotaa yhdistyksen toiminta ja talous olivat olleet hyvin suppeita. Suomen yhdistyksellä oli varmasti myös tarvetta näyttää, että kiinnostusta pohjoismaiseen yhteistyöhön löytyi Suomesta, koska ennen sotaa se asia ei ollut ollut niin selkeä.

Vaikka lehdessä oli moneen asiaan hyvin positiivinen suhtautuminen, tuli lehden sivuilla myös kritiikkiä erityisesti taloudellisiin kysymyksiin liittyen. Vuonna 1952 *Pohjolan*

¹⁴⁵ ”Kansamme pohjoismaista yhteistyötahtoa ilmensivät 30-vuotisjuhlamme” *Pohjola* 4/1954.

¹⁴⁶ ”Pohjola-Norden r.y. Pohjoismaisen yhteistyön keskuselin” *Pohjola* 3/1951.

¹⁴⁷ Leo Ehrnrooth ”Katsaus Pohjola-Norden yhdistyksen 25-vuotiseen toimintaan” *Pohjola* 4/1949.

¹⁴⁸ ”Käännekohdassa” *Pohjola* 4/1945.

¹⁴⁹ ”Pohjola-Norden r.y. Pohjoismaisen yhteistyön keskuselin” *Pohjola* 3/1951.

päätoimittaja Veikko Karsma toi esille, että pohjoismainen kulttuurityö oli Suomessa vaikeuksissa, koska rahoitusta ei ollut tarpeeksi. Hän näki, että Suomi olisi tämän myötä jäämässä jälkeen muiden Pohjoismaiden Norden-yhdistysten toiminnasta. Karsma kritisoi sitä, että opetusministeriöltä ei annettu tarpeeksi valtion tukea. Karsma pelkäsi, että Suomi jäisi sivustakatsojan tai avustettavan rooliin pohjoismaisessa sivistyksellisessä yhteistyössä, jos valtionbudjetissa ei aihetta huomioitaisi. Siispä valtion olisi otettava pohjoismainen yhteistyö paremmin huomioon rahoja jakaessa ja niiden joukossa myös Pohjola-Nordenin valtionavun.¹⁵⁰ Toisena kritiikkiä saaneena aiheena oli Suomen ulkomaan tiedotustyö ja kuinka sillekään ei Karsman mukaan annettu tarpeeksi rahaa. Hänen näkemyksensä oli, että sille tulisi antaa enemmän rahaa, koska Suomea ei juurikaan tunnettu maailmalla.¹⁵¹

Karsma näki vaikuttamistyön tärkeänä ja lehdessä hän puhui siitä useimmiten propaganda-sanalla.¹⁵² Hän oli hyvin aktiivinen Pohjola-Nordenin sisällä ja sen harjoittamassa tiedottamis- ja vaikuttamistyössä. Yhtenä Pohjola-Nordenin lautakuntana 1950-luvun alussa toimi Veikko Karsman johtama propagandalautakunta, joka tulee esille vuosikertomuksissa, joita useana vuotena sisällytettiin jäsenlehteen. Esimerkiksi vuoden 1953 toimintakertomuksessa mainitaan, kuinka kyseinen lautakunta oli pohtinut eri mahdollisuuksia yhdistyksen tiedotustoiminnalle. Samaisessa toimintakertomuksessa on myös maininta, että yhdistyksen valtuuston päätöslauselmassa oli korostettu jäsenhankinnan tärkeyttä.¹⁵³

Sodan jälkeen Pohjola-Nordenin tavoitteena oli laajeneminen kansanliikkeeksi, jossa keskeisinä nähtiin laaja jäsenmäärä ja valtakunnallinen kattavuus. Sisarjärjestöjen kehitys loi Pohjola-Nordenille paineita todistaa suomalaisten pohjoismaisuus ja laaja kiinnostus aiheeseen. Lisäksi oman toiminnan kehittäminen ja vaikuttavuuden vahvistaminen motivoivat toiminnan laajentamista.

2.2 Kansojen välistä ystävyyttä

On nimittäin aivan selvää, että kansojen välistä kaikissa olosuhteissa järkkymättömänä säilyvää ystävyyttä ja luottamuksellista, kansojen todella

¹⁵⁰ Veikko Koskinen ”Kulttuurityön vaikeuksia” *Pohjola* 1/1952.

¹⁵¹ Veikko Koskinen ”Ulkomainen tiedotustoimintamme” *Pohjola* 4/1953.

¹⁵² Ks. esim. Veikko Koskinen ”Pohjola-instituutti” *Pohjola* 3/1949.

¹⁵³ ”Pohjola-Norden r.y.:n toimintakertomus vuodelta 1953” *Pohjola* 1/1954.

*rikastuttavaa yhteistoimintaa luodaan vain sillä, että kansojen välille muodostuu mitä laajin yksilöiden muodostama henkilökohtaisten ystävyyssuhteiden verkosto, joka samalla takaa suurimman mahdollisen kansojen tuntemuksen ja siihen liittyvän ymmärryksen.*¹⁵⁴

Pohjoismaisten kansojen yhteen tuominen oli yksi keskeisistä tavoitteista sodan jälkeen. Henkilökohtaisten yhteyksien luominen pohjoismaisten kansalaisten välillä oli Pohjola-Nordenin tavoitteena jo sota-aikana, mutta erityisesti sodan jälkeen se sai merkittävän roolin yhdistyksen toiminnassa. Näiden yhteyksien kautta Pohjolan kansat oppisivat toisistaan enemmän ja tuntisivat vahvempaa yhteyttä niiden välillä. *Pohjolassa* kirjoitettiin jo sodan aikana, kuinka paikallisosastojen merkitystä lisäsi yhteistyö, jota esimerkiksi pohjoismaisten sisarkaupunkien järjestöjen kanssa voisi tehdä.¹⁵⁵

Pohjolassa nähtiin, että pohjoismaisella yhteistyöllä oli vahva pohja, ja että siinä oli uusi vaihe alkamassa. Perusteluna tähän esitettiin Pohjola-Nordenin jäsenkasvu ja kuinka laajemmat kansankerrokset olivat alkaneet kannattamaan sitä. Heidän mukaansa myös aiemmin välinpitämättömillä ja jopa negatiivisilla alueilla oli alettu arvostamaan Pohjolan maiden vuorovaikutusta eri aloilla.¹⁵⁶ Vuonna 1952 K.-A. Fagerholm korosti, kuinka ystäväliikkeen kautta yhteistyöajatuksen voisi saada eläväksi laajoille joukoille Pohjolassa.¹⁵⁷ Sodan jälkeen pohjoismaiset kansalaiset haluttiin tuoda yhteen vahvistaakseen maiden välisiä yhteyksiä ja yhteenkuuluvuutta. Ystävyyskuntaliike oli tähän keino, jolloin myös pohjoismainen yhteistyö vahvistuisi ja voisi laajentua vielä enemmän.

Henkilökohtaiset suhteet esiteltiin lehdessä tärkeitä pohjoismaisen yhteistyön ja yhteenkuuluvuuden suhteen, mutta haasteena oli, että sitä teki aina samat piirit. Lehdessä määriteltiin Norden-yhdistysten tehtäväksi saada yhä laajemmat kansalaispiirit tutustumaan henkilökohtaisesti muihin Pohjoismaihin, solmimaan suhteita muiden pohjoismaalaisten kanssa sekä kokemaan sen merkityksen, mitä tällä näköpiirin avaamisella oli. Tätä työtä vahvistamaan oli Pohjoismaiden välillä luotu ystäväkuntia, joiden välillä paikkakuntien ihmiset pääsivät tutustumaan toisiinsa ja heidän maihinsa. Vakuutena toiminnan kannattavuudesta Suomessa voitiin tuoda esiin kummikuntaliike,

¹⁵⁴ ”Ystävyyspaikkakuntaliike” *Pohjola* 4/1946.

¹⁵⁵ Eino Sormunen ”Norden-yhdistyksen paikallisosastojen tehtävästä” *Pohjola* 2/1941.

¹⁵⁶ A. Collin ”Nuorisio mukaan pohjoismaiseen yhteistyöhön” *Pohjola* 3/1945.

¹⁵⁷ K.-A. Fagerholm ”Hyvä edustajainkokous” *Pohjola* 3/1952.

jonka kummikuntien valmiita yhteyksiä nähtiin järkevänä hyödyntää Suomen paikkakuntien valitessa ystäväkuntiaan.¹⁵⁸

Sodan jälkeen oli siis olemassa sekä kummikuntaliike että ystäväkuntaliike, joiden molempien tavoitteena oli vahvistaa paikallisia yhteyksiä eri maiden kansalaisten välillä. Sodan myötä, olivat ruotsalaiset kaupungit alkaneet kummikunniksi suomalaisille kaupungeille ja kauppaloille. Toiminnan keskiössä oli auttaa suomalaisia sodan keskellä ja avussa keskityttiin erityisesti lasten tilanteeseen. Pohjola-Norden toi kummikuntatoimintaa vahvasti esille ja tämä toiminta osaltaan tuki sitä, mitä yhdistys itse halusi saavuttaa.

Suomen ja Ruotsin välisen kummikuntatoiminnan historia alkoi kunnolla vuonna 1942 Kenraali Mannerheimin Lastensuojeluliiton aloitteesta. Kummikuntatoiminta käsitti alun perin ennen kaikkea lastensuojelun tukemisen. Ruotsista saatu taloudellinen tuki Mannerheimin lastensuojeluliiton paikallisille osastoille oli varmistamassa, että sodan viattomat uhrit, lapset, saisivat tarvittavan tuen elinolosuhteiden parantamiseksi. Tähän sisältyi niin aineellinen kuin valistuksellinen apu. Tuen antaminen tapahtui paikkakuntien välillä, ja samalla paikkakuntien asukkaat olivat myös yhteyksissä toisiinsa. Tällä nähtiin olevan positiivinen vaikutus kansojen lähentämiseksi.¹⁵⁹ Norden-yhdistyksen toimijat olivat pitkin matkaa olleet mukana kummikuntatoiminnassa. Vuonna 1943, kun kummikuntatoiminta oli laajentunut, perustettiin Mannerheimin lastensuojeluliiton alle kummikuntavaliokunta, jossa istui myös Norden-yhdistyksen edustajana puheenjohtaja Bruno Suviranta. Samassa valiokunnassa istui muitakin Norden-yhdistyksen sen aikaisia tai myöhempiä aktiiveja.¹⁶⁰ Kummikuntaliike ei ollut mitenkään Norden-yhdistyksen alla, mutta toimijoissa oli samoja henkilöitä.

Vuodesta 1945 alkaen myös *Pohjolan* sivuilla kummikuntatoiminta oli säännöllisesti esillä, ja lehdessä avattiin muun muassa kummikuntaliikkeen toimintaa ja historiaa. Pohjola-Norden näki tärkeäksi tukea tätä toimintaa pohjoismaisena toimijana. Lehdessä julkaistiin Åke Kihlmanin, Mannerheimliiton kummikuntavaliokunnan puheenjohtajan ja myös Tampereen Pohjola-Norden-yhdistyksen varapuheenjohtajan, katsaus, jonka hän oli esittänyt Pohjola-Nordenin edustajakokouksessa syyskuussa 1945. Hän korosti, että kummikuntaliikettä oli pidetty alun perinkin pohjoismaisen yhteistunnon ilmauksena.

¹⁵⁸ ”Ystävyyspaikkakuntaliike” *Pohjola* 4/1946.

¹⁵⁹ Korppi-Tommola 1982, 1–3.

¹⁶⁰ Korppi-Tommola 1982, 65–66.

Vaikka toiminta oli alkanut Ruotsin ja Suomen välillä, tuotiin lehdessä esille, että molemmiin puolin oli toiveena saada muitakin Pohjoismaita mukaan. Kuitenkaan poliittinen tilanne ei ollut sallinut sitä, eikä Suomi avun vastaanottajan roolissa nähnyt voivansa vaatia kummikuntaliikkeen laajentamista muihin Pohjoismaihin.¹⁶¹

Kummikuntaliikkeen historiikin kirjoittanut Aura Korppi-Tommola tuo esiin, että tämä tavoite Pohjolan laajuisesta kummikuntaliikkeestä ei toteutunut, vaikka sodan aikana Ruotsilla oli ollut vaatimus yhteispohjoismaisesta pyrkimyksestä saada kummikuntia myös Norjasta ja Tanskasta. Vaatimuksen takana oli halu kohdella muitakin Pohjoismaita samalla tavalla kuin Suomea. Tästä kuitenkin luovuttiin sodan jälkeen, jolloin tarkoituksena oli jatkaa tasa-arvoisemmin lastensuojelun yhteistyötä ja jälleenrakentamista Suomen ja Ruotsin välillä.¹⁶²

Åke Kihlman nosti puheessaan myös esille toiminnan aatteellisen puolen. Norden-yhdistyksen tarkoituksena oli pohjoismainen yhteistunne. Hänen mielestään kummikuntaliike ei pyrkinyt syrjäyttämään tai jättämään sitä huomioimatta. Hän sen sijaan antoi kuvan, jossa Norden-yhdistyksen ja kummikuntaliikkeen toiminta voisi olla täydentävää ja yhteistyö hedelmällistä. Mitä laajemmalle pohjoismainen yhteenkuuluvuuden tunne laajenisi, sitä parempi se olisi Norden-yhdistykselle. Kummikuntaliikkeellä oli hänen mukaansa pyrkimys toimia vahvasti maaseudulla asuvien parissa. Tämä taas oli osa kansaa, jota Norden-yhdistys ei ollut juurikaan vielä saavuttanut.¹⁶³

Kummikuntaliikkeen ja ystäväkuntaliikkeen yhtenäisyydet ja erot olivat keskustelun aiheena useampaankin kertaan. Ystäväkuntaliike oli Norden-yhdistysten luoma toimintatapa, jossa luotiin yhteyksiä eri maiden paikkakuntien välillä. Alun perin ajatus oli tuotu esille jo vuonna 1924 tanskalaisten suunnalta, mutta vasta 1939 syntyi ensimmäinen ystäväkuntapari Ruotsin ja Tanskan välillä. Sodan myötä tilanne muuttui ja kummikuntaliike alkoi yhdistämään paikkakuntia. Norden-yhdistysten ystäväkuntaliike lähti kunnolla liikkeelle vasta sodan jälkeen vuonna 1946, jolloin se nähtiin ennen kaikkea kulttuurivaihtona paikkakuntien välillä.¹⁶⁴

¹⁶¹ [Åke Kihlman] ”Kummikuntaliike” *Pohjola* 3/1945.

¹⁶² Korppi-Tommola 1982, 1–3.

¹⁶³ [Åke Kihlman] ”Kummikuntaliike” *Pohjola* 3/1945.

¹⁶⁴ Andersson 1991, 75–81.

Suhteessa kummikuntaliikkeeseen oli ystäväkuntaliike ollut vastavuoroista toimintaa, ja tätä myös *Pohjolassa* korostettiin.¹⁶⁵ *Pohjolassa* Suomen, Ruotsin, Norjan ja Tanskan välisiä paikkakuntien ”neliapiloita” esiteltiin useamman vuoden aikana, jotta lukijat pääsisivät tutustumaan niihin paremmin.¹⁶⁶ Vuoden 1949 lopussa Pohjola-Norden näki keskeisenä avata ystäväkuntaliikkeen ja kummikuntaliikkeen eroja, kun jo nimellisestikin ne muistuttivat toisiansa. Kummikuntaliikkeen suhteen korostettiin, kuinka se oli alun perin Ruotsin luoma keino auttaa suomalaisia sota-aikana, ja että sen johto oli erillinen Norden-yhdistyksestä. Sen sijaan ystäväkuntaliike oli Norden-yhdistysten keino luoda Pohjolan kansojen välille henkilökohtaisia yhteyksiä. Ystäväkunnilla tuli olla Norden-yhdistyksen paikallisosasto, jotta se pystyi saamaan ystäväkuntia muista Pohjoismaista.¹⁶⁷

Veikko Koskinen näki ystäväkuntaliikkeen uutena muotona kansainväliselle yhteistyölle, jossa myös syrjäisempienkin kylien asukkaat pystyivät olemaan mukana. Hän myös korosti, kuinka suomenkielisilläkin alueilla oli alettu arvostaa ruotsin kieltä ja sen merkitystä pohjoismaisena siltana. Koskinen huomautti myös, että ystäväliike oli saanut kansainvälistä huomiota sekä UNESCO:n esitelmien kautta että Norden-yhdistykset ystäväkuntaliikkeen perustajina, kun heitä oli esitetty Nobelin rauhanpalkinnon saajaksi.¹⁶⁸ Ystäväkuntaliike nähtiin konseptina, joka voisi edistää myös rauhaa muiden kansojen välillä, mikä oli toivottavaa kylmän sodan aikaisessa maailmassa.

Ystäväkuntaliikkeen toiminta yhdistyi moneen muuhun aspektiin Norden-yhdistysten toiminnassa. Esimerkiksi vuonna 1945 *Pohjolassa* oli tuotu esille huoli ruotsin kielen osaamisen laskusta Suomessa. Ruotsin kieli nähtiin ensi askeleena pohjoismaista yhteistyötä kohti, jolloin ruotsinkieliset yhteydet muiden pohjoismaalaisten kanssa oli niin kannustamassa kuin kehittämässä suomenkielisten ruotsin taitoja.¹⁶⁹ Norden-yhdistykset ottivat usein kantaa niihin rajoituksiin, jotka vaikeuttivat pohjoismaisten yhteyksien luomista, joita olivat muun muassa matkustus- ja valuuttavaikeudet.¹⁷⁰ Edunvalvontatyöllä yhdistykset pyrkivät helpottamaan kansojen välistä kanssakäymistä.

¹⁶⁵ [Kurt Antell] ”Helsinki pohjoismaisessa yhteistyössä” *Pohjola* 3/1948.

¹⁶⁶ Ks. esim. ”Esittelemme ystäväkuntia” *Pohjola* 3/1949.

¹⁶⁷ Leo Ehrnrooth ”Katsaus Pohjola-Norden yhdistyksen 25-vuotiseen toimintaan” *Pohjola* 4/1949.

¹⁶⁸ Veikko Koskinen ”Ystäväkuntaliikkeen merkitys” *Pohjola* 1/1950.

¹⁶⁹ A. Collin ”Nuoriso mukaan pohjoismaiseen yhteistyöhön” *Pohjola* 3/1945.

¹⁷⁰ ”Pohjolan yhteenkuuluvaisuus” *Pohjola* 3/1945.

Vuonna 1946 Skandinavian Norden-yhdistykset olivat siis aloittaneet ystäväkuntatoiminnan, jossa kyse oli juuri kulttuuriyhteistyöstä. Avustustoiminnan puuttuminen oli ainoa asia, joka erotti sen kummikuntatoiminnasta. Suomi alkoi luomaan ystäväkuntasuhteita vuodesta 1947, jolloin suomalaiset kunnat saivat yhteistyökumppanikseen ruotsalaisen kummikuntansa sekä tämän norjalaisen ja tanskalaiset ystäväkunnan. Kummikuntaliikkeen ja Norden-yhdistysten mahdollisesta yhteistyöstä oli paljon puhetta sodan jälkeen, mutta sen ongelmina olivat kummikuntaliikkeen alla jatkuva avustustoiminta, sekä Suomessa Pohjola-Nordenin paikallisosastojen puuttuminen maaseudulta. Suomen näkökulmasta kummikuntaliike jäi kahden maan välisen yhteistyön toimijaksi, kun taas Pohjola-Nordenin toiminta oli pohjoismaista.¹⁷¹

Sekä Korppi-Tommola että Norden-yhdistysten historiaan perehtynyt Jan A. Andersson tuovat esille, kuinka ainakin Ruotsissa Norden-yhdistys näki kummikuntaliikkeen kilpailijana. Kummikuntaliikkeen puolelta esitettiin vuonna 1950, että se voisi ottaa huolehdittavaksi Suomen ja Ruotsin välisen ystäväkuntaliikkeen toiminnan. Tästä Ruotsin Norden-yhdistys ei ollut iloinen, vaan näki kummikuntaliikkeen ja Norden-yhdistysten toiminnan samanlaisina, jolloin niiden koordinointi ei olisi luontevaa. Ruotsin Norden-yhdistys halusi kohdella Norjaa ja Tanskaa samalla lailla kuin Suomea ystäväkuntatoiminnassa. Lisäksi Ruotsin Norden-yhdistyksen johto näki, että kummikuntaliike oli eräänlainen varustautumismuoto kansainvälisen kriisin varalle. Tämä taas ei sopinut Norden-yhdistyksen rauhaa edistävään toimintaan.¹⁷²

Tämä johti myös siihen, että Ruotsin Norden-yhdistys ei ollut mukana, kun uusi ruotsalainen organisaatio (Sveriges Finlandsföreningars Riksförbund - Fadderortsrörelsen) perustettiin kummitoimintaan. Suomessa sen sijaan Pohjola-Norden oli mukana, kun uusi järjestö, Suomen Kummikuntaneuvosto, perustettiin vuonna 1953. Korppi-Tommola näkee, että Suomessa halua kummitoiminnan jatkumiselle oli, koska se oli yksi ainoita kansainvälisen yhteistyön organisaatioita, joita Suomessa sodan jälkeen oli. Vuoden 1953 Suomessa poliittinen tilanne oli epävarma ja eikä yhteyksiä länsimaihin juurikaan ollut. Poliittinen tilanne innosti näin kummikuntaliikkeen jatkamiseksi.¹⁷³ Vuosi 1953 tiesi myös toiminnan muutosta kummikuntaliikkeessä. Tähän asti työ oli

¹⁷¹ Korppi-Tommola 1982, 139–140.

¹⁷² Korppi-Tommola 1982, 143; Andersson 1991, 82–83.

¹⁷³ Korppi-Tommola 1982, 145–148.

keskittynyt Suomen avustamiseen, mutta nyt pääpaino siirtyi tasavertaiseen kulttuuriyhteistyöhön. Toiminta siis muistutti yhä enemmän Norden-yhdistysten toimintaa ja myöhemmin toiminta siirtyi Norden-yhdistysten alle.¹⁷⁴

Ystäväkuntatoimintaan yhdistyi paljon teemoja, joita Norden-yhdistykset pyrkivät edistämään yhteiskunnassa. Pyrkimyksenä oli lisätä ystäväkuntien kautta naapurikansojen tietämystä oman maan kulttuurista, kielestä, yhteiskunnallisesta tilanteesta, talouselämää, poliittisten haasteiden, historian ja maantieteen tuntemusta. Tämä puolestaan vahvisti yhteenkuuluvuuden tunnetta, jonka nähtiin sitovan suomalaiset vahvemmin pohjoismaiseen yhteyteen. Neuvostoliiton vaikutusvallan vahvistuttua Suomessa, ei kansainväliseen yhteistyöhön ollut paljon mahdollisuuksia. Sitä myöten kansainvälisyyden, kansojen välisen ymmärryksen ja rauhan teemat herättivät kiinnostusta, koska niiden kautta pystyttiin pitämään yhteyksiä länteen.

Jo ennen sotaa Pohjolassa oli pyritty välttämään konflikteja ja elämään rauhassa, jolloin sodan jälkeen oli vielä enemmän toiveita solidaarisuudesta ja ymmärryksestä kansojen välillä. Pohjoismaiset arvot olivat tukemassa tätä tavoitetta, jolloin ystäväkuntaliike nähtiin keinona vahvistaa yhteenkuuluvuuden tunnetta Pohjolassa ja mahdollisesti kansainväliselläkin tasolla pidemmällä aikavälillä. Ideologisten tavoitteiden ohella käytännön apu oli sodan jälkeisessä Suomessa, jolloin myös kummikuntaliikkeen avustuksellinen osuus nähtiin täydentävän ystäväliikettä.

2.3 Suomi lännen ja idän välissä

*Yhteenkuuluvaisuus muuhun Pohjolaan on Suomen kansalle tullut elintärkeäksi. Ikkuna länteen on pysyttävä avoinna, niin myös länteen johtavien teiden.*¹⁷⁵

Näin arvioi Pohjola-Nordenin pääsihteeri Leo Ehrnrooth, kun hän kävi läpi yhdistyksen 25-vuotista toimintaa vuonna 1949. Pohjoismainen yhteys nähtiin elintärkeänä muuttuneessa maailmassa, ja tätä perusteltiin muun muassa Suomen kuulumisella täydellisesti pohjoismaiseen sivistyspiiriin.¹⁷⁶ Suomen irrottaminen siitä yhteydestä olisi

¹⁷⁴ Korppi-Tommola 1982, 1. 1970-luvulla niin Ruotsin kuin Suomen valtakunnalliset kummikuntaliikkeen järjestöt lopettivat kulttuuriyhteistyön tekemisen, minkä myötä työ siirtyi Norden-yhdistyksille.

¹⁷⁵ Leo Ehrnrooth ”Katsaus Pohjola-Norden yhdistyksen 25-vuotiseen toimintaan” *Pohjola* 4/1949.

¹⁷⁶ Ibidem

pohjoismaalaisuutta kannattavien mukaan ollut pahin mahdollinen asia. Sodan loputtua yhteistyön tekeminen muun Pohjolan kanssa kuitenkin vaikeutui, ja tasapainoilu idän ja lännen välissä tuotti välillä haasteita suomalaisille.

Sodan loputtua oli moni asia muuttunut, ja myös *Pohjolan* sivuilla arvioitiin Suomen tilannetta suhteessa Pohjoismaihin, mutta myös itänaapuriin. Suomen Norden-yhdistyksen hallituksessa istunut Niilo A. Mannio näki tärkeänä, että Pohjoismaat esiintyisivät yhtenä ryhmänä, kuten ne olivat jo ennen sotaa tehneet. Tässä vaiheessa ei kuitenkaan vielä tiedetty millaiseksi Suomen ja muiden pienten valtioiden rooli sodan jälkeen muodostuisi. Uuden ulkopoliittisen tilanteen myötä kuitenkin arvioitiin, että pohjoismaisessa yhteistoiminnassa ei tulisi tehdä pitkälle meneviä suunnitelmia, mikäli ne eivät olleet toteutusmahdollisia. Mannio tiedosti, että Neuvostoliiton kanssa oli luotava luottamukselliset suhteen ja tehtävä yhteistyötä. Mutta vaikka sen aikainen tilanne tulisi hallitsevaksi, ei se saanut olla este pohjoismaisen yhteistyön jatkamiselle.¹⁷⁷

Suomen uusi rooli ja tasapainoilu Pohjolan ja Neuvostoliiton välillä oli yksi pinnalla pysynyt puheenaihe. Rauhan tultua Neuvostoliittoa ei demonisoitu samalla tavalla kuin sodan aikana, koska ulkopoliittiset suhteet olivat muuttuneet sen verran. Sen sijaan, että Suomi olisi ollut länsimaisen kulttuurin ja Pohjolan itävärtio, tuotiin Suomi esille siltana läntisen ja itäisen välillä. Tätä kuvausta ei kuitenkaan haluttu viedä liian pitkälle, ja yhdistyksen puheenjohtajan Suvirannan mukaan Suomea ei tullut nähdä suojamuurina näiden kahden kulttuurin välillä.¹⁷⁸ A. Collin kuvasti tilannetta näin vuonna 1945:

*Meidän osaltamme asiaa tarkastellen voidaan tavallaan katsoa sen merkityksen kasvaneen sikäli, että Suomi itäisimpänä renkaana ja suuren Neuvostoliiton naapurina on saanut lisätehtävän pohjoismaisen ja venäläisen kulttuurivaikutteiden välittäjänä ja sillan rakentajana Skandinavian ja mahtavan naapurimme välille, tehtävä, jonka hoitamiseen meillä heti välirauhan jälkeen määrätietoisesti on ryhdytty ja josta konkreettisia tuloksia kulttuurivuorovaikutuksen alalta jo on ollut näkyvissä.*¹⁷⁹

¹⁷⁷ Niilo A. Mannio ”Asemamme” *Pohjola* 1–2/1945.

¹⁷⁸ Bruno Suviranta ”Pohjola-Norden-yhdistyksen toiminnan tarkoituksperät” *Pohjola* 3/1945.

¹⁷⁹ A. Collin ”Nuoriso mukaan pohjoismaiseen yhteistyöhön” *Pohjola* 3/1945.

Pohjolassa julkaistiin vuoden 1946 alussa kirjoitus valtio-opin professorin Sven Lindmanin esitelmästä, jonka hän oli pitänyt elokuussa 1945 pohjoismaisilla nuorisokäräjillä. Tekstistä tulee esille, että kesällä 1945 Suomen lehdistössä käytiin kiivasta keskustelua pohjoismaisesta yhteistyöstä sen myötä, kun SKDL:n äänenkannattajassa *Vapaa Sanassa* oli ollut kriittinen suhtautuminen aiheeseen. Sodan jälkeen venäläisten suunnalta oli tuotu esille, että ”pohjoismaista poliittista yhtymistä ja eritoten Suomen osuutta siinä pidetään Neuvostoliiton etujen vastaisena”. Lindman toi vahvasti esille, kuinka Suomen tuli pyrkiä välttämään ongelmia itänaapurin kanssa. Poliittinen yhteistyö oli nyt poissa laskuista, mutta tuli olla varovainen, jotta muuta yhteistyötä voitaisiin jatkaa ja yhdistää pohjoismaalaisia.¹⁸⁰

Lindman toi esille, kuinka ennen sodan loppua oli ollut paljon toiveita poliittisesta yhteistyöstä. Hän myös nosti esille, kuinka sodan aikana ei uskottu murskavoittoon loppuvaan sotaan, jolloin oli ollut myös haaveita poliittisesta yhteistyöstä ja jopa liittovaltioista. Neuvostoliiton merkitys Suomelle oli kuitenkin sodan jälkeen tullut niin vahvaksi, että Suomea ei voitu laskea poliittiseen pohjoismaiseen yhteistyöhön.¹⁸¹ Sodan aikana ei ollut voitu kuvitella tilannetta, jossa Suomi nyt sodan jälkeen oli. Neuvostoliiton vaikutusvalta Suomeen oli merkittävä, jolloin Pohjola-Norden näki tärkeänä korostaa, että pohjoismainen yhteistyö ei ollut sitä vastaan, vaan sen ennen kaikkea sen tarkoitus oli vahvistaa ymmärrystä Pohjolan kansojen välillä.

Uusi aikakausi herätti myös pelkoa tulevaisuudesta, jonka ei nähty olevan niin valoisa, kuin vielä sodan loppupuolella oli maalailtu. Vuoden 1945 syksyllä Kööpenhaminassa pidettiin yhteispohjoismainen kokous Norden-yhdistysten voimin. Siellä nimeämätön suomalainen avasi maansa tilannetta:

*Suomen tulevaisuus ei ole valoisa. Kansamme on perin köyhtynyt ja saanut melkein yli-inhimillisen ongelman eteen. Mutta yhtä vähän kuin me tahdomme antautua tolkkuttomaan epätoivoon yhtä suuresti lämmittää meitä se siveellinen ja aineellinen tuki, jonka olemme saaneet pohjoismaisilta ystäviltämme ja päivittäin edelleen saamme.*¹⁸²

¹⁸⁰ Sven Lindman ”Suomi ja Pohjola uudessa maailmantilanteessa” *Pohjola* 1/1946.

¹⁸¹ Ibidem

¹⁸² L. M. Viherjuuri ”Norden yhdistyksen kokous Kööpenhaminassa syysk. 24–26. 1945” *Pohjola* 4/1945.

Tällaisissa puheissa saatettiin usein hieman liioitella, mutta tämä antaa viitteitä, kuinka Suomessa sodan jälkeinen tilanne nähtiin. Pohjoismaisuuden kannattajille uusi tilanne täytyi olla haastava, koska varmuutta pohjoismaisesta yhteydestä ei tiedetty. Sodan jälkeinen Suomi oli hyvin erilainen paikka kuin nykyajan hyvinvointiyhteiskunta. Sodan jälkeen Suomi lähti heikommista lähtökohdista kuin Skandinavian maat, mutta kaikkien tavoitteena oli hyvinvointivaltion rakentaminen.¹⁸³ Skandinavian maat olivat esimerkki, joita Suomi halusi seurata. Koska Suomi ei voinut vapaasti saada apua länsimailta, oli Pohjoismaista tullut apu varmasti hyvin merkittävää jo henkisellä tasolla.

Tilanne oli hyvin selvä sen suhteen, että Suomi ei voinut tehdä Neuvostoliiton vastaista ulkopoliittikkaa. Mutta vaikka poliittinen yhteistyö ei ole mahdollista, toivottiin todella, että muunlainen yhteistyö kuitenkin oli. Vuonna 1946 Suomessakin oltiin odottavalla kannalla YK:n suhtautumisesta sen tilanteeseen kuin myös mahdollisiin blokkeihin. Samana vuonna muotoiltiinkin selkeämmin, kuinka maailma oli jakaantunut kahtia. Syvempi pohjoismainen yhteistyö ei ollut silloin ajankohtaista, mutta toivomusta siihen oli.¹⁸⁴

Fagerholm toi vuonna 1946 puheessaan esille, että Suomessa oli ollut puheita, joissa pohjoismaista yhteistyötä pidettiin taantumuksellisena tai Neuvostoliiton vastaisena. Fagerholm ei kuitenkaan nähnyt asiaa niin, vaan piti keskeisenä, että Suomen ja Neuvostoliiton välit saatiin mahdollisimman ystävällisiksi, mitä suhde ei ollut aiemmin ollut. Fagerholm liitti pohjoismaisen yhteistyön rauhan hakemiseen ja vaaravyöhykkeeltä pois menemiseen. Sodan aikana Suomessa oli ollut natsipiirejä, joiden vastapainona Fagerholm pohjoismaisen yhteistyön näki. Hän myös arvioi, että jos Suomi olisi liittynyt muiden Pohjoismaiden rintamaan, olisi Neuvostoliitto ehkä nähnyt Suomen vähemmän uhkana.¹⁸⁵

Pohjoismaiden välisen yhteistyön nähtiin sodan jälkeen mahdollisesti edistävän myös Pohjolan merkitystä kansainvälisesti. Maailman ja myös Pohjolan asema nähtiin olevan muuttunut. Puheenjohtaja Suvirannan mukaan ”Pohjola ja Suomi eivät ole mikään erottava muuri, vaan silta lännen ja idän välillä, silta eri kulttuuripiirien ystävällistä kosketusta varten maailmassa, jossa rauhanenkelillä on vaikeata saada jalansijaa.”¹⁸⁶

¹⁸³ Hentilä & Krötzel & Pulma 2002, 293–298.

¹⁸⁴ ”K.-A. Fagerholm valittiin kuluvan vuoden alusta järjestömme varapuheenjohtajaksi” *Pohjola* 2/1946.

¹⁸⁵ Ibidem

¹⁸⁶ Bruno Suviranta ”Pohjoismaisia realiteetteja” *Pohjola* 3/1948.

Yhdistyksen mukaan Pohjolan perusluonne oli säilynyt, vaikka asema oli muuttunut. Pohjola oli heille muutakin kuin vain maantieteellinen käsite, se oli pitkän ajan kulttuuriyhteys ja yhteinen perintö.¹⁸⁷ *Pohjolassa* toivottiin, että Pohjola voisi muodostaa vahvan rauhanblokin muuten niin rauhattomaan maailmaan. Tämän saamiseksi toivottiin, että yhteistyö mahdollisimman monilla aloilla toteutuisi, eikä se jäisi vain henkisen, sivistyksellisen ja aineellisen yhteistyön piiriin.¹⁸⁸

Heti sodan jälkeen oli Norden-yhdistyksellä visio, kuinka olisi luotava vapaa ja voimakas Pohjola, jonka sisäisen yhteistyön ja yhteenkuuluvuuden vahvistamisen ohella myös toimisi muiden kansojen sovinnon ja lähentämisen edistämiseksi.¹⁸⁹ Rauhan edistäminen niin Pohjolassa kuin kansainvälisesti oli osa pohjoismaista aatetta, jota sodan jälkeen edistettiin. Tässä osaltaan palattiin samanlaiseen rauhan tavoitteluun, jota oli ollut jo ennen sotaa. Monika Janfeltin mukaan Norden-yhdistykset ovat nähneet Pohjoismailla vastuun pyrkiä luomaan ymmärrystä kansojen välillä. Pohjoismaisuuteen on yhdistetty rauhanaate ja siitä esimerkkinä on pidetty Pohjoismaiden konfliktien ratkaisut rauhallisella tavalla.¹⁹⁰

Vuonna 1948 pohjoismaisen pääkaupunkivierailun avajaisjuhlassa Helsingin Pohjola-Nordenin puheenjohtaja Kurt Antell arvioi pohjoismaista yhteyttä kiristyneessä vastakkainasettelun maailmassa:

*Eivät mitkään ulkonaiset olosuhteet, eivät mitkään ulkopoliittiset tilanteet voi muuttaa mitään tässä suhteessa. Vain jos me petämme itsemme, jos hylkäämme pohjoismaiset oikeus- ja vapausihanteemme, silloin sulkeudumme pois pohjoismaisesta yhteydestä.*¹⁹¹

Suomen tasapainotellessa idän ja lännen välissä, *Pohjolassa* korostettiin suomalaisten olevan osa Pohjolaa, ja kuinka pohjoismaisuuden kieltäminen olisi itsensä kieltämistä. Niilo A. Mannio näki pohjoismaisesta orientoitumisesta tulleen suomalaisten olennaiseksi maailmankatsomukseksi.¹⁹² Lehdessä toistuivat samat arvot kuin sodan aikana. Esimerkiksi pääministeri Paasikivi lausui vuonna 1945 Tanskan ja Norjan

¹⁸⁷ Bruno Suviranta "Pohjoismaisia realiteetteja" *Pohjola* 3/1948.

¹⁸⁸ "Pohjoismainen pääkaupunkivierailu" *Pohjola* 3/1948.

¹⁸⁹ Niilo A. Mannio "Asemamme" *Pohjola* 1–2/1945.

¹⁹⁰ Janfelt 2005, 209–211.

¹⁹¹ [Kurt Antell] "Helsinki pohjoismaisessa yhteistyössä" *Pohjola* 3/1948.

¹⁹² Niilo A. Mannio "Asemamme" *Pohjola* 1–2/1945.

vapautumisen johdosta olleissa juhlissa, että Pohjolan kansojen arvot olivat oikeus, itsenäisyys ja vapaus.¹⁹³

Puheenjohtaja Suviranta korosti vuonna 1948 pohjoismaisen yhteyden sisältävän ”oikeusturvan ja lainalaisen järjestyksen, ajatuksen ja puheen vapauden, uskonnon ja yhdistymisen vapauden, suvaitsevaisuuden ja humaniteetin”. Hänen mukaansa nykyajan Pohjoismaat olivat kehittyneet yhdenmukaisiksi, jakaen samanlaiset laitokset, elämäntavat ja ihanteet. ”Me edustamme viittä vapaata kansakuntaa, me kuulumme murtumattomaan ja kukoistavaan Pohjolan kulttuuriyhteyteen ja me voimme perustaa työmme pohjoismaiselle heräämiselle kaikissa maissamme.” Suviranta painotti pohjoismaisen yhteyden olevan jopa elinehto suomalaisille. Pohjoismaiseen yhteyteen nähtiin perustuvan kaikki, mikä teki elämästä elämisen arvoisen.¹⁹⁴ Suomen tulevaisuus siis riippuisi Pohjolan yhteydestä.

Sodan aikana kuin sen jälkeen pohjoismaiset ja suomalaiset arvot haluttiin nähdä yhtenä. Monika Janfeltin mukaan Norden-yhdistykset työskentelivät sen eteen, että Pohjolan kansojen kansallinen itseymmärrys sisältäisi myös pohjoismaisen ulottuvuuden. Siispä pohjoismainen identiteetti oli osa kansallista identiteettiä, eikä sen vastakohta.¹⁹⁵ Arvojen kautta suomalaiseen identiteettiin voitiin lisätä pohjoismainen ulottuvuus, jonka myötä pohjoismaisuus olisi automaattisesti osa kansallista identiteettiä. Jos suomalaiset luopuisivat pohjoismaisista arvoista, samalla he luopuisivat omasta identiteetistään.

1940-luvun lopulla pohjoismaisia arvoja haluttiin korostaa juuri Neuvostoliiton arvomaailmaa vastaan. Pelko, että Suomi joutuisi lopullisesti Neuvostoliiton alle, oli läsnä. Erityisesti suomenruotsalaisilla oli tähän liittyviä pelkoja sotien jälkeen, koska heille kommunistinen Suomi olisi ollut uhka heidän olemassaolollensa. Kielioikeudet olisi saattaneet poistua ja heidän vahvat suhteensa länteen olisi katkaistu.¹⁹⁶ Lopulta sodan jälkeen tilanne ei ollut näin paha, mutta silti pohjoismaista yhteyttä kenties pidettiin elintärkeänä suomenruotsalaisten kulttuurin ja kielen säilymiselle.

K.-A. Fagerholm noustua Pohjola-Nordenin varapuheenjohtajaksi vuoden 1946 alusta korosti hän Porin Pohjola-Nordenin vuosikokouksessa pitämässään puheessa pohjoismaista demokratiaa, ja kuinka pohjoismainen henki oli pidettävä yllä. Fagerholm

¹⁹³ ”Pohjola-Nordenin kansanjuhla” *Pohjola* 1–2/1945.

¹⁹⁴ Bruno Suviranta ”Pohjoismaisia realiteetteja”, *Pohjola* 3/1948.

¹⁹⁵ Janfelt 2005, 109.

¹⁹⁶ Meinander 2017, 134.

korosti pohjoismaisen demokratian sisältävän sanan-, kokoontumis- ja yksilön vapaudet, kuten myös vastuut. Hitlerin valtakunnan hän puolestaan näki vastakohtana Pohjolan vapauksille ja demokratialle. Fagerholm myönsi myös, että kommunistien toiminnan kieltäminen oli väärin ja vastoin näitä demokraattisia arvoja.¹⁹⁷

Demokratian korostaminen osaltaan sitoi Suomea muihin Pohjoismaihin, mutta osaltaan myös toi esille sen, että ei haluttu alistua Neuvostoliiton valtaan. Neuvostoliiton vaikutusvalta Suomessa oli merkittävä sodan jälkeen, jolloin myöskään suora kritiikki ei kannattanut, jotta Pohjola-Nordenia ei nähtäisi Neuvostoliiton vastaisena järjestönä. Kuitenkin pelättiin Neuvostoliiton vaikutusta Suomen itsemääräämisoikeuteen ja arvopohjaan, joka nähtiin vahvasti olevan yhtä muun Pohjolan kanssa. Maiden suvereenisuus oli pohjoismaisen yhteistyön pohjana, jolloin Neuvostoliiton haastaessa sitä, vaikeutui myös Suomen pohjoismainen yhteistyö.

Fagerholm painotti valtion olevan kansalaisia varten, ei toisinpäin. Hän vastusti ajatusta, jossa diktaattori johtaisi valtiota ja kansalaisilla ei ollut merkitystä. Vapaus oli tärkein arvo, jolloin myös pohjoismainen aate oli antinatsistinen. Fagerholmin mielestä pohjoismaisten arvojen vastakohtina olivat viha, väkivalta ja eripuraisuus. Haluttiin myös erottaa Hitlerin ajatus pohjoismaisesta kulttuurista erilleen, koska siihen ei ollut sisältynyt kulttuuriyhteyden perintöä, joka Pohjoismailla oli.¹⁹⁸ Sodan jälkeen sodan aikaista Saksaa voitiin vapaasti kritisoida ja luoda siitä vastakohta pohjoismaiselle kehitykselle. Osa kritiikistä voidaan myös nähdä menneen Neuvostoliiton suuntaan, mutta se tuotiin esille juuri Saksan kautta.

Muidenkin asioiden kohdalla tuotiin esille, mitä Norden-yhdistykset eivät olleet. Ruotsin Norden-yhdistyksen Tukholman osaston puheenjohtaja korosti vuonna 1946, että he eivät olleet mitään salaseuroja tai heillä eivät yrittäneet nostaa itseään toisiaan paremmaksi, kuten rotuopissa. Sen sijaan heillä oli halu olla yhteydessä toisiin, työskennellä Pohjolassa yhdessä paremman maailman puolesta ja kansainvälinen yhteistyö oli automaatio Pohjolalle.¹⁹⁹

Rotuoppi oli toiseen maailmansotaan asti saanut paljon kannatusta myös Pohjoismaissa ja sillä oli esimerkiksi perusteltu Skandinavian kansojen yhteenkuuluvuutta. *Pohjolassa*

¹⁹⁷ ”K.-A. Fagerholm valittiin kuluvan vuoden alusta järjestömme varapuheenjohtajaksi”, *Pohjola* 2/1946.

¹⁹⁸ Ibidem; Bruno Suviranta ”Pohjoismaisia realiteetteja” *Pohjola* 3/1948.

¹⁹⁹ ”Pohjola ja muu maailma”, *Pohjola* 2/1946.

rotuoppia ei juurikaan tuotu esille, mihin syynä voi olla, että rotuajattelussa suomalaiset oli usein nähty heikompana rotuna. Aihetta ei suoraan tuotu *Pohjolan* sivuilla esille, mutta rotuajattelusta voidaan löytää maininta, kun lehdessä käsiteltiin vuonna 1946 Ruotsin Norden-yhdistyksen julkaisemaa kirjaa *Nordisk samhörighet en realitet*. Kirjan sisällöstä mainittiin professori Nils Ahnlundin teksti, jossa hän kuvasi Skandinavian kansojen menneisyyden, rodun, kielin ja yhteiskuntarakenteiden tukevan yhteisajatusta. Sen sijaan hänen mielestensä suomalaisen rodun erilaisuus ei kuitenkaan vaikuttanut pohjoismaiseen yhteyteen, vaan Suomi oli ennen kaikkea osa Pohjolaa korkean henkisen kulttuurin ja historian yhtenäisyyden kautta.²⁰⁰

Kirjan esittelyssä kerrotaan Ahnlundin torjuneen harhakäsityksen suomalaisten mongolialaisesta rodusta, mutta esittelytekstistä saa silti sen kuvan, että Ahnlund ei pidä suomalaisia samarotuisina muiden pohjoismaalaisten kanssa, vaan juuri kulttuurinen yhteys liitti Suomen osaksi Pohjolaa. Rotuajattelu ei siis hävinnyt Pohjolasta heti sodan jälkeen, vaan se pysyi ainakin osittain läsnä ajattelussa. Suomalaisten arvottaminen alempirotuisiksi verrattuna muihin pohjoismaalaisiin oli vahvistamassa käsitystä, että suomalaisten tuli muuta kautta todistaa olevansa osa Pohjolaa ja länsimaita. Pohjoismaisen aatteen kautta haluttiin mahdollisesti vahvistaa tätä riittävyden tunnetta ja osuutta länsimaisessa yhteisössä.

Rodun ja arvottamisen teemaan liittyen *Nordisk samhörighet en realitet* -kirjasta tuotiin *Pohjolassa* esille ruotsalaisen maatieteen professorin Hans W:son Ahlmanin arvio, kuinka ”Pohjoismaita pohjoisempana ei valkoista rotua tavata, eikä samoilla leveysasteilla missään muualla asusta korkeamman kulttuurin edustajia”.²⁰¹ Tässä tulee taas esille pohjoismaalaisten korkean henkisen tason korostaminen. Pohjoismaalaiset identifioituivat hyvin vahvasti eurooppalaiseen ja länsimaiseen kontekstiin, kun puhuttiin korkean kulttuurin tasosta. Pohjoismaita ei haluttu sijainnin myötä liittää muihin pohjoisiin alueisiin, joissa ei nähty niin korkeaa sivistystä.

Tekstissä ei tuoda esille, mitkä nämä ei-valkoiset rodut olivat, jotka Pohjoismaiden pohjoispuolella asuivat, ja nähtiinkö Pohjoismaiden pohjoispuolella edes asuvan ketään, joka ei ollut pohjoismaalainen. Mikäli tässä on kuitenkin nähty olevan pohjoismaalaisten ulkopuolisia henkilöitä, niin voisi arvioida niiden viittaavan esimerkiksi saamelaisiin ja

²⁰⁰ Anders Collin ”Pohjoismaisesta yhteenkuuluvuudesta”, *Pohjola* 3/1946.

²⁰¹ Ibidem

inuiitteihin. Tämä osaltaan sopisi siihen kuvaan, että eri Pohjoismaat näkivät saamelaiset alempiarvoisina ja pyrkivät sulauttamaan saamelaisia muuhun väestöön 1900-luvulla. Saamelaisia ei mainita mitenkään *Pohjola*-lehdessä käsittelemäni aikana, jolloin tätä on vaikea arvioida. Grönlannin suhteen alue nähtiin kyllä kuuluvan Pohjolaan Tanskan alaisuudessa, mutta omana kansana heitä ei suuremmin nostettu esille. Voiko siis olla, että sodan jälkeisinä vuosina Pohjolan valtioiden sisällä tiettyjä kansalaisia ei nähty kuuluvan pohjoismaiseen yhteyteen?

Vielä myöhemmin 1950-luvun puolella rotuaspektin pystyy löytämään Pohjolan sivuilta, kun puhuttiin pohjoismaisia kansoja yhdistävistä asioista.²⁰² Tässä on kuitenkin huomioitava, että rotu käsitteenä muutti myös merkitystään, ja samanlaista erotusta suomalaisten ja muiden pohjoismaalaisten välillä ei myöhemmin juurikaan tehty. Laajemmassa mittakaavassa suomalaiset olivat vahvasti muiden pohjoismaalaisten kaltaisia.

1940-luvun loppupuolella pohjoismaisuus edusti Suomessa ennen kaikkea yhteyksien pitämistä muuhun Pohjolaan ja sitä kautta länteen. Neuvostoliiton aiheuttama pelko rajoitti suomalaisten pohjoismaista yhteistyötä, mutta yhteys Pohjolaan nähtiin sen verran tärkeänä, että yhteistyötä ja yhteyksistä haluttiin pitää kiinni. Suomi halusi tulla nähdyksi osana Pohjolaa ja olla osaltaan edistämässä rauhaa polarisoituneessa maailmassa.

²⁰² Ks. [Yrjö Niiniluoto] ”Yhtynyt Pohjola” *Pohjola* 1/1955.

3. UUSIA TUULIA POHJOLASSA

1950-luvulle tultaessa Pohjola-Nordenin kasvu alkoi tasaantumaan, niin kuin tilanne Pohjolassa. Kuitenkin sodan jälkeen Pohjolaa määriteltiin uudelleen, kun itsehallintoalueet saivat uusia oikeuksia. Lisäksi kansainvälisen rauhan edistäminen nosti Pohjoismaiden roolia kansainvälisesti. Kansainvälinen polarisoituminen näkyi myös pohjoismaisen yhteistyön teemoissa ja mahdollisuuksissa. Kuitenkin kansan kuin valtionkin tasolla yhteistyöhalua oli ja vuonna 1952 perustettiin Pohjoismaiden neuvosto, joka oli yhteistyöelin pohjoismaisten eduskuntien välillä. Neuvostoliiton merkitys Suomen ulkopoliittikkaan vaikutti siihen, että Suomi liittyi muiden Pohjoismaiden joukkoon Pohjoismaiden neuvostoon vasta vuonna 1955.²⁰³

Tässä pääluvussa tulen keskittymään vuosien 1950–1956 tapahtumiin, kehitykseen ja aatemaailmaan. Vuonna 1950 Pohjola-Norden sai uudeksi puheenjohtajaksi K.-A. Fagerholmin, joka osaltaan tuli johtamaan yhdistystä seuraavat 16 vuotta samalla, kun toimi Suomessa politiikan huipulla. Kuitenkin joistakin teemoista otan huomioon myös 1940-luvun kehityksen tämän pääluvun alla. Kun edellisessä pääluvussa painopiste oli Suomen sisällä, niin tässä pääluvussa nousee yhteispohjoismaiset linjat ja suhteet vahvemmin esille.

3.1 Laajeneva Pohjola

Sodan jälkeen oli selvää, että Pohjolassa oli viisi itsenäistä valtiota. Seuraavaksi pohdinnat siirtyivät alueisiin, jotka tavoittelivat itsehallintoa. Ahvenanmaa oli jo 1920-luvulla saanut itsehallintolain, mutta se uudistettiin 1940- ja 1950-lukujen vaiheessa, ja vuoden 1952 alusta alkaen uusi itsehallintolaki oli voimassa.²⁰⁴ Ahvenanmaalla maakuntapäivät olivat poliittisena elimenä kokoontuneet ensimmäisen kerran jo vuonna 1922 ja oman lipun Ahvenanmaa sai vuonna 1954.²⁰⁵ *Pohjolassa* ei kuitenkaan nostettu esille, miten Pohjola-Norden tai muut pohjoismaisen yhteistyön toimijat ajattelivat Ahvenanmaasta. Sama linja siitä, että Ahvenanmaata ei nostettu esille, jatkui siis sodankin jälkeen. Ahvenanmaalaisten ei selvästikään nähty kehittyneen omaksi kansaksi,

²⁰³ Hentilä & Krötzel & Pulma 2002, 270–278.

²⁰⁴ Meinander 2017, 193–194.

²⁰⁵ Meinander 2017, 189–194.

kuten esimerkiksi islantilaisten tai färsaarelaisten, jolloin heille ei ollut tarvetta perustaa omaa Norden-yhdistystäkään²⁰⁶. *Pohjolassa* ei tullut myöskään esille, että Ahvenanmaalla olisi ollut halua omalle yhdistykselle. Ahvenanmaa oli kuitenkin ollut aktiivisissa yhteyksissä niin Suomen kuin Ruotsin kanssa koko ajan, eikä yhteys ollut katkennut samalla tavalla kuten Färsearilla tai Grönlannissa. Suomalaisten silmissä Ahvenanmaa mahdollisesti nähtiin vain yhtenä maakuntana muiden ohella, vaikka sillä olikin itsehallinto.

Färsearilla oli sodan jälkeen halua saada itsehallinto, mitä oli vahvistanut Färsearten ja Tanskan yhteyksien katkeaminen sodan aikana.²⁰⁷ Vuonna 1948 Färsearet sai itsehallinnon, josta myös *Pohjola*-lehdessä kirjoitettiin, tosin melkein vuosi tapahtuneen jälkeen. Voidaan siis arvioida, että Färsearet ei ollut niin keskeinen osa pohjoismaista yhteistyötä Suomesta katsottuna. Lehdessä julkaistiin vuonna 1949 Ejnar Fors Bergströmin teksti, jonka mukaan färsaarelaiset nähtiin kansana muiden pohjoismaisten kansojen rinnalla. Färsearten ainutlaatuisuutta Tanskan alla perusteltiin muun muassa kielellisen, sivistyksellisen ja taloudellisen kehityksen kautta. Tämän ohella toki maantieteellinen välimatka oli vahvistanut tätä eroavuutta Tanskaan ja esimerkiksi toisen maailmansodan aikana yhteydet olivat poikki.²⁰⁸

Vaikka Ahvenanmaa ja Färsearet olivat hallinnollisesti melko itsenäisiä kokonaisuuksia, niin toisen nähtiin olevan oma kansa ja toisen taas vain osa kokonaisuutta. Suomessa kansa oli ennen sotaa nähty vahvemmin kaksiosaisena, suomenkielisinä ja ruotsinkielisinä. Sodan myötä tätä eroa ei haluttu korostaa enemmän, vaan kansa haluttiin nähdä yhtenä. Puolestaan Tanskalla oli pitkään ollut Atlantin alueet (Islanti, Färsearet ja Grönlanti) hallussa, joiden ihmiset puhuivat omia kieliä, ja kulttuureissa oli omalaatuisuutta verrattuna manner-Tanskaan.

Itsehallinto Färsearilla mahdollisti saariryhmälle laajemman pohjoismaisen yhteistyön. Vuonna 1951 Färsearille perustettiin itsenäinen Norden-yhdistys ruotsalaisten ja tanskalaisten vaikutuksesta, ja yhdistys keskittyi erityisesti pohjoismaiseen yhteistyöhön kulttuurin alalla.²⁰⁹ Färsearten yhdistys perustettiin siis muiden kansalaisten aloituksesta,

²⁰⁶ Ahvenanmaalle Norden-yhdistys perustettiin vuonna 1970. Ahvenanmaalaisille oli selvää, että heidän yhdistyksensä oli itsenäinen muiden sisarjärjestöjen kanssa, mutta *Pohjola*-Nordenin puolella oli ollut ajatus, että uusi yhdistys olisi ollut *Pohjola*-Nordenin alla. Kuitenkin aloite itsenäisestä yhdistyksestä Ahvenanmaalle lähti *Pohjola*-Nordenilta. Andersson 1991, 70.

²⁰⁷ Hentilä & Kröztel & Pulma 2002, 269.

²⁰⁸ Ejnar Fors Bergström "Färsearelaiset ovat pohjoismainen kansa muiden rinnalla" *Pohjola* 3/1949.

²⁰⁹ Wählin 1994, 51.

kuten Islannissakin oli aikanaan käynyt. Färsaarien suunnalta oli kuitenkin ollut kiinnostusta tulla mukaan toimintaan jo 1930-luvulla, mutta se ei ollut edennyt.²¹⁰ Sodan jälkeen Norden-yhdistysten silmissä Färsaarilla oli itsenäisempi rooli oma yhdistyksen myötä. Samaa ei voi sanoa Grönlannista, joka kuitenkin vuonna 1950 sai samankaltaisen hallinnon kuin Färsaaret.²¹¹

Pohjolassa ei suuremmin tuotu Grönlantia esille, mitä osaltaan selittää sekä Grönlannin kaukainen sijainti että Norden-yhdistyksen puuttuminen sieltä. Jos otetaan huomioon rotuajattelun olleen läsnä vielä sodan jälkeenkin, niin grönlantilaiset ovat mahdollisesti nähty eroavan muista pohjoismaalaisista, eikä välttämättä jakavan täysin samaa pohjoismaista perintöä. Asiaa ei kuitenkaan käsitelty lehdessä, eikä siellä selvästi määritellä, ketkä kaikki kuuluvat yhteisen perinnön ja arvopohjan piiriin, niin mitään selvää lopputulosta aiheesta ei tämän lähdepohjan kautta saa.

Suomessa Färsaarten oma Norden-yhdistys ja kuudes sisarjärjestö otettiin lämmöllä vastaan ja toivotettiin mukaan pohjoismaisen yhteistyön piiriin.²¹² Tämän jälkeen *Pohjolassa* oli juttuja Färsaarista, joten lehdessä selvästikin haluttiin avata Färsaaria, jotka osiltaan oli otettu mukaan pohjoismaisten veljeskansojen joukkoon.²¹³ Färsaarten mukaan tultua Norden-yhdistysten toimintaan, lehdessä korostettiin kuinka uusi järjestö ”muodostaa kuudennen ja sekä viimeisen renkaan sisarketjussa”.²¹⁴ Eli tämän pohjalta Ahvenanmaata tai Grönlantia ei nähty itsenäisiä sisaruksina Norden-yhdistysten perheessä. Kuitenkaan Färsaarten merkitys ei ollut merkittävä valtiollisella tasolla, koska esimerkiksi Suomen tultua osaksi Pohjoismaiden neuvostoon, nähtiin veljespiirin olevan täysinäinen.²¹⁵ Eli valtioiden välisessä yhteistyössä itsehallintoalueita ja niiden asukkaita ei nähty saman arvoisina suvereenien valtioiden vierellä.

Kansojen määrittelyn ohella *Pohjolassa* tuotiin esille Pohjolan rajoja. Vuonna 1956 Färsaaria käsittelevän tekstin otsikossa Färsaaret kuvattiin olevan ”Pohjolan etuvartio lännessä”.²¹⁶ Tässä ei ehkä otsikko ole kaikkien todenmukaisin sen suhteen, että Islanti sijaitsee Färsaaria lännempänä puhumattakaan Grönlannista, jota tosin ei samanlaisessa merkityksessä nähty. Tällaisilla ilmauksilla haluttiin kuitenkin luoda kuva, kuinka

²¹⁰ Janfelt 2005, 127.

²¹¹ Virallisesti Grönlanti sai itsehallinnon vasta 1979. Hentilä & Krötzl & Pulma 2002, 269, 361.

²¹² ”Norden-yhdistys Färsaarille” *Pohjola* 1/1952.

²¹³ Ilmo Hela ”Färsaarten maantieteestä” *Pohjola* 4/1952.

²¹⁴ K.-A. Fagerholm ”Hyvä edustajainkokous” *Pohjola* 3/1952.

²¹⁵ ”Suomen mukaantulo ja keskustelu tulliliitosta” *Pohjola* 1/1956.

²¹⁶ Birger Olsson ”Färsaaret Pohjolan etuvartio lännessä” *Pohjola* 1/1956.

Färsaaret oli yhtä muiden Pohjoismaiden kanssa kansojen tasolla ja jakoi saman perinnön ja arvot kuin muu Pohjola. Pohjolan alueilta löytyy monia saaria, joilla on historian aikana ollut erilaisia rooleja, joten on hyvin mielenkiintoista, kuinka juuri Färsaaret nousivat ainutlaatuisemmaksi ja se nostettiin muiden Pohjoismaiden rinnalle Norden-yhdistysten kontekstissa.

Jos Färsaaria kuvattiin Pohjolan länsivartioksi, niin Tanskan suunnalla Etelä-Schleswig oli Pohjolan rajamaa. J. O. Tallqvistin selostus avasi alueen tilannetta, mutta *Pohjolassa* ei haluttu ottaa kantaa Etelä-Schleswigin kysymykseen niin kauan kuin Tanskassa oltiin aiheesta erimielisiä. Tallqvist kuitenkin lopetti selostuksensa sanomalla: ”Sillä Pohjola henkisenä käsitteenä, Pohjola kulttuuripiirinä ei lopu Tanskan eteläiseen rajaan – Pohjola ulottuu aina Ejderiin saakka.” Tanskan etelärajalla ihmiset taas nähtiin kuuluvan osaksi pohjoismaista yhteyttä.

Vuonna 1950 lehdessä julkaistiin tanskalaisen Stella Kornerupin kirjoittama teksti, jossa käsiteltiin Pohjolan kansoja ja kieliä. Hänen mukaansa Pohjolassa oli seitsemän kansanryhmää viiden valtakunnan alueilla: suomalaiset, ruotsalaiset, norjalaiset, tanskalaiset, islantilaiset, färsaarelaiset ja grönlantilaiset. Tämän pohjalta oli olemassa myös seitsemän pääkieltä sekä kaikki murteet niiden ohella. Oli myös olemassa 6 pohjoismaista lippua, jonka pohjalta kirjoittaja näki, että liputuksissa kaikkien pohjoismaisten lippujen pitäisi olla mukana. Pohjolan seitsemällä kansalla oli Kornerupin mukaan paljon yhteistä pohjaa.²¹⁷

Tässä färsaarelaiset ja grönlantilaiset nostetaan viiden muun pohjoismaisen kansan ohelle erityisesti kielellisen erotuksen kautta. Kuten mainitsin, niin muuten *Pohjolassa* grönlantilaisia ei juuri nostettu muiden kansojen ohelle, mutta eron selitteenä voi olla kirjoittajan tanskalaisuus. Tanskalaisten kuin mahdollisesti muidenkin näkökulmasta grönlantilaiset ja färsaarelaiset erosivat muusta Tanskan kansasta, jolloin ne erotettiin selvemmin toisistaan. Grönlanti nähtiin osana Pohjolan alueita, mutta taas yhteistyön kannalta sillä ei juurikaan ollut roolia. Färsaaret puolestaan olivat aktiivisempia, mutta heidän pohjoismainen yhteistyönsä jäi enemmän kansojen väliseen epäviralliseen yhteistyöhön, eikä ylettänyt valtioiden väliseen viralliseen yhteistyöhön.

Tässä tulee hyvin esille, kuinka Norden-yhdistysten yhteistyössä kansat korostuivat valtioiden sijaan. Tosin valtiot loivat alun perin ne raamit, joiden sisällä yhdistyksetkin

²¹⁷ Stella Kornerup ”Pohjolan kielet etäännyvät toisistaan nopeasti” *Pohjola* 1/1950.

tekivät yhteistyötä. Färsaaret on tässä tapauksessa ainutlaatuisempi tapaus, koska se oli sodan jälkeen ainoa alue, jolla oli oma Norden-yhdistys, mutta se ei ollut itsenäinen maa. Norden-yhdistysten alla on siis aina tehty yhteistyötä valtioiden tai kansojen välillä, ei yhteispohjoismaisen järjestön alla. Tämä pohjautuu Norden-yhdistysten perustamisaikaan, jolloin suunniteltiin yhteispohjoismaista järjestöä, joka kattaisi kaikki pohjoismaalaiset kansallisista rajoista välittämättä. Kuitenkaan norjalaiset eivät halunneet yhteistä järjestöä, vaan kansalliset järjestöt, jotka tekisivät yhteistyötä.²¹⁸ Norjalaisten toive toteutui, kun lopulta päädyttiin perustamaan kuhunkin Skandinavian maahan omat Norden-yhdistykset vuonna 1919.

Niin virallisen kuin epävirallisen pohjoismaisen yhteistyön pohjana on siis ollut yksittäiset valtiot ja niiden edustajat. Uffe Østergårdin mukaan kansallisten rajojen ylittävän yhteistyön pohjana on mukana olevien maiden rikkomaton suvereenisuus. Sitä myötä esimerkiksi Pohjoismaiden neuvosto ei ole hallitus, vaan täydennys kansallisiin parlamentteihin. Østergård korostaa, että kansallisvaltiot ovat ne muodostelmat, joiden läpi pohjoismainen identiteetti tuo itseään esiin.²¹⁹ Tämä rajoittuneisuus ja maiden suvereenisuuden kunnioittaminen tulee hyvin esille myös 1940- ja 1950-lukujen toiminnassa.

Kuitenkin itsehallinnon omaava Färsaaret nähtiin Norden-yhdistyksien tasolla riittävän suvereenina. Toisaalta pohjoismaisen yhteistyön oli tarkoitus lähentää pohjoismaisia kansoja, eikä erottaa niitä. Kuitenkin erityisesti virallisella ja myös epävirallisella tasolla edustajat olivat aina jonkin maan edustajia ensi sijassa, eivätkä esimerkiksi vain pohjoismaalaisia. Henrik Stenius on esitellyt kansainvälisen yhteistyön kannalta ”olympialaisten periaatteen”, jossa yksilön on edustettava kansakuntaa, jotta voi ottaa osaa kansainväliseen yhteistyöhön.²²⁰ Pohjoismaisten kansojen välinen yhteistyö voidaan nähdä mukailevan tätä ajatusta. Myös Norden-yhdistysten toiminnassa yksilö oli ennen kaikkea jonkin kansallisen yhdistyksen jäsen ja edustaja, minkä kautta hän teki kansojen välistä yhteistyötä.

Pohjoismaisen yhteistyön alla erityisesti Norden-yhdistysten toiminnassa vertauksen perheeseen tai veljeyteen ovat olleet hyvin yleisiä. Janfelt on nähnyt Norden-yhdistysten

²¹⁸ Hansen 1994b, 117–118.

²¹⁹ Østergård 1997, 45–46.

²²⁰ Haggrén & Stenius, 2005, 82.

retoriikassa veljeyden korostavan maiden ja yhdistysten tasa-arvoa niiden välillä.²²¹ *Pohjolassa* Veikko Koskinen vertasi Pohjoismaita perheeseen ennen kaikkea yhteenkuuluvuuden myötä. Koskisen mukaan Pohjolan kansojen yhteenkuuluvuus antoi tukea ja voimaa vaikeina aikoina perheen tavoin, ja jos heidät erotettaisiin, toisi se tuskaa. Vaikka välillä olisi veljesten välillä kinaa, esittäydittäisiin aina yhtenä rintama ulospäin. Suomi oli saanut tukea ja pohjoismainen veljespiiri oli luontainen ympäristö Suomelle Koskisen näkemyksessä.²²²

Yhtenä mielenkiinnon kohteena veljeyskäsitteessä on käsitteen sukupuolettuneisuus. Janfelt selittää veljeyskäsitettä siltä pohjalta, että pohjoismaista yhteistyötä tehtiin ennen kaikkea miesten voimin alun perin Norden-yhdistyksissä. Hän tuo myös esille, että Norden-yhdistyksiä usein kutsuttiin veljesyhdistyksiksi (*bröderföreningarna*).²²³ Miesten aseman korostumisen voi huomata myös 1940- ja 1950-luvuilla, jolloin merkittävä osa toimijoista ja ennen kaikkea johtohenkilöt olivat miehiä. Toki myös naisia oli mukana jonkin verran, mutta melko vähän. Sen sijaan, että eri maiden yhdistyksistä olisi puhuttu veljesyhdistyksinä, niin *Pohjolassa* kuitenkin puhuttiin sisaryhdistyksistä.²²⁴ Myös lehden ruotsinkielisessä versiossa puhutaan samalla käsitteellä (*systerföreningar*), joten kyseessä ei ole ainakaan käännöksestä tulleet muutokset. Aiheesta ei ole muualla juurikaan kirjoitettu, jolloin on hieman epäselvää, miksi tällainen muutos on tapahtunut.

Veljeyskäsitteen kautta on kuitenkin kuvattu hyvin pohjoismaisen yhteistyön aspekteja ja suhteita maiden välillä. Sen myötä voi ymmärtää mailla olevan samanlainen tausta ja perintö, mutta kaikki ovat kuitenkin hieman omanlaisia. Kansat ovat melko tasa-arvoisia, mutta toisaalta osa maista ja kansoista ovat olleet pidempään olemassa. Pohjoismaat ovat ryhmä, jonka luona saa tukea ja jonka puoleen voi kääntyä vaikeissakin tilanteissa. Toisaalta se luo vahvan kuvan siitä, että kaikki eivät voi kuulua samaan perheeseen.

Mats Wickströmin mukaan veljeyskäsitteeseen ja pohjoismaiseen yhteenkuuluvuuteen yhdistyy kuva ulkopuolisista. Hänen mukaansa pohjoismainen yhteys osaltaan tarvitsi ja toisaalta myös vahvasti vastakohtaansa. Samalla kun pohjoismainen yhteenkuuluvuus toi Pohjoismaita yhteen, erotti se vahvasti pohjoismaalaiset ei-pohjoismaalaisista. Sodan

²²¹ Janfelt 2005, 38–40.

²²² Veikko Koskinen ”Ajatuksia pohjolan päivänä”, *Pohjola* 3/1951.

²²³ Janfelt 2005, 39.

²²⁴ Ks. esim. ”Norden-yhdistys Färsaarille” *Pohjola* 1/1952; ”Yhdistyksen uutiset” *Pohjola* 1/1944; Bruno Suviranta ”Norden-yhdistyksen toiminta ja päämäärät” *Pohjola* 2/1943.

jälkeen suomalaiset laskettiin mukaan skandinaavien kanssa, mutta samalla se rajasi pois muuta maailmaa.²²⁵ Vaikka sisäpiiriin laskettiin vain tietyt, ei se estänyt työskentelyä kansainvälisten asioiden puolesta.

Sodan jälkeen kansallisten rajojen ohella Pohjolasta pyrittiin muodostamaan omanlainen kokonaisuus polarisoituneeseen maailmaan. *Pohjolassa* tuotiin mielellään esiin konkreettisia esimerkkejä siitä, että Pohjola toimi esimerkkinä ja Pohjoismailla voisi olla positiivinen vaikutus myös muiden maiden yhteistyöhön. Painopiste kansainvälisen esimerkin antamisessa oli vahvistunut enemmän epäpoliittiselle puolelle, kun suhteita idän kanssa ei haluttu riskeerata. Niinpä pohjoismainen yhteistyö haluttiin nähdä esikuvana muulle maailmalle toimivasta yhteistyöstä käytännön tasolla.²²⁶ Norden-yhdistykset olivat perustettu alun perin ensimmäisen maailmansodan jälkeen edistämään rauhaa, ja tätä haluttiin myös nostaa toisen maailmansodan jälkeen. Norjan Norden-yhdistyksen historiaa tutkineen Svein Olav Hansenin mukaan Norden-yhdistysten ajatuksena rauhan edistämiseksi oli tunnettavuuden ja ystävyyden kautta muodostunut yhteispohjoismainen identiteetti, joka osaltaan vähensi vihamielisyyttä kansojen välillä.²²⁷

Esimerkillään Pohjoismaat voisivat siis edistää rauhaa myös kansainvälisesti ja *Pohjolassa* tuotiinkin esille, että Norden-yhdistyksiä oli ehdotettu Nobelin rauhanpalkinnon saajaksi ystäväkuntaliikkeen toiminnasta.²²⁸ Myöhemmin 1950-luvulla tuotiin esiin, kuinka Unesco oli kiinnostunut Norden-yhdistysten historialautakuntien toiminnasta.²²⁹ Mats Wickström onkin tuonut esiin, että sodan jälkeisessä nordismissa käsitys pohjoismaisesta ylemmyydestä oli keskeisessä osassa. Hänen mukaansa sodan jälkeinen kehitys nosti esille Pohjola ainutlaatuisena alueena demokratiassa, yhteistyössä, menestyksessä, tasa-arvossa ja oikeudenmukaisuudessa, mikä toimisi esimerkkinä muulle maailmalle.²³⁰

Eduskunnan puhemies V. J. Sukselainen lausui vuoden 1956 Pohjolan päivään liittyen, kuinka Suomen roolin ennen kaikkea oli rauhan edistäjänä maailmassa. Hän korosti Pohjoismaiden olevan erillinen, suurvaltojen ryhmittäytymisestä riippumaton

²²⁵ Wickström 2017, 684–688.

²²⁶ J. O. Tallqvist ”Pohjoismaisia päiviä Tukholmassa” *Pohjola* 4/1951.

²²⁷ Hansen 1994, 144.

²²⁸ Veikko Koskinen ”Ystäväkuntaliikkeen merkitys” *Pohjola* 1/1950.

²²⁹ ”Pohjoismaat esimerkkinä muulle maailmalle” *Pohjola* 1/1956.

²³⁰ Wickström 2017, 684–688.

kokonaisuus, joka pyrkii tasoittamaan kansainvälistä jännitystä. Pieninä valtioina Pohjoismaat olivat edelläkävijöitä rauhan ja kansainvälisen yhteisymmärryksen edistäjinä.²³¹ Sukselainen halusi antaa kuvan, että Suomi oli osa Pohjolaa, joka oli neutraali ja rauhantekijä. Sama rauhanteema jatkui saman vuoden Pohjolan päivän juhlapuheessa, jossa Sukselainen toi taas esiin, kuinka Pohjola työskenteli rauhan ja kansainvälisen yhteisymmärryksen hyväksi kaikkien ryhmittymien ulkopuolella.²³² Tämä on sinänsä mielenkiintoista, koska tuohon mennessä Tanska, Norja ja Islanti olivat olleet jo useamman vuoden NATOn jäseniä. Tämä osaltaan rikkoo näkemystä siitä, että Pohjola olisi ollut yhtenäinen, ryhmittymien ulkopuolinen kokonaisuus.

Sukselainen korosti Pohjolan maiden välisten suhteiden ja yhteistyön olevan hyvä esimerkki rauhan edistämisestä. Pohjolassa ei ollut sodittu toisiaan vastaan 1800-luvun alun jälkeen, jolloin jos muukin maailma tekisi näin, olisi kansainvälinen kehitys merkittävää. Tältä pohjalta oli Pohjolalla jopa vastuu kansainvälisesti viedä sitä eteenpäin. Niinpä Pohjoismailla olisi Sukselaisen mukaan merkittävä tehtävä pyrkiä luomaan yhteisymmärrystä kansojen välille maailmassa, jossa epäluulot ja vastakkaisuus oli vahvana.²³³ Rauhan teemojen korostuminen pohjoismaisessa yhteistyössä sekä Norden-yhdistyksillä pohjautuu kylmän sodan tilanteisiin. Mihinkään tiettyihin konflikteihin ei otettu kantaa, mutta Pohjolan roolia esimerkkinä muulle maailmalle tuotiin vahvasti esille myös *Pohjolassa* 1950-luvulla.

Sukselainen halusi vielä korostaa Pohjolan päivän puheessaan, että pohjoismaisen yhteistyön pyrkimys ei ole minkään suljetun ryhmän luominen, vaan tavoitteena oli ”käytännössä opettaa koko maailmalle, että puheen rauhasta ja kansainvälisestä yhteisymmärryksestä ei tarvitse olla vain omantunnon rauhoittamista tai todellisten ajatusten peittämistä, vaan että tälläkin alalla on tuloksia saavutettavissa.” Siispä yhteistyön pohjalta on mahdollista saavuttaa jotain, josta on hyötyä Pohjolan ohella myös koko maailmalle.²³⁴ Kuten kuitenkin on tullut esille, niin ainakin jollain tasolla Pohjoismaat näkivät itsensä erityisenä alueena, jolla oli esimerkiksi yhteinen arvopohja ja yhteiskuntarakenne, joka erosi muista maista. Eli samaan aikaan Pohjola näyttäytyi

²³¹ Pohjoismaisen yhteistyön merkitys Suomelle” *Pohjola* 3/1956.

²³² ”Pohjolan päivää vietettiin viidessä Pohjoismaassa” *Pohjola* 4/1956.

²³³ Ibidem

²³⁴ Ibidem

ainutlaatuisena alueena muuhun maailmaan verrattuna, mutta toisaalta se halusi olla avoin ja viedä omaa sisältöä muihin maihin.

Monet tutkijat ovat tuoneet esille, kuinka pohjoismaisuudessa on korostunut paremmuus muuhun Eurooppaan ja kansainvälisestikin. Esimerkiksi Bo Stråth ja Øystein Sørensen sekä myös Uffe Østengård ovat tuoneet esille, kuinka Pohjolan määrittelyssä on korostettu Pohjoismaiden arvoja ja yhteiskuntarakenteita, jotka erosivat muusta Euroopasta.²³⁵ Østengårdin mukaan pohjoismainen poliittinen kulttuuri, sosiaaliset rakenteet ja mentaliteetti ovat eronneet selvästi muusta Euroopasta. Toisen maailmansodan jälkeen Pohjola on korostanut olevan rauhallinen, pieni ja sosiaalidemokraattinen verrattuna muulle Euroopalle, joka on ollut imperialistinen ja hyväksikäyttävä. Eli pohjoismaalaiset ovat pyrkineet ottamaan etäisyyttä eurooppalaisten toimiin hyväksikäyttää muuta maailmaa ja pyrkineet korjaamaan näiden muiden eurooppalaisten tekoja.²³⁶

Pohjoismaat pyrkivät luomaan kuvan neutraalista ja rauhaa edistävästä alueesta idän ja lännen välissä. Kuten Stråth ja Sørensen ovat tuoneet esille, oli pohjoismainen malli toisen maailmansodan jälkeinen ilmiö, joka muodostui keskitieksi läntisen demokraattisen kapitalismin ja Itä-Euroopan kommunismin välille. Pohjolan konstruktioita vahvisti ulkoapäin tuleva kiinnostus ja Pohjolan erityisasemaan laittaminen, mikä loi pohjoismaista identiteettiä.²³⁷

Kylmän sodan myötä Pohjola pyrki olemaan mahdollisimman avoin muuhun maailmaan ja edistää kansainvälistä rauhaa omien kokemustensa kautta. Pohjolan sisällä Norden-yhdistysten sanoma kansojen välisestä yhteistyöstä ja yhteenkuuluvuudesta korostui, kun Färsaaret otettiin muiden Pohjoismaiden rinnalle toimintaan. Se korosti myös sitä, että työtä tehtiin juuri kansojen välillä, eikä niinkään laajemmassa kokonaisuudessa ilman kansallisia raameja.

3.2 Poliittisen ja epäpoliittisen raja

Norden-yhdistykset eivät ole missään vaiheessa olleet osa virallista pohjoismaista yhteistyötä, jota valtiot ovat tehneet keskenään. Kuitenkin kuten Nils Andrén arvioi

²³⁵ Stråth & Sørensen 1997, 22; Østergård 1997, 25–26.

²³⁶ Østergård 1997, 25–26.

²³⁷ Stråth & Sørensen 1997, 20–21.

vuonna 1994, on Norden-yhdistysten toiminta-alue tukenut kulttuurillista yhteistyötä ja yhdistysten toiminta voidaan arvioida alusta alkaen olleen puolivirallista. Norden-yhdistysten perustaminen nähtiin poliittisesti tärkeäksi ja monet johtohahmot ovat olleet poliitikkoja. Norden-yhdistykset saivat valtionavusta toimintaansa kuin myös tekivät tiivistä yhteistyötä pohjoismaisen kulttuurikomission²³⁸ kanssa. Myös Pohjoismaiden neuvoston alkuaikoina Norden-yhdistyksillä oli oma roolinsa yhteistyössä.²³⁹

Poliittisuus on yksi mielenkiintoisista ulottuvuuksista, joista Pohjola-Nordenin toimintaa voi arvioida aikarajauksen sisällä. Niin Suomen sisäinen kuin ulkoinen politiikka tulee vaihtelevasti esille *Pohjolan* sivuilla. Sodan jälkeen Pohjolan aatteen kannattajat korostivat pohjoismaisen yhteistyön epäpoliittisuutta. Yhteistyötä haluttiin tiivistää, mutta vain epäpoliittisilla aloilla. Niin Suomessa kuin myös Norjassa oli toiveita, ettei Pohjolan yhteistyö olisi niin poliittista. Kuitenkin sodan aikana oli ollut haaveita poliittisesta yhteistyöstä ja jopa liittovaltiosta. Sodan jälkeen Suomi jäi erityisesti poliittisesta yhteistyöstä sivuun Neuvostoliiton vaikutusvallan myötä.

Sodan jälkeisenä aikana Pohjola-Norden pyrki vahvasti tuomaan esiin oman epäpoliittisuuden pitkälti ulkopoliittisien syiden takia. Sen ohella, että yhdistys kuvasi itseään puolueettomaksi, toi se esille vuonna 1952, että esimerkiksi sen keskushallituksessa olivat kaikki poliittiset mielipidesuunnat ja monet eri intressipiirit edustettuina.²⁴⁰ Neuvostoliitosta puhuttiin jonkin verran ja keskusteluissa korostui, että mitään idän suhteita riskeeraavaa ei saanut tehdä. Tämän ohella asiasta kirjoitettiin hieman kierrellen ilman, että Neuvostoliittoa mainittiin suoraan. Esimerkiksi Pohjola-Nordenin pääsihteerin Leo Ehrnroothin avatessa vuonna 1949 yhdistyksen haasteita, toi hän esille Suomen muuttuneen ulkopoliittisen tilanteen: ”Tosin on Suomen itsenäisyys tunnustettu eikä pohjoismaisen yhteistyön jatkumiselle ole esteitä, mutta ns. asiain luonteesta johtuu, että eräitä rajoituksia on otettava huomioon.”²⁴¹

Vaikka yhdistys korosti omaa puolueettomuuttaan, tuotiin esimerkiksi vuonna 1952 *Pohjolassa* esille tilanne *Kommunisti*-lehden kanssa. Pohjola-Norden näki tarpeelliseksi avata omaa toimintaansa, kun heidän mukaansa *Kommunisti*-lehti oli hyökännyt Norden-

²³⁸ Pohjoismainen kulttuurikomissio oli Pohjoismaiden opetusministeriöiden yhteinen kulttuurikysymyksiä käsittelevä elin. Ks. esim. ”Pohjoismainen kulttuurikomissio kokoontui” *Pohjola* 4/1948.

²³⁹ Andrén 1994, 215–216.

²⁴⁰ ”Pohjola-Norden r.y:n rakenne” *Pohjola* 2/1952.

²⁴¹ Leo Ehrnrooth ”Katsaus Pohjola-Norden yhdistyksen 25-vuotiseen toimintaan” *Pohjola* 4/1949.

yhdistyksiä vastaan. *Pohjolassa* myös avattiin, millaisia syytöksiä heitä vastaan oli asetettu. Syytösten mukaan Suomessa neuvostovihamielinen porvaristo oli saanut Norden-liikkeen osaksi heidän juoniansa. Lisäksi heidän mukaansa liike oli eliitin hallussa, eikä tavallisella talonpojalla ollut mitään osuutta Norden-liikkeen politiikassa. ”Norden-liike on perustettu suurpääoman omistajien toimesta, joten sen periaatteena on jo alunpitäen ollut vain porvaristolle ominainen nationalismin periaate, millä ei voi olla kansojen välisen veljeyden ja rauhanomaisen rakentavan työn kanssa mitään tekemistä.”²⁴²

Tämän ohella kuvataan, kuinka *Kommunisti*-lehdessä arvioitiin Pohjola-Nordenin muuttuneen ”suomenruotsalaisten aristokraattien ahtaasta seurasta - - suomalaisen nationalistien temmelyskentäksi”. Alkuperäisen kirjoittajan mukaan Suomen ja Ruotsin suuromistajapiirit olivat neuvostovastaisia, ja Pohjola-Norden nationalistinen ja sotaa lietsova. Näihin syytöksiin *Pohjolan* vastaava toimittaja Veikko Koskinen näki tarpeen vastata. Koskinen korosti, kuinka Pohjola-Norden oli ”täysin epäpoliittinen yhdistys”, minkä ohella maan puolueet olivat tunnistaneeet tämän. Lisäksi hän esitti puolustuksena sen, kuinka Pohjola-Norden oli ollut sovittelevassa roolissa kieliriitojen aikana, ja kuinka sodan aikana järjestön kautta Suomi oli saanut apua muista Pohjoismaista. Koskinen vetosi tekstissä myös lukijoihin ja kehotti liittymään vahvemmin Pohjola-Nordenin toimintaan vastustaakseen tällaista mustamaalausta.²⁴³

Pohjoismaiden ja Neuvostoliiton tietynlainen vastakkainasettelu oli kuitenkin läsnä myös *Pohjolassa*, vaikka siitä pyrittiin pitämään matalaa profiilia. Henrik Meinander on nostanut suomenruotsalaisuuden historiaa käsitelleessä teoksessa esille, kuinka Pohjola-Nordenin paikallisosastoista tuli tärkeä vastavoima Suomi-Neuvostoliitto-seuran toiminnalle. Hän myös nostaa esille, että Pohjoismaat nähtiin turvallisena viitekehyyksenä muilta osin aatteellisesti ja sotilaallisesti kahtia jakautuneessa Euroopassa. Pohjola-Nordenia myös arvostettiin paljon sodan aikana ja sen seurauksista kärsineessä eristyneessä Suomessa.²⁴⁴

On mielenkiintoista, että Koskinen korosti Pohjola-Nordenin olevan täysin epäpoliittinen yhdistys, vaikka iso osa yhdistyksen hallituksesta olivat vaikuttavia henkilöitä yhteiskunnassa ja politiikassa. Tämän ohella yhdistys teki edunvalvontaa ja erilaisia

²⁴² Veikko Koskinen ”Outoa journalistiikkaa” *Pohjola* 4/1952.

²⁴³ Ibidem

²⁴⁴ Meinander 2017, 150–151.

kannanottoja helpottaakseen pohjoismaista yhteistyötä ja pohjoismaalaisten kanssakäyntiä. Toki sisäpoliittisia teemoja tai puoluepoliittisia eroja ei tuotu ainakaan *Pohjolassa* esille. Epäpoliittisuudella onkin luultavasti viitattu siihen, että yhdistys ei ottanut kantaa Suomen sisäisiin poliittisiin kysymyksiin, joihin puolueilla oli erinäisiä näkemyksiä. Yhdistyksen hallituksessa istui monen puoluekannan omaavia henkilöitä, jolloin yhdistyksen tuli löytää konsensus eri toimijoiden välillä. Pohjola-Norden oli paikka, jossa eri taustaiset toimijat tekivät yhteistyötä pohjoismaisten teemojen parissa.

Poliittiset realiteetit sodan jälkeen olivat muuttaneet esimerkiksi oikeistopoliittikkojen suhtautumista pohjoismaiseen yhteistyöhön. Peter Stadius kuvaa nordismin yhdistäneen ihmisiä yli puoluerajojen kylmän sodan ihan uudella tavalla kuin aiempina vuosikymmeninä. Sodan aikana saksaystävälliset eivät olleet lainkaan arvostaneet pohjoismaista yhteistyötä, mutta heistä oli tullut pohjoismaisuuden kannattajia, kun Pohjola nähtiin Suomelle ikkuna länteen kylmän sodan aikana.²⁴⁵ Pohjola-Norden keräsi toimijoita ympäri puoluekenttää, jolloin jos yhteistä poliittista näkemystä olisi haluttu luoda, olisi se ollut luultavasti melko haastavaa.

Pohjolassa kerrottiin vuonna 1950, kun Karl-August Fagerholm valittiin Pohjola-Nordenin uudeksi puheenjohtajaksi, että hän oli ennen valintaansa pohtinut voiko aktiivipoliitikko olla yhdistyksen puheenjohtaja. Fagerholm kuitenkin painotti, että Pohjola-Norden oli täysin epäpoliittinen järjestö. Lisäksi hän halusi korostaa, että ”yhdistys on pidettävä kaikkien ajankohtaisten poliittisten virtausten ulkopuolella, huomioonottamatta kulloistenkin toimihenkilöiden poliittista kantaa”. Hän myös iloitsi siitä, että yhdistys ei enää ollut vain älymystökerho, vaan koko kansan yhdistys.²⁴⁶ Puoluepolitiikka ei saanut olla siis Fagerholmin mukaan läsnä Pohjola-Nordenin toiminnassa, vaan ennen kaikkea se oli paikka, jonne ihmiset eri poliittisista taustoista tulivat yhteen edistämään pohjoismaista yhteistyötä. Eri poliittisissa puolueissa oli eroja sen suhteen, että miten pohjoismaiseen yhteistyöhön suhtauduttiin.

Palatakseni vielä Veikko Koskisen vastaukseen *Kommunistin* syytöksiin, nosti hän esille, kuinka SKDL:n riveistä löytyi monia, jotka olivat ainakin aiemmin olleet aktiivisesti mukana Pohjola-Nordenin toiminnassa. Täten Koskinen näki lehden syytökset outoina, koska niiden kirjoittaja olisi voinut oman puolueen sisällä saada selville, millainen

²⁴⁵ Stadius 2019, 31.

²⁴⁶ K.-A. Fagerholm ”K.-A. Fagerholm yhdistyksemme puheenjohtajaksi” *Pohjola* 2/1950.

yhdistys Pohjola-Norden oikeasti oli.²⁴⁷ Ainakin muutama aiemmin Pohjola-Nordenin toiminnassa ollut ja SDP:n kansanedustajana toiminut siirtyi SKDL:n riveihin sodan jälkeen, kun kommunistit saivat taas vapaasti harjoittaa politiikkaa. Esimerkiksi sodan aikana aktiivisesti *Pohjolaankin* kirjoittanut Eino Kilpi ja toinen Pohjola-Nordenin hallituksen jäsen Atos Wirtanen, vaihtoivat puoluetta.

Suomen poliittisella puoluekentällä pohjoismaiseen yhteistyöhön suhtauduttiin vaihtelevasti sodan jälkeen. Kari Sulevon Suomen puolueita ja pohjoismaista yhteistyötä käsittelevän väitöskirjan mukaan ainoana selvästi negatiivisesti aiheeseen suhtautuva puolue oli Suomen Kansan Demokraattinen Liitto sisältäen Suomen Kommunistisen Puolueen. Heille pohjoismainen yhteistyö oli uhkana yhteistyölle Neuvostoliiton kanssa ja erityisesti, kun osa Pohjoismaista liittyi Natoon, oli suhtautuminen hyvin negatiivista. Sen sijaan muut eduskunnassa istuneista puolueista kannattivat pohjoismaista yhteistyötä enemmän tai vähemmän. Sodan jälkeen esimerkiksi Kokoomukselle ja Maalaisliitolle pohjoismainen yhteistyö oli saanut itseisarvon sen sijaan, kun ennen sotaa se oli nähty enemmän vain väylänä ratkoa turvallisuusongelmaa.²⁴⁸

SDP:n kannalta sodan jälkeen pohjoismaiseen yhteistyöhön suhtauduttiin hieman maltillisemmin. Sulevon mukaan sodan jälkeen SDP:n rooli Suomen poliittisella kentällä oli vakaantunut sodan jälkeen ja koska ulkopoliittinen tilanne oli muuttunut, he eivät yhtä innokkaasti tuoneet pohjoismaista yhteistyötä esille. Sulevo myös korostaa, kuinka SDP ei ollut ennen sotaa niin nationalistinen, jolloin pohjoismaisuus oli nähty poliittisesti vapauttavana. Sosiaalidemokraateilla oli vahvat yhteydet ympäri Pohjolaa, ja erityisesti Suomen ja Ruotsin välillä yhteistyö oli merkittävää.²⁴⁹ Henrik Meinanderin mukaan iso osa Suomen keskeisistä sosiaalidemokraateista oli kaksikielisiä 1900-luvun jälkipuolelle asti, mikä osaltaan helpotti yhteistyötä.²⁵⁰

Poliittisella ja kansalaisten tasolla pohjoismaisuuteen suhtauduttiin eri tavalla. Tapani Suominen arvioi, että sodan jälkeen Suomessa kansalaisyhteiskunnassa pohjoismainen yhteenkuuluvuus oli ilman epäilyjä aitoa, kun taas poliittisella tasolla vaihtelevaa. Ruotsi ja Pohjola laajemmin olivat Suomelle tärkeä yhteistyökenttä, mutta Neuvostoliitto rajoitti sitä. Suominen kuvaa Pohjolaa politiikan reservikortiksi, jonka pystyi vetämään esiin

²⁴⁷ Veikko Koskinen ”Outoa journalistiikkaa” *Pohjola* 4/1952.

²⁴⁸ Sulevo 1973, 89–92.

²⁴⁹ Sulevo 1973, 81, 98–99.

²⁵⁰ Meinander 2017, 102–103.

silloin kuin tarvitsi ja heittämään pois, kun se ei ollut sopiva. Vaikka Suomen ja Ruotsin välillä oli vanhoja ennakkoluuloja ja kansallisia komplekseja, nähtiin Suomessa Ruotsi malliyhteiskuntana, jonka mukaisesti haluttiin kehittyä.²⁵¹

Suomen jäädessä sivummalle virallisessa pohjoismaisessa yhteistyössä, jatkoivat Skandinavian maat yhteistyösuunnitelmien syventämistä. Jan A. Anderssonin mukaan sodan jälkeen pohjoismaisen yhteistyön pääpaino oli juuri Skandinavian mailla. Suomi oli etäämmällä, koska Skandinaviassa se nähtiin olevan Neuvostoliiton vaikutuspiirissä. Tämän myötä Suomi jätettiin taloudellisten ja turvallisuuspoliittisten keskustelujen ulkopuolelle.²⁵² Suomessa Pohjola-Norden näki kuitenkin tärkeänä olla mukana niin paljon kuin vain pystyi.

Pääministeri K.-A. Fagerholm näki, että Suomen kohtalo oli ollut kytköksissä muuhun Pohjolaan. Ruotsilta oli saatu oikeus- ja yhteiskuntajärjestys, joka oli otettu omakseen. Sodan aikana muiden maiden tuki oli ollut Suomelle tärkeää ja yhteistyötä oli tehty monella eri alalla. Näin myös pohjoismainen yhteistyöajatus oli tullut laajojen kansanjoukkojen kannattama.²⁵³ Fagerholmin mukaan Suomella oli kuitenkin omat rajoitteet yhteistyön syventämisessä:

*Pohjoismainen yhteistyöajatus on elävä ja voimakas. Suomi tahtoo osallistua kaikkiin niihin pohjoismaisen yhteistyön muotoihin, jotka soveltuvat meidän erikoisasemaamme. Pohjola-Norden yhdistyksen kunniakkaana tehtävänä on kehittää pohjoismaista yhteistyöajatusta ja levittää sitä yhä laajempiin piireihin.*²⁵⁴

Vuonna 1954 *Pohjola*-lehdessä julkaistiin tuloksia Suomen gallupin tekemästä kyselystä pohjoismaisen yhteistyön kannattamiseen liittyen. Sen mukaan yhteensä 82% kansasta olivat pohjoismaisen yhteistyön kannalla. Tämä prosenttimäärä sisälsi 42% heitä, jotka halusivat laajentaa yhteistyötä ja 40% heitä, jotka halusivat pitää sen samalla tasolla. Näiden vastausten ohella 2% haluaisi vähentää yhteistyötä ja 16% ei ollut varmoja. Lehdessä korostettiin, kuinka kysely oli ollut hyvin kattava muun muassa iän, ammatin, sukupuolen ja puolueustan suhteen.²⁵⁵

²⁵¹ Suominen 1999, 12–13.

²⁵² Andersson 1994, 170, 180–181.

²⁵³ ”Pohjoismaisen yhteistyön merkitys Suomelle” *Pohjola* 3/1956.

²⁵⁴ K.-A. Fagerholm ”K.-A. Fagerholm yhdistyksemme puheenjohtajaksi” *Pohjola* 2/1950.

²⁵⁵ ”Pohjoismaisella yhteistyöllä laaja kannatus Suomessa” *Pohjola* 4/1954.

Kyselyn vastauksissa yhteistyötä puoltavia perusteluja olivat muun muassa taloudelliset hyödyt, mutta myös esimerkiksi yleinen hyödyllisyys sekä aatteellinen tausta (kulttuurivaihto naapurimaiden kanssa). Myös puoluetustaan mukaan moni oli positiivinen yhteistyön laajentamiseen supistamisen sijaan. Puolestaan yhteistyön vähentämistä perusteltiin esimerkiksi sillä, että suomalaiset ei olleet skandinaaveja, se lisäsi riskiä rauhalle tai että muut Pohjoismaat olivat Atlantin liitossa.²⁵⁶ Eli vanha ajatus kielen ja rodun eroista tuli esille, kun Suomea verrattiin Skandinaviaan. Lisäksi ainakin osa suomalaisista näki, että koska Norja, Tanska ja Islanti olivat liittyneet NATOn jäseniksi, ei pohjoismaisen yhteistyö ollut mahdollista, vaan se voisi olla uhka turvallisuudelle.

Politiikka nousi esille myös Pohjola-Nordenin rahoituksen suhteen. Vuonna 1954 tuotiin lehdessä esille, kuinka Ruotsin valtiopäivillä oli tehty ehdotus, jonka pohjalta Suomen valtionvelasta pieni osa tehtäisiin Suomen ja Ruotsin väliseksi kulttuurirahastoksi, josta Ruotsin ja Suomen Norden-yhdistykset saisivat rahaa.²⁵⁷ Karsma kritisoi valtiovallan pientä tukea pohjoismaisen yhteistyön keskusjärjestölle Pohjola-Nordenille, koska sillä hetkellä toivo oli ollut Ruotsin puolelta tulevassa tuessa.²⁵⁸ Karsman valtionavun vähäisyyden arvostelun ohella olivat viralliset valtiolliset elimet kuitenkin entistä laajemmassa mitassa ryhtyneet pohtimaan pohjoismaisia yhteistyökysymyksiä. *Pohjolassa* haluttiin korostaa, että virallinen yhteistyö ei vähentänyt Norden-yhdistysten toiminnan merkitystä, vaan päinvastoin lisäsi sitä. Norden-yhdistykset jäsenjärjestöineen olivat muodostuneet laajoiksi kansanliikkeiksi, joiden herättävä ja valistava merkitys oli entistä suurempi.²⁵⁹

Pohjola-Norden halusi lehensä kautta tuoda esiin pohjoismaisen yhteenkuuluvuuden ja yhteistyön kehittymistä. Mitä laajemmalle se oli levinnyt, sitä innokkaammin myös *Pohjolan* sivuilla tehtiin selväksi, että se oli jotain suurta. Lehdessä innostettiin paljon myös sen aikaisia jäseniä hankkimaan jäseniä, jotta Pohjolan kansanliike tulisi todelliseksi. Esimerkiksi vuonna 1953 nostettiin esille, että ”ei jäsenmäärämme, 11 000, ole millään tavalla oikeassa suhteessa maassamme pohjoismaista yhteistyötä kohtaan

²⁵⁶ ”Pohjoismaisella yhteistyöllä laaja kannatus Suomessa” *Pohjola* 4/1954.

²⁵⁷ Veikko Karsma ”Suuri kulttuurirahasto” *Pohjola* 1/1954.

²⁵⁸ Veikko Karsma ”Ehdotus ruotsalais-suomalaisesta kulttuurirahastosta kaatui muutoseikkaan” *Pohjola* 4/1954.

²⁵⁹ ”Norden-yhdistysten kongressi” *Pohjola* 2/1954.

osoitettuun harrastukseen”.²⁶⁰ Yhdistys halusi jäsenmääränsä kautta todistaa suomalaisten kiinnostuksen pohjoismaiseen yhteyteen.

Vuonna 1954 Pohjola-Norden juhli 30 vuotista taivaltaan, jolloin puheenjohtaja Fagerholm toi esille, kuinka 30 vuodessa on saavutettu se, että ”me itse pidämme Pohjoismaita yhtenä kokonaisuutena ja sellaisena pitävät myös muut maat meitä”. Vaikka Pohjola-Norden ei ollut ainoa toimija tämän edistämisessä, näki Fagerholm, että ”Pohjola-Norden on kuluneina 30:nä vuotena suorittanut suuren työn pohjoismaisen yhteistyöajatuksen ylläpitämisessä ja kehittämisessä Suomessa”. Hänen mukaansa Pohjoismainen yhteistyö ajatus eli voimakkaana Suomessa.²⁶¹ Tässä nousee esille, että Suomen kuuluminen Pohjolaan ei ollut vielä kovin vanha näkemys, vaan sen eteen oli pitänyt tehdä töitä.

Yhtenä merkinä pohjoismaisen yhteistyön vahvistumisesta oli Pohjolan päivän juhlinta ja valtionjohdon arvostus sitä kohtaan eri Pohjoismaissa. Vuoden 1956 Pohjolan päivän puheita piti moni tuon ajan merkkihenkilö jokaisessa Pohjoismaassa. Suomessa presidentti Urho Kekkonen korosti puheessaan, kuinka ”yhä laajemmat kansalaispiirit ovat omaksuneet Pohjolan aatteen, joka on versonut maittemme historiallisten vaiheiden yhteisyydestä, samankaltaisesta yhteiskuntajärjestyksestä ja sivistyspohjasta.” Tunne yhteenkuuluvaisuudesta oli hänen mukaansa niin elävä, ettei sitä tarvinnut erikseen todistella. Kekkonen korosti myös pohjoismaisen yhteistoiminnan olevan käytännöllisen elämän piirissä ja tähän samaan teemaan yhtyi muun muassa Norjan kruununprinssi Olav omassa puheessaan.²⁶²

Tanskan prinssi Knud korosti pohjoismaisia arvoja, kuten vapautta, oikeudenmukaisuutta ja maailman rauhaa. Yhteinen kieliperintö, kulttuuri ja elämänmuoto yhdistivät Pohjoismaita, mutta pohjoismaisessa yhteistyössä maat pitivät myös omasta erikoisluonteesta kiinni, mikä oli prinssin mukaan tervettä ja hedelmällistä. Ruotsin prinssi Bertil katsoi tulevaisuuteen ja näki, että ”Pohjoismaiden yhteistyö on välttämätön ehto niiden onnellista tulevaisuutta silmällä pitäen”. Yhteistyö oli käytännöllistä ja prinssi oli iloinen Pohjoismaiden neuvostosta, koska nyt ensimmäistä kertaa historiassa Pohjoismaiden välillä hallitukset ja parlamentit olivat yhteyksissä toisiinsa jatkuvasti. Myös Islannin presidentti Asgeirsson näki Islannin sukulaisuuden pohjoismaisiin

²⁶⁰ ”Jäsenet toimintaan!” *Pohjola* 3/1953.

²⁶¹ K.-A. Fagerholm ”30 vuotta” *Pohjola* 3/1954.

²⁶² ”Pohjolan aate elävä tosiasia” *Pohjola* 4/1956.

kansoihin olevan hyvin voimakasta, vaikka Islanti oli ollut vahvasti yhteydessä suurvaltoihin. ”Pohjolan kansojen yhteistyön tarkoituksena ei ole saada aikaan kansojen tai valtioiden yhteenliittymää vaan se pyrkii vapaaseen yhteistyöhön, ystävyyden ja molemminpuolisen ymmärryksen puitteissa.”²⁶³

Pohjoismainen yhteenkuuluvuus ja yhteistyö tiedostettiin valtionjohdossakin, mikä osaltaan nosti sen profiilia yhteiskunnassa. Puheista voi myös päätellä, että yhteistyö nähtiin ennen kaikkea käytännöllisenä ja yhteisöllisyyttä vahvistavana. Sen sijaan maita ei pyritty liittämään yhteen tai tehdä sen kaltaista poliittista yhteistyöstä. Yhteiskunnat Pohjolassa olivat samankaltaisia, mikä loi yhteenkuuluvuutta, mutta maat olivat myös itsenäisiä toimijoita.

Vuoden 1956 Pohjolan päivänä Pohjola-Nordenin entinen puheenjohtaja Bruno Suviranta toi esiin, kuinka vapaus yhdisti rikkinäistä Pohjolaa. Vapauden puolustamiseksi oli taisteltu ja siihen perustuu kallisarvoinen perintö, jolle perustuu niin menneisyys, nykyisyys kuin tulevaisuus. Kanslianeuvos K. Antell puolestaan korosti yhteispohjoismaista oikeuskäsitettä ja henkistä kehitystä, minkä pohjalla on ollut pohjoismainen kristinuskko, vapaus ja demokratia.²⁶⁴ Arvopohja oli pysynyt samana läpi sodan ja sen jälkeisen vuosikymmenen.

Kuitenkin, kuten Klaus Petersen on huomauttanut, pohjoismaiset arvot eivät ole itsestään selviä, vaan niitäkin on vähätelty historian saatossa. Arvojen omaksumisen ohella ne voivat myös menettää merkityksensä.²⁶⁵ Pohjoismaisen yhteistyössä pohjoismaisia arvoja on nostettu valikoiden. Norden-yhdistysten arvomaailmaan sopivat arvot nostettiin, kun taas Pohjoismaissa samaan aikaan olleita muita arvoja jätettiin pois, vaikka nekin voidaan nähdä pohjoismaisina arvoina. Tällöin on hieman harhaanjohtavaa puhua yleisesti pohjoismaisista arvoista, ottaen myös sen huomioon, että moni näistä arvoista jaettiin myös muiden eurooppalaisten kanssa.

Vapauteen, demokratiaan ja rauhaan keskittyvät pohjoismaiset arvot loivat pohjan, johon moni tavallinen kansalainen kuin poliitikko pystyi samaistumaan 1950-luvun alkupuolella. Suomen ulkopoliitikassa pohjoismainen suuntautuminen oli mahdottomuus, mutta monet Pohjola-Nordenissakin olleet poliitikot pystyivät

²⁶³ ”Pohjolan aate elävä tosiasia” *Pohjola* 4/1956.

²⁶⁴ ”Pohjolan päivää vietettiin viidessä pohjoismaassa” *Pohjola* 4/1956.

²⁶⁵ Petersen 2019, 79–82.

edistämään pohjoismaisia teemoja muualla politiikassa. Pohjola-Norden halusi määritellä itsensä mahdollisimman epäpoliittiseksi, jotta kommunistien tai Neuvostoliiton suunnalta ei olisi tullut uhkaa yhdistykselle. Pohjoismaalaisuuteen ei kuulunut tietyn puoluepoliittisen suunnan edistäminen, vaan yhteispohjoismaisten arvojen.

3.3 Kohti yhtenäisempää Pohjolaa

Kylmän sodan vahvistuessa, pysyi *Pohjola*-lehti poissa idän ja lännen kiristyneiden välien kirjoittelusta. Pohjolan maiden erilaisia poliittisia päätöksiä ei myöskään suuresti nostettu esille, mutta niitä ei voitu täysin sivuuttaakaan. Suomen ja Neuvostoliiton väleistä ei kirjoitettu, eikä esimerkiksi YYA-sopimuksesta ollut mainintoja. NATOn kannalta Suomi oli jäänyt oman tilanteensa pohjalta hieman sivuun, kun taas Islanti, Tanska ja Norja olivat liittyneet mukaan.²⁶⁶ Muutenkin Suomi pystyi liittymään vasta vuonna 1955 YK:n ja Pohjoismaiden neuvoston toimintaan mukaan. Jo ennen YK:n perustamista, pian sodan loppumisen jälkeen oli *Pohjolassa* esitetty toiveita siitä, että Pohjoismailla voisi olla yhteinen linja uuden maailmanjärjestön alla käsiteltävissä kysymyksissä.²⁶⁷ Kuitenkin pian sen jälkeen valkeni, että yhteistyöllä oli enemmän haasteita, jolloin kansainvälisellä tasolla näitä toiveita ei pystytty suoraan toteuttamaan.

Vaikka uusi ulkopoliittinen tilanne oli luonut rajoitteita, katsoi Pohjola-Norden silti positiivisesti tulevaisuuteen ja pohti keinoja syventää yhteistyötä. Sodan jälkeen listattiin asioita, joita haluttiin saavuttaa pohjoismaisella yhteistyöllä. Tavoitteina olivat muun muassa yhteiset työmarkkinat, yhteinen pohjoismainen kansalaisuus, läheisempi taloudellinen yhteistyö kuin myös laajempi yhteistyö tieteellisen tutkimuksen alalla. Näiden ohella korostettiin myös matkustus- ja valuuttamääräysten helpottamisen tärkeyttä.²⁶⁸ Esimerkiksi Tanskan Norden-yhdistyksen puheenjohtaja korosti, kuinka pohjoismainen kansalaisuus varmistaisi pohjoismaisen taloudellisen yhteistyön. Tämän saamiseksi olisi luotava tulliliiton ja varmistaa työvoiman, pääoman ja tavaran vapaa liikkuminen Pohjolassa.²⁶⁹

Norden-yhdistykset pyrkivät sodan jälkeen kehittämään ennen kaikkea kansalaistason yhteistyötä ja luomaan keinoja, joilla kansalaisten elämä olisi helpompaa ja

²⁶⁶ Yrjö Niiniluoto ”Yhtynyt Pohjola” *Pohjola* 1/1955.

²⁶⁷ Sven Lindman ”Suomi ja Pohjola uudessa maailmantilanteessa” *Pohjola* 1/1946.

²⁶⁸ ”Pohjolan yhteenkuuluvaisuus” *Pohjola* 3/1945.

²⁶⁹ ”Pohjolan kansalaisuus” *Pohjola* 4/1945.

yhtenäisempää maiden välillä. Kuten aiemmin, olivat ulkopoliittiset kysymykset Norden-yhdistysten pöydältä pois ja keskityttiin muihin teemoihin. *Pohjola* pyrki tuomaan esiin mahdollisimman laajasti pohjoismaisen yhteistyön saavutuksia eri aloilla. Puolestaan, jos jokin asia ei edistynyt, tuotiin se myös esille ja toivottiin siihen pikaista ratkaisua. Yhdistyksen johdosta ja aktiiveista moni oli alansa eliittiä, jolloin voisi kuvitella, että heihin pyrittiin vaikuttamaan. Sodan jälkeen yhdistyksen jäsenmäärä kasvoi ja samoin lehden lukijamäärä, jolloin myös sisältöä pyrittiin monipuolistamaan.

Talous ja yhteistyö sen alalla oli toistuva teema yhdistyksille. Pohjolan tulliliitto nähtiin hyvänä, koska tulliuunionissa tavaroilla olisi vapaa liikkuvuus. Suurempi talousalue nähtiin myös hyvänä vaihtoehtona pienten maiden ja talouksien sijaan. Koska omavaraisuuteen ei voitu päästä, sitä ei edes kannattanut tavoitella. Tanskan Norden-yhdistyksen puheenjohtaja ja entinen pankinjohtaja C. V. Bramsnaes kannatti erityisesti tulliuunionia ja hän näki, että tulliuunioni ei olisi muuta maailmaa vastaan, vaan sen sijaan Pohjoismaiden kilpailukyky olisi hyvä muiden ohella. Samoihin aikoihin myös Euroopassa pohdittiin laajempaa tulliuunionia, ja sen vaikeudet tuotiin esille *Pohjolassa*. Niinpä nähtiin Pohjolan tulliliitto helpompana, jolloin se voisi ehkä tukea eurooppalaistakin kehitystä.²⁷⁰ *Pohjolassa* teemasta puhuttiin säännöllisesti, vaikka Suomi pysyi ulkona tulliuunionisuunnitelmista. Lehdessä julkaistiin myös teksti, jossa pohdittiin tulevaa rahauudistusta Suomessa ja kuinka rahan nimen voisi muuttaa kruunuksi markan sijaan.²⁷¹

Myös yhteispohjoismaiset työmarkkinat saivat palstatilaa lehdessä. Jo vuoden 1945 puolella Ruotsin ja Tanskan sosiaalidemokraateilla oli ollut halua yhteispohjoismaisiin työmarkkinoihin.²⁷² Yhteiset pohjoismaiset työmarkkinat olivat toivottuja myös Suomessa, mutta sotakorvauksien maksun ja jälleenrakennuksen myötä Suomi ei voinut ratifioida sopimusta.²⁷³ 1950-luvun puolella otettiin ensimmäinen askel pohjoismaisiin työmarkkinoihin, kun tehtiin työntekijävaihtoja ystävyyskuntien välillä, sekä Norjan ja Ruotsin välillä sopimus, johon Tanska ja Suomi voisivat liittyä myöhemmin.²⁷⁴ Sodan jälkeen pohjoismaisessa yhteistyössä läsnä oli moni aihe, joita sosiaalidemokraatit

²⁷⁰ C. V. Bramsnaes "Mikä on Pohjolan tulliliitto?" *Pohjola* 1/1948.

²⁷¹ Albin Johansson "Pohjoismainen valuutta- ja tulliuunioni" *Pohjola* 1/1952.

²⁷² Bruno Suviranta "Pohjola-Norden-yhdistyksen toiminnan tarkoituksiperät" *Pohjola* 3/1945.

²⁷³ Niilo A. Mannio "Pohjoismaiset työmarkkinat" *Pohjola* 1/1946.

²⁷⁴ "Ensimmäinen askel pohjoismaisiin työmarkkinoihin" *Pohjola* 1/1951.

ajoiivat. Kansallisten Norden-yhdistysten puheenjohtajista moni oli sosiaalidemokraatti 1950-luvulla, mikä osaltaan selittää tätä.

Useiden suunnitelmien konkretisoitumisen kanssa kesti kuitenkin joitain vuosia ja myös lehden sivuilla oltiin hieman levottomia, kun kehitystä sodan jälkeen ei heti tullut. Pohjoismaisen yhteistyön ja kanssakäymisen toimimiseksi nähtiin, että esimerkiksi passi-, tulli-, viisumi- ja valuuttamääräykset olisivat saatava kuntoon. Pohjoismainen parlamentaarinen kokous esitti idean pohjoismaisesta passiunionista vuonna 1951.²⁷⁵ Lehdessä oltiin innokkaita kertomaan aina uusista saavutuksista pohjoismaisessa yhteistyössä, oli kyseessä sitten pyrkimykset yhtenäistää sosiaalipoliittiset säädökset, kansalaisuuskysymykset, yhtenäisempi lainsäädäntö tai SAS:n perustaminen yhteiseksi lentoyhtiöksi Skandinavian maiden välille.²⁷⁶

Pohjoismaiden välisen passipakon poistaminen saavutettiin vuonna 1952, mistä Norden-yhdistykset olivat hyvin iloisia, koska he olivat ajaneet asiaa vuodesta toiseen sodan päättymisen jälkeen.²⁷⁷ Passipakon poisto nähtiin voittona Norden-yhdistysten aatteille, mutta silti yhdistysten mielestä oli paljon vielä tehtävää. Tavallisessa kanssakäymisessä maiden välillä oli rajoituksia ja työläitä prosesseja, joista haluttiin päästä eroon.²⁷⁸ Haasteet, joita Norden-yhdistykset toivat esille, olivat hyvin arkipäiväisiä ja koskivat laajasti eri pohjoismaisia kansalaisia.

Vuoteen 1955 tultaessa pohjoismainen taloudellinen yhteistyö lähenei toteutumisvaihetta monilla aloilla. Tällöin toivottiin, että Suomi olisi mukana aktiivisesti neuvotteluissa. Lehdessä annettiin kuitenkin kritiikkiä asiantuntija-arvioinneista ja niiden hidastelusta, jolloin yhteistyö oli lehden mukaan haastettuna.²⁷⁹ Paljon oli kuitenkin saavutettu pohjoismaisen yhteistyön alla ja nähtiin, että vain pohjoismaisella yhteistyöllä voidaan kilpailla teollisuusvaltioiden kanssa. Esimerkiksi kalliiden tutkimuslaitosten suhteen yhteistyötä oli aloitettu vuonna 1956.²⁸⁰

Norden-yhdistysten edustajainkokoukset, joissa kaikkien maiden Norden-yhdistysten edustajat tapasivat, olivat paikkoja, joissa yhdistykset keskustelivat uusista tavoitteista ja

²⁷⁵ Veikko Koskinen ”Saammeko pohjoismaisen passiunionin?” *Pohjola* 4/1951.

²⁷⁶ J. O. Tallqvist ”Pohjoismaisia päiviä Tukholmassa” *Pohjola* 4/1951.

²⁷⁷ Veikko Koskinen ”Vihdoin sanoista tekoihin” *Pohjola* 2/1952.

²⁷⁸ K.-A. Fagerholm ”Hyvä edustajainkokous” *Pohjola* 3/1952.

²⁷⁹ Veikko Karsma ”Pohjoismainen taloudellinen yhteistyö lähenee toteutumisvaihetta monilla aloilla” *Pohjola* 2/1955.

²⁸⁰ ”Pohjolan päivänä 1965” *Pohjola* 3/1956.

prosessien etenemisistä. Sodan jälkeen edustajainkokouksia pystyi taas pitämään säännöllisesti ja rajojen ylittävä yhteistyö vahvistui. Erilaisia päätöslauselmia annettiin yhdistyksille tärkeistä teemoista. Esimerkiksi vuoden 1951 edustajainkokous antoi lausuntoja pohjoismaisten työmarkkinoiden kehityksen tärkeydestä, tutkintojen ja pätevyysvaatimusten sopivuudesta muissa Pohjoismaissa kuin myös matkailua rajoittavien esteiden poistamisesta. Lisäksi edustajainkokous oli hyvin toiveikas suunnitelmista pohjoismaisten parlamenttien yhteistyöelimen perustamiseksi.²⁸¹

Idean pohjoismaisen neuvoston perustamisesta oli tuonut esille Tanskan entinen pääministeri Hans Hedtoft Pohjoismaisen parlamenttien välisen liiton kokouksessa elokuussa 1951.²⁸² Ajatusta tästä oli jo heiteltä muutaman vuoden ajan. Kokouksen jälkeen luotiin komitea, jolle annettiin vastuu laatia esityksen neuvoston säännöistä ja tässä ryhmässä oli useampi henkilö, joka omassa kotimaassaan oli ollut aktiivinen Norden-yhdistyksessä.²⁸³ Suomesta K.-A. Fagerholm oli ollut mukana Pohjoismaiden parlamenttien liiton kokouksessa, jossa oli esitetty idea pohjoismaisen neuvoston perustamisesta. Lisäksi Fagerholm oli mukana luomassa neuvoston sääntöjä, vaikka Suomi ei edes ottanut aloitetta neuvostosta eduskunnassa käsittelyyn ensimmäisessä vaiheessa. Myös Norjassa oltiin hieman epäileväisiä neuvoston toiminnasta, koska taustalla oli norjalaisten pelko Ruotsin vallan kasvamisesta heidän suuntaansa.²⁸⁴

Vuonna 1952 perustettu Pohjoismaiden neuvosto herätti huomiota myös *Pohjolassa* ja sen sivuilla pohdittiin Suomen osaa siinä. Vaikka muut Pohjoismaat olivat mukana perustamassa neuvostoa, ei Suomi katsonut voivansa osallistua pohjoismaisen neuvoston toimintaan.²⁸⁵ Lehdessä oltiin kuitenkin hyvin innoissaan neuvoston perustamisesta ja sen toimintaa aiottiin seurata mielenkiinnolla, vaikka Suomi olikin asettunut odottavalle kannalle.²⁸⁶ Ulkopoliittisten rajoitukset tietäen Suomen mukaan liittymistä ei kuitenkaan nostettu kovin säännöllisesti esiin lehdessä.

Pohjoismaisen neuvoston ensimmäinen istunto pidettiin Kööpenhaminassa 13.2.1953. Istunnossa Tanska, Ruotsi, Norja ja Islanti olivat mukana, mutta myös Suomesta oli tarkkailijoita, kuten Pohjola-Nordenin pääsihteeri, seuraamassa istuntoa. Ensimmäistä

²⁸¹ ”Elinkeino-oikeudet yhtenäisemmiksi pohjoismaissa” *Pohjola* 3/1951.

²⁸² Branders 2005, 9.

²⁸³ Andersson 1991, 90.

²⁸⁴ Fagerholm 1977, 326–328.

²⁸⁵ ”Oma ”parlamenttimme” kokoontui” *Pohjola* 2/1952.

²⁸⁶ K.-A. Fagerholm ”Hyvä edustajainkokous” *Pohjola* 3/1952.

istuntoa pidettäessä Suomi ei nähnyt mahdollisena ainakaan siinä vaiheessa osallistua neuvoston toimintaan. Neuvoston säännöt luotiin kuitenkin niin, että Suomen ottaminen mukaan oli mahdollista. Ensimmäisen istunnon sisältöä tuotiin laajasti esiin *Pohjolassa* ja toivottiin Suomen ottavan huomioon neuvoston tekemät suositukset.²⁸⁷

Vuonna 1954, kun Pohjola-Norden täytti 30 vuotta, oli Suomen liittyminen Pohjoismaiseen neuvostoon jälleen esillä. K.-A. Fagerholm avasi juhlapuheessaan, kuinka sodan jälkeen oli palattu vähitellen edistykseen ja esimerkiksi passivapaus ja vapaat työmarkkinat olivat olleet edistysaskelia. Hän toi esille Suomen erikoisaseman, jonka myötä Suomi oli jäämässä virallisesta yhteistyöstä sivuun. Tämä ei hänen mielestään ollut hyvä asia. Toisaalta hän tiedosti, että suomalaiset olivat hyvin tietoisia siitä, ettei kannattanut ottaa mitään riskejä, jotka voisivat aiheuttaa epäilyjä itänaapurissa. Fagerholm kuitenkin uskoi omaan arvioon tässä asiassa:

*Kuten sanottu, me ymmärrämme ja hyväksymme sen, ettei Suomi osallistu sellaiseen pohjoismaiseen yhteistyöhön, joka voi aiheuttaa vaikeuksia maallemme. Mutta me uskomme itse kykenevämmme valitsemaan ja karsimaan tässä asiassa.*²⁸⁸

Fagerholm huomautti, että tähän mennessä neuvostossa käsitellyt aiheet olivat olleet sellaisia, joita Suomikin olisi hyvin voinut olla käsittelemässä. Pohjoismaisen neuvoston toiminta oli Fagerholmin mukaan kehittymässä merkittäväksi, jolloin Suomen ei kannattaisi jäädä siitä sivuun, vaan neuvostoon liittyminen tulisi ottaa uudelleen harkintaan.

*Pohjola-Nordenin asiana ei ole antaa neuvoja valtion ulkopoliittikan johdolle, vielä vähemmän esittää jotain vaatimuksia, mutta kaikkien pohjoismaisen yhteistyön ystävien keskuudessa heräisi tyytyväisyyttä, jos liittyminen Pohjoismaiseen neuvostoon otettaisiin käsiteltäväksi huomioon ottaen ne kokemukset, joita nyt on saatu sen työstä.*²⁸⁹

Suomen saamiseksi Pohjoismaiden neuvostoon, järjesti Pohjola-Norden jäsenkampanjan, jolla pyrittiin näyttämään, että suomalaiset olivat tämän asian kannalla.²⁹⁰ Vuoden 1955

²⁸⁷ Veikko Koskinen ”Pohjoismaisen neuvosto” *Pohjola* 1/1953.

²⁸⁸ K.-A. Fagerholm ”Suomen liittyminen pohjoismaiseen neuvostoon olisi otettava uudestaan harkintaan” *Pohjola* 4/1954.

²⁸⁹ Ibidem

²⁹⁰ Hansen 1994b, 123.

suuremman jäsenhankintakampanjan myötä yli 7 000 uutta jäsentä liittyi yhdistykseen. Tämä sai Pohjola-Nordenin jäsenmäärän yli 20 000 jäseneseen. *Pohjolassa* hehkutettiin tätä saavutusta ja nähtiin sen olevan osoitus myötämielisyydestä pohjoismaista yhteistyötä kohtaan.²⁹¹ Kuitenkaan itse lehdessä tätä kampanjaa ei niinkään tullut esille, mutta se johtui luultavasti siitä, että kampanja tapahtui lehden julkaisuikkunan ulkopuolella.

Seuraavana vuonna 1955 koitti hetki, jolloin Suomi tuli mukaan Pohjoismaiseen Neuvostoon. Suomen hallitus oli nähnyt Suomen liittymisen Pohjoismaiseen neuvostoon mahdollisena, mikä oli asia, jota Pohjola-Nordenin oli jo kauan toivonut.²⁹² Joulukuussa 1955 Suomen hallitus antoi asiasta esityksen eduskunnalle, joka hyväksyi sen yksimielisesti. Vuoden 1955 aikana kansainvälinen jännittyneisyys lännen ja idän välillä helpottui hieman, mikä johti myös Suomen ja Neuvostoliiton parempiin väleihin. Neuvostoliiton annettua vihreää valoa, oli Suomen liittyminen Pohjoismaiden neuvostoon mahdollinen.²⁹³

Suomen liittymispäätöksen ohella lausuttiin Suomen toivo siitä, että ulko- ja turvallisuuspolitiikka pidettäisiin poissa Pohjoismaiden neuvoston neuvotteluista. Siihen mennessä ulko- ja turvallisuuspolitiikka oli pidett poissa keskusteluista, vaikka siitä ei tarkemmin ollut mainittu säännöissä. Lopulta Suomen kansandemokraatit olivat 1960-luvun alussa he, jotka ensimmäisen kerran nostivat nämä teemat neuvoston käsittelyyn.²⁹⁴ Pohjoismaiden välillä pysyi siis 1950-luvulla hiljainen hyväksyntä siitä, että ulko- ja turvallisuuspolitiikasta ei neuvoteltu. Suomen tilanteen ohella kolmen Pohjoismaan NATO-jäsenyys vaikutti tähän, jolloin oli helpompaa sivuuttaa yhteistyön yrittäminen sillä alalla.

Pohjola-Norden ei pyrkinyt edistämään poliittista yhteistyötä Pohjoismaiden välillä, mutta silti Pohjoismaiden neuvosto nähtiin hyvänä asiana. Neuvoston toiminta oli samankaltaista Norden-yhdistysten siltä kannalta, että siinä tehtiin yhteistyötä kansallisten edustajien kautta ja maita kohdeltiin suhteellisen tasa-arvoisesti. Pohjoismaisen neuvoston perustamisessa Norden-yhdistyksillä oli ollut oma roolinsa ja samalla sen toiminnassa toteutui poliittiset toiveet, joita joillakin Norden-yhdistyksillä ja toimijoilla oli ollut. Norden-yhdistysten perustamisesta alkaen oli ollut puhetta poliittisen

²⁹¹ ”Uusille jäsenille” *Pohjola* 1/1955.

²⁹² ”Suomi vihdoinkin mukaan Pohjoismaiseen Neuvostoon” *Pohjola* 3/1955.

²⁹³ Branders 2005, 12–14.

²⁹⁴ Stråth 1997, 206.

yhteistyön roolista yhdistyksissä. Ennen kaikkea Norjan ja Suomen varautuneisuus aiheeseen oli johtanut siihen, että poliittiset kysymykset saivat jäädä muiden alojen alle.

Vuoden 1956 Pohjoismaiden neuvoston istunnossa Suomi oli ensimmäistä kertaa mukana muiden Pohjoismaiden vertaisena osallistujana. *Pohjolassa* hehkutettiin pohjoismaisen veljespiirin olevan nyt täysinäinen.²⁹⁵ Tosin saman istunnon myötä Färsaarten Norden-yhdistyksen kokouksessa oli toivottu heidän pääsevän osaksi Pohjoismaista neuvostoa.²⁹⁶ Pohjoismaiden neuvoston merkitys ja pohjoismaisen yhteistyön saavutukset nähtiin hyvin positiivisessa valossa. Pohjoismaiden neuvoston Suomen osaston puheenjohtaja L. Heljas korosti vuonna 1956, että suomalaiset olivat hyötäneet pohjoismaisesta yhteistyöstä. Näitä olivat esimerkiksi helpotukset matkustamisessa, työmarkkinoissa ja muissa kysymyksissä.²⁹⁷

Pohjoismainen neuvosto tuotiin *Pohjolan* lukijoille hyvin positiivisessa valossa esille, vaikka Suomella ei alussa ollut mahdollisuutta tulla siihen mukaan. Pohjola-Nordenin johtohahmot olivat vahvasti viemässä Suomea neuvoston jäseneksi, mutta toisaalta he myös tiedostivat haasteet. Norden-yhdistysten ajamat esitykset, esimerkiksi passivapaus, oli jotain, mikä tuotiin esiin suurena voittona, koska siitä oli puhuttu jo sodan aikana.

1950-luvulla pohjoismaisen yhteistyön ja aatteen tavoitteet alkoivat saada konkreettisia saavutuksia. Pohjoismaisen neuvoston perustaminen sekä lakien ja järjestelmien yhtenäistämisen varmistaminen vahvisti pohjoismaista yhteenkuuluvuutta. Pohjola koostui pienemmistä maista, jolloin yhteistyö nähtiin keinona pysyä muun maailman perässä taloudellisten toimien ja muun kehityksen kanssa. Osana pohjoismaista kehitystä Suomi lähti kehittymään kohti hyvinvointivaltiota ja nousemaan Skandinavian maiden rinnalle yhdenvertaisena valtiona.

²⁹⁵ ”Suomen mukaantulo ja keskustelu tulliliitosta” *Pohjola* 1/1956.

²⁹⁶ Ture Anderson ”Pohjoismainen kronikka” *Pohjola* 1/1956.

²⁹⁷ ”Pohjoismaisen yhteistyön merkitys Suomelle” *Pohjola* 3/1956.

LOPPULAUSE

Tutkielman tarkoituksena oli selvittää, miten Pohjola-Nordenin julkaisemassa *Pohjola*-lehdessä käsiteltiin pohjoismaista yhteistyötä, aatetta ja Pohjoismaita vuosien 1941 ja 1956 välillä. Tuona aikana Suomen Norden-yhdistys laajeni melko pienestä eliittiryhmästä kansanliikkeeksi, jolla oli halu saada suomalaiset osaksi pohjoismaista perhettä. Vuosina 1941–1944 sota muutti paljon mahdollisuuksia ja toi haasteita mukanaan pohjoismaiseen yhteistyöhön. Sodan jälkeen taas kansainvälinen tilanne polarisoitui, ja Suomen tila Neuvostoliiton naapurina oli suppea.

Pohjolassa pohjoismaisesta yhteistyöstä nostettiin esille ennen kaikkea positiiviset asiat ja näkökulmat sekä Norden-yhdistysten oma toiminta. Yhteistyön haasteet tuotiin myös esille, ja tutkitun ajanjakson aikana yhteistyön kuvauksessa on toiveita laajemmasta yhteistyöstä, joka ei kuitenkaan ollut mahdollista. Sodan aikana valtioiden välinen yhteistyö oli katkennut aika lailla kaikkien Pohjoismaiden välillä, jolloin kaikki olivat oman onnensa nojassa. Kansalaisten tasolla oli kuitenkin suuri halu auttaa hädässä olevia veljeskansoja, jolloin epävirallisempi yhteistyö jatkui läpi sota-ajan, ja loi uudenlaista yhteisöllisyyttä Pohjolan kansojen välillä. Tämän solidaarisuuden painottaminen oli esillä koko sota-ajan *Pohjolassa*.

Sodan jälkeen Norden-yhdistysten pohjoismaisessa yhteistyössä korostui koko kansan mukaan ottaminen ja henkilökohtaisten yhteyksien luominen rajojen yli. Tässä haluttiin korostaa, että rajojen ylittävä yhteisöllisyys oli mahdollista ja konfliktit pystyttiin ratkaisemaan rauhan keinoin. Pohjolan halu näyttäytyä esimerkkinä muulle maailmalle korostui, kun kansainvälinen poliittinen tilanne alkoi luomaan konflikteja sekä blokkeja idän ja lännen välillä. Pohjoismaiden sisällä yhteistyö näyttäytyi Norden-yhdistysten kannalta eri alojen yhteistyön tiivistämisenä. Yhteistyön kautta haluttiin poistaa rajoituksia ja muita yhteiseloja haittaavia toimia Pohjolassa, jotta rajojen ylittävä yhteistyö kansalaisten välillä olisi sujuvaa. Jotta kansat voisivat olla vahvemmin yhteyksissä toisiinsa, oli tavallisen ihmisen elämää helpotettava ja rajoituksia poistettava maiden välillä. Yhtenäisen identiteetin vahvistamiseksi pyrittiin viemään uudistuksia läpi, ja Pohjoismaiden neuvoston toiminta tuki tätä.

Pohjoismaat ja Pohjola nähtiin hieman erilaisena kokonaisuutena sodan aikana ja sen jälkeen. Suomen kannalta Norden-yhdistys korosti vahvasti Suomen kuulumista

Pohjolaan. Ennen sotaa Suomen kuuluminen Pohjolaan ei ollut niinkään selvää, joten vaikutustyö niin Suomen sisällä kuin muiden maiden suuntaan oli läsnä sekä sodan aikana että vielä sen jälkeen. Sodan aikana korostettiin Suomen arvopohjan olevan pohjoismainen, ja että Suomi halusi tehdä yhteistyötä muiden Pohjoismaiden kanssa, vaikka Suomi taisteli Saksan rinnalla. Sodan jälkeen taas haluttiin tehdä selväksi, että Suomi ei ollut osa Neuvostoliittoa, vaan itsenäinen maa, jolla oli pohjoismainen perintö ja siten kuului osaksi Pohjolaa ja länsimaita.

Norden-yhdistysten kannalta valtion ja kansan määritelmät loivat erilaisia kuvia Pohjolasta. Suomen kuuluminen Pohjolaan oli selvää sodan jälkeen, vaikka ulkopoliittinen tilanne ei tehnyt yhteistyötä helpoksi. Myös Islannin itsenäistyminen teki islantilaisista selvän osan Pohjolaa, mutta Suomen pohjoismainen yhteistyö keskittyi juuri Skandinavian maihin. Pohjola esitettiin yhtenäisenä ja tasa-arvoisena kansojen kokonaisuutena, johon oli selvät rajat muiden maiden ja kansojen suhteen. Pohjoismaisten veljeskansojen yhteenkuuluvuutta pyrittiin tuomaan kansainvälisesti esille esimerkkinä vahvistaa kansojen välistä rauhaa.

Itsehallintoalueiden eli Ahvenanmaan, Färsaarten ja Grönlannin käsittelyssä oli eroja. Perinteisesti itsehallintoalueita ei nostettu esille, kun puhuttiin pohjoismaisesta yhteistyöstä sodan aikana tai sen jälkeisinä vuosina. Pohjoismainen yhteistyö on pitkälti rakennettu suvereenien valtioiden välille, jolloin kansat ovat toimineet yksikköinä, joiden välillä yhteistyötä on tehty. Myös Norden-yhdistysten toiminta perustettiin alun perin kansallisiksi yhdistyksiksi, eikä yhdeksi yhteispohjoismaiseksi yhdistykseksi. Kun Färsaarille perustettiin 1950-luvun alussa oma Norden-yhdistys, antoi se uutta suuntaa yhteistyölle. Kansojen välisessä yhteistyössä färsaarelaiset nostettiin muiden pohjoismaisten kansojen vierelle tekemään yhteistyötä. Ahvenanmaalaisia ei mainittu puolestaan lainkaan omana kokonaisuutena. Ahvenanmaalla ei nähty olevan erityisempää roolia pohjoismaisessa yhteistyössä kuin millään muulla maakunnalla Suomessa.

Pohjolassa korostettiin pohjoismaisia arvoja ja perintöä, mutta siellä ei määritetty tarkalleen nähtiinkö kaikki Pohjoismaissa asuneet kuuluvan tämän saman arvomaailman ja perinnön piiriin. Pohjolan pohjoisosat eivät saaneet huomiota, jolloin esimerkiksi grönlantilaisten rooli pohjoismaisessa yhteenkuuluvuudessa jää epäselväksi. Suomen identifioitumisella muihin Pohjoismaihin korostettiin ennen kaikkea positiivisia arvoja, joita muilla Pohjoismailla ja laajemminkin Euroopassa oli. Pohjolan ja Euroopan välille

luotiin kuitenkin myös eroja, ja Pohjolan ainutlaatuisuutta muihin länsimaihin nostettiin esille oman identiteetin vahvistamiseksi.

Pohjoismaisen aatteen tavoitteena oli tuoda pohjoismaiset kansat yhteen ja vahvistaa niiden välistä yhteenkuuluvuutta. Tämän saavuttamiseksi pohjoismainen arvopohja oli keskeisessä roolissa pohjoismaisessa aatteessa. Sodan aikana korostettiin demokraattisia yhteiskuntia, millaisia kaikki Pohjoismaat olivat. Sen sijaan Pohjolan rajoilla olleet Saksa ja Neuvostoliitto vahvistivat vastavoimana tätä kuvaa. Myös näiden maiden uhka toi osaltaan pohjoismaisia kansoja yhteen, koska nähtiin, että yhteiset arvot, kuten vapaus ja demokratia, olivat vaarassa. Pohjolan henkistä ylemmyyttä verrattuna muuhun Eurooppaan korostettiin. Pohjoismaisen aatteen pohjana oli kuitenkin alusta alkaen ollut toisen kansojen ymmärtäminen ja rauhan edistäminen. Omien esimerkkien kautta Pohjoismaat halusivat olla tuomassa rauhaa koko maailmaan. Neuvostoliiton rajoittaessa Suomen kansainvälistä toimintaa, tuli yhteys ja yhteistyö muun Pohjolan kanssa tuli yhä tärkeämmäksi, jotta yhteys pysyi myös muihin länsimaihin.

Pohjoismainen aate pyrki saamaan mahdollisimman monen pohjoismaalaisen mukaan yhteistyöhön. Suomessa pohjoismainen aate haluttiin nähdä epäpoliittisena, ennen kaikkea puoluepolitiikasta ulkoisena aatteena. Norden-yhdistysten toiminnassa korostui kulttuurillinen, sivistyksellinen ja taloudellinen yhteistyö, jolloin poliittinen ulottuvuus ei ollut niin läsnä. Toiminnassa pyrittiin korostamaan aatteen olevan kansan mukaan ottava ja rauhaa edistävä. Toisaalta tavoitteiden saavuttamiseksi tarvittiin tahtotilaa myös poliitikkojen puolelta, jolloin politiikalla on ollut oma roolinsa pohjoismaisen aatteen toteutuksessa. Pohjoismaiden neuvosto on käytännön esimerkki, miten pohjoismainen aate on edistänyt poliittista yhteistyötä, vaikka tavoitteena ei olekaan ollut suoranaisten liittovaltion perustaminen.

Suomessa pohjoismaisen aatteen kautta pyrittiin tuomaan esille, että Suomi kuului Pohjolaan ja länsimaiseen kulttuuripiiriin. Aatteen pyrkimyksenä oli lisätä yhteenkuuluvudentunnetta pohjoismaisten kansojen välillä. Sodan aikana, kun Suomi oli Saksan aseveljenä, toimi pohjoismainen aate sen vastavoimana. Pohjolan yhteyteen nähtiin liittyvän yhteispohjoismainen perintö, jonka Suomi oli saanut Ruotsin kautta. Pohjoismaisten arvojen nähtiin kattavan kaikki keskeiset tärkeät arvot, joiden puolesta haluttiin sotia itsenäisyyden varmistamiseksi. Demokratia, oikeusturva ja vapaudet korostuivat yhteydessä muuhun Pohjolaan, jolloin Suomi nähtiin olevan osa sitä.

Sodan jälkeen pohjoismaisen aatteen mukaan lähdettiin lähentämään pohjoismaisia kansoja. Nähtiin, että henkilökohtaiset yhteydet loisivat vahvemman siteen kansojen välillä, mikä taas lisäsi ymmärrystä kansojen välillä ja vahvisti rauhaa. Pohjola-Nordenin tavoitteena oli saada toiminta laajennettua ympäri maata ja tulla kansanliikkeeksi. Pohjola-Nordenin jäsenkasvun taustalla oli kansalaisten halu antaa tukensa pohjoismaiselle yhteydelle ja korostaa Suomen suvereenisuutta Neuvostoliittoa kohtaan. Pohjoismaalaisuudesta tuli vastavoima Suomen Neuvostoliitto-riippuvuuteen. Pohjoismainen arvopohja nähtiin koko elämän pohjana, jolloin jos Suomi lipuisi Neuvostoliiton alle, olisi kaikki työ itsenäisen ja demokraattisen Suomen puolesta ollut turhaa. Rauhan edistämisen kautta pyrittiin tuomaan esille, että kansojen välinen yhteistyö Pohjoismaiden välillä oli vain hyväksi.

Pohjoismaisen aatteen kautta ei pyritty luomaan uutta yhteistä pohjoismaista kansallisuutta, vaan pohjoismaisuudesta tuli täydentävä osa kansalliseen suomalaiseen identiteettiin. Arvot ja yhteenkuuluvuudentunne loi aatteellisen taustan pohjoismaisuudelle, johon moni suomalainen samaistui. Vallitseva tilanne Suomessa ja sen ulkopuolella vaikutti huomattavasti myös aatteen saamaan kannatukseen. Pohjoismaisella yhteistyöllä nähtiin Suomessa itseisarvo, mutta sitä vahvistamassa oli uhkakuvat, jotka saivat ihmiset näkemään pohjoismaisuuden kannattavana vaihtoehtona. Pohjoismaat nähtiin myös tärkeänä vertailukohteena, jota kohti Suomi halusi yhteiskuntana kehittyä. Pohjoismaiseen aatteeseen yhdistettiin myös vahva ajatus tasa-arvosta Pohjoismaiden välillä, mikä tuki Suomen pyrkimyksiä päästä Skandinavian maiden tasolle.

Tämä tutkielma on vahvistanut monia pohjoismaiseen yhteistyöhön liittyviä huomioita aiemmista tutkimuksista. Tutkielma on myös syventänyt kuvaa pohjoismaisuuden merkityksestä Suomessa toisen maailmansodan aikana ja sitä seuranneena vuosikymmenenä. Pohjoismainen aate on Suomessa saanut omia painotuksia vuosien 1941 ja 1956 välillä, jolloin tämä tutkielma on antanut uutta tietoa siitä, miten pohjoismaisuus on näyttäytynyt erilaiselta eri aikoina eri Pohjoismaissa. Tässä tutkielmassa nousee vahvasti esille alueellinen ulottuvuus suhteutettuna pohjoismaiseen yhteistyöhön ja aatteeseen. Alueellisuus ja kansojen merkitys suhteutettuna siihen, ketkä ovat nähty kuuluvan pohjoismaiseen yhteyteen herättää uusia huomioita aiheesta. 1940- ja 1950-lukujen kehitys muokkasi kuvaa Pohjolasta, mikä osaltaan muokkasi myös kuvaa pohjoismaisuudesta.

Juuri eri maiden ja kansojen vaikutus pohjoismaisen aatteen muokkautumiseen olisi hedelmällinen jatkotutkimuskohde. Mitä enemmän eri alueita pohjoismaiseen yhteistyöhön on laskettu mukaan, sitä enemmän siihen on myös tullut niin pienempiä kuin suurempia muutoksia. Pohjoismaista yhteistyötä ja sen historiaa ei ole juurikaan käyty läpi itsehallintoalueiden kannalta, jolloin se voisi herättää uusia näkökulmia aiheeseen. Tämän ohella olisi mielenkiintoista lähteä selvittämään enemmän laajemmassa mittakaavassa, kuinka suomalaiset suhtautuivat pohjoismaiseen yhteistyöhön, jolloin myös kriittisiä ääniä voisi analysoida. Oman käsittelyn aikana tuli selväksi, että esimerkiksi lehdistön puolella käytiin paljon keskustelua pohjoismaisuuteen liittyen. Epävirallisen tason pohjoismainen yhteistyö on ollut aktiivista kuluneen vuosisadan aikana, jolloin sen ympäriltä löytyy monia muitakin kiinnostavia tutkimussuuntia ja -kysymyksiä.

LÄHTEET JA TUTKIMUSKIRJALLISUUS

I Lähteet

1. Lähdekirjallisuus

Tallqvist, J. O. (toim.) 1944: *Suomi kuuluu Pohjolaan : Lausuntoja pohjoismaisesta yhteistyöstämme*. Suomen kirja, Helsinki.

2. Sanoma- ja aikakauslehdistö

Pohjola, 1941–1956

II Tutkimuskirjallisuus

Andersson, Jan A., 1991: *Idé & verklighet : föreningen Norden genom 70 år*. Föreningen Norden, Tukholma.

Andersson, Jan A., 1994: *Nordiskt samarbete: Aktörer, idéer och organisering 1919–1953*. Lund Political Studies 85, Lund.

Andrén, Nils 1994: ”Det offentliga kultursamarbetet i Norden” *Den Jyske Historiker* 69–70/1994, s. 213–227.

Branders, Håkan 2005: ”Suomen liittyminen Pohjoismaiden neuvostoon”. *Suomi pohjoismaana : Suomi 50 vuotta Pohjoismaiden neuvostossa = Finland i Norden : Finland 50 år i Nordiska rådet*, s. 8-16. Toimittaja Larserik Häggman. Pohjola-Norden, Helsinki.

Björnsson, Anders & Suominen, Tapani 1999: *Det hotade landet och det skyddade : Sverige och Finland från 1500-talet till våra dagar : historiska och säkerhetspolitiska betraktelser*. Atlantis, Tukholma.

Engman, Max 1994: ”Är Finland ett nordiskt land?” *Den Jyske Historiker* 69-70/1994, s. 62-78.

Fagerholm, K.-A. 1977: *Puhemiehen ääni*. Tammi, Helsinki.

Haggrén, Heidi & Stenius, Henrik 2005: ”Pohjoismaisen yhteistyön arkipäivän toimintamuodot”. *Suomi pohjoismaana : Suomi 50 vuotta Pohjoismaiden neuvostossa = Finland i Norden : Finland 50 år i Nordiska rådet*, s. 8-16. Toimittaja Larserik Häggman. Pohjola-Norden, Helsinki.

- Hansen, Svein Olav 1994: *Drømmen om Norden : den norske Foreningen Norden og det nordiske samarbeidet 1919-1994*. Ad Notam Gyldendal, Oslo.
- Hansen, Svein Olav 1994b: ”Foreningene Norden 1919–94 – ambisjoner og virkelighet” *Den Jyske Historiker* 69–70/1994, s. 114–131.
- Henningsen, Bernd 1997: ”The Swedish Construction of Nordic Identity”. *The Cultural Contruction of Norden*, s. 91–120. Toimittajat Øystein Sørensen ja Bo Stråth. Scandinavian University Press, Oslo.
- Hentilä, Seppo & Krötzl, Christian & Pulma, Panu 2002: *Pohjoismaiden historia*. Edita, Helsinki.
- Hyrkkänen, Markku 2002: *Aatehistorian mieli*. Vastapaino, Tampere.
- Janfelt, Monika 2005: *Att leva i den bästa av världar. Föreningarna Nordens syn på Norden 1919–1933*. Carlssons, Tukholma.
- Kaukiainen, Leena 1997: *Avoin ja suljettu raja : Suomen ja Norjan suhteet 1918-1940*. Historiallisia Tutkimuksia 197, Suomen historiallinen seura, Helsinki.
- Korppi-Tommola, Aura 1982: *Ystävyyttä yli Pohjanlahden : Ruotsin ja Suomen välinen kummikuntaliike 1942-1980*. Suomen-Ruotsin kummikuntatoiminnan keskusliike, Helsinki.
- Meinander, Henrik 2017: *Kansallisvaltio : Ruotsalaisuus Suomessa 1922-2015*. Suom. Kari Koski. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsinki.
- Meinander, Henrik 2017b: *Suomen historia : Linjat, rakenteet, käännekohdat*. Suom. Paula Autio. Kustantamo S&S, Helsinki.
- Petersen, Klaus 2019: ”Nordiske værdier : ett kritisk reflekterende essay” *Meningen med förenigen : Föreningarna Norden 100 år*, s. 73-83. Toimittaja Henrik Wilén. Föreningarna Nordens Förbund, Kööpenhamina.
- Reimaa, Markku 2015: *Pohjoismaisia yhteyksiä : Saksan vallan varjossa 1940-1944*. Docendo, Jyväskylä.
- Stadius, Peter 2019: ”Hundra år av Nordism : Föreningarna Norden i går, i dag, i morgon” *Meningen med förenigen : Föreningarna Norden 100 år*, s. 9-72. Toimittaja Henrik Wilén. Föreningarna Nordens Förbund, Kööpenhamina.

- Stadius, Peter 2020: ”Kristid och väckelse : Den nordiska enhetstanken under andra världskriget”. *Köpa salt i Cádiz och andra berättelser : Festskrift till professor Henrik Meinander den 19 maj 2020*, s. 211-227. Toim. Henrika Tandefelt, Julia Dahlberg, Aapo Roselius & Oula Silvennoinen. Siltala, Helsinki.
- Stråth, Bo 1994: ”Nordiska Rådet och nordiskt samarbete” *Den Jyske Historiker* 69-70/1994, s. 201-212.
- Sulevo, Kari 1973: *Suomen puolueet ja pohjoismaiden yhteistyö : tutkimus Suomen poliittisten puolueiden asennoitumisesta pohjoismaiden yhteistyöhön Kivimäen julistuksesta 1935 Nordek-suunnitelmaan 1969*. Finska vetenskaps-societeten, Helsinki.
- Sørensen, Øystein & Stråth, Bo 1997: ”Introduction: The Cultural Construction of Norden”. *The Cultural Contruction of Norden*, s. 1–24. Toimittajat Øystein Sørensen ja Bo Stråth. Scandinavian University Press, Oslo.
- Viitala, Heikki 1969: *Rauhanoppositio : tutkimus poliittisesta oppositiosta Suomessa vuosina 1940-1944*. Kansankulttuuri, Helsinki.
- Wickström, Mats 2016: ”Nordic brothers before strange others: pan-national boundary making in the post-war naturalization policies of the Nordic countries” *Ethnic and Racial Studies*, 40:4, s. 675–693.
- Wilén, Henrik (toim.) 2019: *Meningen med förenigen : Föreningarna Norden 100 år*. Föreningarna Nordens Förbund, Kööpenhamina.
- Wåhlin, Vagn 1994: ”Island, Færøerne, Grønland og det nordiske” *Den Jyske Historiker* 69–70/1994, s. 38–61.
- Østergård, Uffe 1997: ”The Geopolitics of Nordic Identity – From Composite States to Nation States”. *The Cultural Contruction of Norden*, s. 25–71. Toimittajat Øystein Sørensen ja Bo Stråth. Scandinavian University Press, Oslo.

LITTEET

Liite 1 Jäsenmäärän ja paikallisosastojen kasvu

